

ДОСАДАШЊИ РАЗВИТАК ЗАДРУЖНИХ ЕКОНОМИЈА И ЊИХОВИ ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ

У току 1948 приступило се реорганизацији набавно-продајних земљорадничких задруга у јединствене или опште земљорадничке задруге. Ове реорганизоване земљорадничке задруге имале су сложену и еластичнију организацију него бивше набавно-продајне или сличне задруге. Поред задружне скупштине и управног и надзорног одбора оне су имале, као што је познато, и читав низ задружних одбора који су руководили појединим привредним гранама и делатностима којима су се бавиле те задруге. На пример, један од тих одбора био је задружни одбор за ратарство који је имао да се стара о унапређењу целокупне пољопривредне производње на територији села где се налази дотична задруга. У циљу извршења овог задатка задружни одбор за ратарство могао је између осталог да организује и пољопривредна задружна газдинства или задружне економије.

У свом реферату „Задачи наше политике на селу“, држаном на II пленуму ЦК КПЈ, Едвард Кардељ је, разрађујући задатке општих земљорадничких задруга, наглашавао да ове задруге могу да постану средство социјалистичког преображаја села само ако развијају и јачају елементе задружне пољопривредне производње и ако се боре за повећање површина задружне земље и задружне имовине уопште. Један од облика задружне делатности кроз који ће оне спроводити горе наведене задатке јесу, по речима Кардеља, и задружне економије или задружна пољопривредна газдинства.

I. — Задружне економије, дакле, претстављају такав облик рада који дозвољава општој земљорадничкој задрузи да може непосредно организовати пољопривредну производњу. Ако би се шире посматрала ова врста делатности, онда би се под појам задружних економија могле сврстати евентуално и сточарске фарме, воћни и лозни расадници, припусне станице и слично, али ми ћемо се у разматрању овога питања првенствено задржати на задружним економијама које се пре свега и претежно баве ратарском производњом, пошто се код нас под називом задружне економије углавном подразумевају таква газдинства.

Задружне економије су организовале пољопривредну производњу на земљишту које су опште земљорадничке задруге добијале из државног земљишног фонда или од месног одбора, као и на земљишту које је задруга узимала у закуп или куповала од појединих индивидуалних власника. Било је случајева да су поједине задруге приступале разним врстама мелиорација и тако добијене површине стављале на расположење задружним економијама. И најзад, поједини чланови задруге добровољно су уносили извесне делове своје земље у задружне економије, добијајући за то накнаду у облику закупнине (слично као код бивших сељачких радних задруга I типа). У последње време, у 1952 и 1953, многе економије добиле су

знатне површине земље од расформираних радних задруга а исто тако и из општенонародног земљишног фонда створеног на основу Закона о пољопривредном земљишном фонду.

Први законски текст у коме се помињу задружне економије, био је Основни закон о земљорадничким задругама од 6 јуна 1949. У чл. 52 овог закона набрајају се делатности којима се могу бавити опште земљорадничке задруге. Под посебном тачком у овом члану говори се да опште земљорадничке задруге могу да се баве организовањем и вођењем задружних економија. У чл. 54 подвлачи се да чланови општих земљорадничких задруга задржавају у целости своја лична газдинства, али да могу земљу у целости или делимично добровољно унети у задружну економију. И најзад у чл. 55 истог закона говори се о томе да се на задружне економије општих земљорадничких задруга у погледу награђивања и начина уношења земље примењују одговарајући прописи који важе за сељачке радне задруге I типа. Даље се у том истом члану прописује да се задружне економије воде као посебна газдинства у оквиру општих земљорадничких задруга и да имају своја посебна правила.

Угледна правила за земљорадничке задруге општег типа издата 1948, дакле у време када се увелико спроводила реорганизација ранијих набавно-продајних задруга у опште земљорадничке задруге, — говоре у своме чл. 2, т. 3, да је задатак земљорадничких задруга између осталог и у томе да организују задружна имања од већ постојећег заједничког земљишта, неподељеног аграрног фонда, земљишта добијеног мелиорацијама итд., да на тим задружним имањима примењују агротехничке и зоотехничке мере и да помажу задругарима да и они на својим имањима примењују те мере.

Треба додати да од оснивања првих задружних економија па све досад нису од надлежних органа издати никакви ближи и детаљнији прописи који би помогли задругарима у решавању низа сложених проблема који су се јављали у вези са радом тих економија. Кардељ је у своме реферату на II пленуму ЦК КПЈ напоменуо да се у ондашњем Савезном министарству пољопривреде израђују конкретне организационе мере које би развоју задружних економија дале јасну линију. Тако исто је и Мијалко Тодоровић на конференцији сељака задругара, одржаној 1 марта 1949, наговестио доношење угледног правилника за задружне економије. Међутим, овај правилник није био донет, а тако исто ни најављене организационе мере које су имали да припреме органи Министарства пољопривреде. Тако су се задружне економије развијале у оквиру и на основу неколико прописа Основног закона о земљорадничким задругама од 1949 и у своме развоју бориле су се са низом тешкоћа и проблема који су углавном пратили и опште земљорадничке задруге.

Како и у ком смислу су били формулисани основни задаци задружних економија? Оне су, према Кардељу, имале да претстављају најнапреднији социјалистички елемент у општој земљорадни-

чкој задрузи и као такве имале су да буду потстрек за стварање радних задруга, а поред тога имале су да олакшају и борбу против капиталистичких елемената и њиховог утицаја на радно сељаштво (1).

Задружне економије су највећим делом почеле да се оснивају у току 1948 и 1949, дакле у доба када се код нас већ водила борба за omasовљење сељачких радних задруга. Али пошто је било јасно да није могућно све сељаке придобити за улазак у радне задруге, то се сматрало да у оним случајевима где нема услова за стварање ових задруга треба омогућити развијање и јачање општих земљорадничких задруга и специјално задружних економија које би у неку руку претстављале прелазни облик ка радним задругама. Задружне економије су биле замишљене као „борбено социјалистичко језгро на селу, које ће око себе окупити најнапреднији део радног сељаштва“. Требало је задружне економије по њиховом унутрашњем устројству што више приближити радним задругама. Оне би са својим економским јачањем, са повећањем земље и производних средстава неизбежно постале језгро из кога би се формирале сељачке радне задруге. Јер, како подвлачи Кардељ:

„Битна разлика између борбе за задружне економије и борбе за радне задруге је у томе што радне задруге траже високу свест радног сељака и одрицање од свог индивидуалног газдинства, док задружне економије не укидају индивидуална газдинства него поред њих стварају и социјалистичка газдинства, елемент радне задруге. Сељак који учествује у задружној економији више није само индивидуални газда; он је само једном ногом на свом индивидуалном газдинству а другом је већ закорачио на социјалистичко газдинство. А то му несумњиво олакшава да донесе одлуку о прелазу у радну задругу, на што ће се једног дана несумњиво решити...“ (2).

Међутим, у пракси по правилу није био омогућен нормалан развитак задружних економија који би довео до њиховог евентуалног претварања у радне задруге. Као што је познато, од 1949 па надаље код нас је главна и највећа пажња била посвећивана развиту радних задруга, а у великој мери је запостављан рад на развијању општих земљорадничких задруга, па самим тим и задружних економија. На економије се гледало само као на један прелазни облик од кога би требало што пре створити сељачку радну задругу. Зато је долазило до тога да су поједине економије на брзу руку прошириване и претваране у радне задруге или су укључиване у већ постојеће радне задруге, иако у дотичним селима није било довољно услова за стварање и рад таквих задруга. Или ако није могло доћи до прерастања задружних економија у радне задруге, ако те економије нису у догледном времену могле да постану центар

(1) Едвард Кардељ: Задаци наше политике на селу, „Комунист“, бр. 2, 1949, стр. 59.

(2) Едвард Кардељ: Исто, стр. 59, 60.

око кога би се могле формирати такве задруге, онда су се среска, па и виша задружна руководства постепено дезинтересовала за њихов рад, тако да су се задружне економије нашле мањевише препуштене саме себи. Није се водило рачуна о томе да би било и потребно и корисно да економије постоје и делују превентивно као задружне организације које би имале и своје оправдање, и своје задатке, и своје циљеве независно од тога да ли ће се из њих развићи сељачка радна задруга или не. Једном речи потцењиван је и сматран другостепеним рад на оснивању задружних економија. Било је случајева да су у појединим селима сељаци желели да оснују задружну економију а од стране задружних руководства тражено је да се одмах оснује радна задруга (3). Разуме се да је све ово могло само да штети даљем развоју и земљорадничких задруга уопште и посебно развоју задружних економија.

Као што је већ речено, задружне економије су у погледу организације рада и начина награђивања имале да буду прилагођене сељачким радним задругама I типа. На економији би радили стални чланови који добровољно пристану на то, не условљавајући чланство у економији тиме да ли је неко у исту унео и део своје земље. Непосредно руководство економије обавезно би имало бити из редова чланова те економије (4). У њима је требало примењивати бригадно-групни систем рада. На имању економије радили би по правилу само чланови економије, користећи инвентар и машине како саме економије, тако и опште земљорадничке задруге. Начин плаћања имао је бити у зависности од уложеног рада а обрачунавао би се у форми трудодана. Међутим, само један део прихода на задружној економији делио би се члановима, док би други, свакако већи део, имао да се употреби на проширену репродукцију у самој економији, као и евентуално за извесне фондове. Задружна економија је, дакле, била замишљена као „чврста јединица са својим члановима, који би не само радили у њој, него би је и осећали као своје сопствено социјалистичко газдинство“ (5). Задружна економија би поред тога имала да претставља и неку врсту угледног добра у селу, чиме би на очигледан начин показивала сељацима преимућства крупних задружних газдинстава над ситним и расцепканим поседима индивидуалних власника.

Међутим у пракси задружне економије су због недостатка искуства у раду, због слабе или никакве помоћи од стране задружних руководства, што је био резултат запостављања развитка општих земљорадничких задруга, као и недовољног схватања улоге задружних економија, — само у малој мери могле спровести горе наведена начела. Оне нису могле постати чвршће производне и радне

(3) Драгутин Саили: Провођење одлуке Другог пленума ЦК КПЈ о задацима Партије на селу. Загреб, 1949, стр. 8.

(4) Мијалко Тодоровић: О развиту и задацима земљорадничког задругарства (реферат одржан на конференцији сељака задругара у Београду 1 марта 1949).

(5) Едвард Кардељ: Задаци наше политике на селу „Комунист“, бр. 2, 1949, стр. 61.

јединице у оквиру опште земљорадничке задруге. Многе економије су не само у почетку него и касније своју земљу обрађивале плаћеном или добровољном радном снагом, при чему се нису могли очекивати неки велики резултати, пошто ни плаћени радници ни добровољни учесници у раду нису показивали неки нарочити интерес за посао који су обављали. Било је чак случајева да су поједине економије давале на обраду своју земљу и по систему наполице (6), или су је давале у закуп (напр. У Словенији). С друге стране, ни стални чланови задружних економија, чак и кад су сами радили на својим економијама, чак и кад су радили по бригадно-групном систему, нису били довољно стимулирани за што бољи и савеснији рад и за што веће резултате тога рада. Они нису показивали довољан интерес за све ово зато што задружне економије често нису биле организационо ни економски довољно издвојене из опште земљорадничке задруге у чијем су оквиру деловале, тако да су понекад приходи са економија служили за покривање губитака задруга у другим делатностима. А и када је то издвајање било изведено углавном на задовољавајући начин, ни онда чланови економија нису увек имали довољно интереса за рад и успех тих економија, пошто су по правилу велики износи од остварених прихода ишли на проширење производње, на набавку справа, машина итд. на самим економијама, а тек мањи део био је остављен за деобу између чланова економија на име уложеног рада и евентуално на име закупнине за унету земљу, — тако да су они у малој мери могли осетити непосредну корист од свога чланства и рада у задружној економији.

II. — Прве задружне економије почеле су се јављати у Србији (у низу села у околини Светозарева, Параћина, Алексинца, Соко Бање итд.), и то крајем 1947 и почетком 1948 (7). Не може се доћи до података колико је задружних економија било основано у 1947, али је у том времену њихов број свакако био релативно мали. Тек у 1948 настаје масовно оснивање задружних економија. Тако је, према непотпуним подацима, на крају 1948 било око 2500 задружних економија са 143.950 ха земље (8). Од тога само у Србији било је основано 858 економија са око 70.000 ха земље (9), у Хрватској 410 економија са 43.482 ха (10), а у Македонији 176 економија (11).

(6) Мијалко Тодоровић: Експозе у Народној скупштини ФНРЈ одржан 27 децембра 1948, „Народно задругарство“, бр. 1/1949, стр. 18.

(7) Михаило Вучковић: Улога земљорадничке задруге у подизању пољопривредне производње, „Економист“, бр. 1/1948, стр. 47; М.: Прве задружне економије, „Народно задругарство“, бр. 2/1948, стр. 73 и 76.

(8) Едвард Кардељ: Задаци наше политике на селу, „Комунист“, бр. 2 од 1949, стр. 51; Мијалко Тодоровић: Експозе у Народној скупштини ФНРЈ, „Народно задругарство“, бр. 1/1949, стр. 17.

(9) „Народно задругарство“, бр. 2/1949, стр. 60.

(10) Душан Бркић: Социјалистички преображај пољопривреде и наше задругарство, „Социјалистички фронт“, бр. 1/1948, стр. 44.

(11) Аритон Усепјанов: О неким проблемима земљорадничких задруга општег типа у НР Македонији, „Народно задругарство“, бр. 7—8/1950, стр. 53 и 54.

Бројно стање задружних економија од 1949 па до 1952 кретало се за целу државу и по појединим народним републикама на следећи начин (12):

	ФНРЈ	од тога					
		Србија	Хрв.	Слов.	Б и Х	Мак.	Ц Г,
1949 Број задруж. економија	2.120	693	532	383	512	—	—
Земљишни фонд у ха	115.322	63.615	23.628	17.870	10.209	—	—
1950 Број задруж. економија	1.149	445	361	322	21	—	—
Земљишни фонд у ха	63.409	33.819	13.625	15.696	269	—	—
1951 Број задруж. економија	941	273	253	303	89	15	8
Земљишни фонд у ха	28.835	3.872	7.898	14.170	2.636	241	18
1952 Број задруж. економија	918	300	210	207	119	39	48
Земљишни фонд у ха	31.645	9.068	10.509	3.474	6.778	789	1027

Просечна величина површине земље коју држе и обрађују поједине задружне економије креће се напр. у Србији до 95 ха, у Хрватској до 100 ха итд. Има случајева да поједине економије обухватају само по неколико хектара, док поједине имају, иако ређе, и по више стотина хектара (13).

Задружне економије располагале су релативно малим бројем радне и остале стоке. Тако су оне крајем 1950 имале 1572 коња, 3138 говеди, 2624 свиње, 6256 оваца итд. Поред тога оне су могле користити и инвентар којим су располагале станице за пољопривредне машине које су такође деловале у оквиру општих земљорадничких задруга. Треба додати да су и саме задружне економије имале извешан инвентар којим су непосредно располагале, али он, изузев донекле Словенију, углавном није био нарочито бројан.

Ако ближе и детаљније погледамо малочас наведене податке, видећемо да почев од 1948 па надаље стално опада како број задружних економија тако и површине које оне обухватају. Док смо у целој држави крајем 1948 имали око 2500 економија са 143.950 ха земље, њихов број се у 1949 своди на 2120 са 115.322 ха земље. У 1950 број економија се смањује за 971 или за 45,8% у односу на 1949, а у 1951 њихов број се даље смањује према 1950 за 208 или за 18,10%. У 1951 број задружних економија смањио се у односу на 1949 за 55,6% а њихове површине за 75%. Тек у току 1952 видимо да се број економија само незнатно смањује у односу на 1951, а у неким ре-

(12) Ови као и остали статистички подаци цитирани у чланку, уколико није другачије наведено, добијени су из Главног задружног савеза ФНРЈ.

(13) Михаило Вучковић: Задружне организације ФНРЈ у периоду од 1947 до 1950, „Народно задругарство“, бр. 6/1950, стр. 17.

публикама, напр. у Србији, Босни и Херцеговини, Македонији и Црној Гори њихов број чак и расте. Ово се може објаснити чињеницом да је крајем 1951 и нарочито у току 1952 дошло до расформирања низа ситних и пасивних радних задруга и до реорганизовања једног њиховог дела у опште земљорадничке задруге, што је условило стварање извесног броја нових задружних економија у наведеним републикама.

Има више узрока који су доводили до сталног опадања броја задружних економија између 1948 и 1952. Навешћемо само најважније и најосновније.

(1) Као што је напред речено, задружне економије су већ од почетка свог оснивања биле замишљене тако да послуже као прелазна степеница преко које би индивидуални сељаци ушли у радне задруге. Требало их је оснивати у свима оним селима где моментално нема услова за оснивање радне задруге, али са врло јасно израженом оријентацијом ка њиховом брзом престању у радне задруге. И када је после II пленума ЦК КПЈ дошло до стварања великог броја радних задруга, онда су у току 1949 и 1950 многе економије биле убрзо претворене у сељачке радне задруге. Притом се није увек водило рачуна о томе да ли је корисно и целисходно у свима случајевима форсирати претварање задружних економија у радне задруге. Земља, уколико није била приватна својина појединих задругара, инвентар и стока задружних економија у свима овим случајевима прелазили су у својину радне задруге у дотичном месту, без обзира на то да ли су се са тим слагали задругари који су радили на тим економијама. По правилу, чим би се у једном селу основала радна задруга, онда би имовина задружне економије била уступана тој задрузи, и то чак и онда када су те економије биле добро организоване и када су могле успешно радити и поред тога што би у истом селу постојала и радна задруга. Тако је у 1950 близу 1000 задружних економија претворено у радне задруге, односно те економије су припојене постојећим или новоствореним радним задругама.

(2) Већ од 1949 па надаље, и поред тога што је од стране највиших државних и партиских функционера непрестано истицана опасност која би за даљи развитаك нашег задружног покрета на селу настала од запостављања општих земљорадничких задруга, у пракси је стално долазило до запостављања и до невођења рачуна о развитуку ових задруга. Главна и највећа пажња посвећивана је сељачким радним задругама. Самим тим долазило је и до занемаривања низа облика рада и делатности општих земљорадничких задруга, међу којима у првом реду задружних економија. Поред тога и месни народни одбори нису према економијама увек имали правилан став. Они су у неким случајевима одузимали од задруга њихове економије иако су оне добро функционисале (14).

(14) Михаило Вучковић: исто, стр. 18.

Као што је и раније истакнуто, од стране наших најодговорнијих форума стално је наглашавана важност свестраног развитка општих земљордничких задруга и њихових разноврсних облика рада а међу њима, разуме се, и задружних економија. Међутим на ову проблематику нарочито обраћа пажњу Упутство ЦК КПЈ партиским организацијама и руководствомима о даљим путевима социјалистичког преображаја села од 24 новембра 1951. Тако се у другом делу овог Упутства каже:

„Учвршћивање и постепено проширивање колективног поседа разних врста у задругама општег типа постаје у датим условима основни метод даљег социјалистичког преображаја села“. Задржавајући се даље на задацима општих задруга Упутство наглашава да „Задружно пољопривредно газдинство, задружна фарма, машинска станица, разне задружне индустрије и занатске радионице и други погони, винарски подруми, расадници итд. треба да буду она економска основица на којој ће задруга постепено извршити реконструкцију читаве пољопривреде на своме подручју, тј. да постепено укључи све индивидуалне поседо у јединствено крупно социјалистичко газдинство, односно да укључи потребну радну снагу на своме подручју у друштвену задружну производњу (пољопривредну односно занатску или индустријску)“.

Међутим и поред свега овога у пракси, као што је познато, све до пролећа 1953 није била посвећивана довољна пажња успешном и правилном развоју општих земљорадничких задруга, па према томе и задружних економија.

(3) Ако смо у 1949 и донекле у 1950 смањивање броја задружних економија у оквиру целе државе и у појединим републикама могли унеколико објашњавати тиме што су многе од њих прерасле у радне задруге, онда овим узроцима никако не можемо објаснити чињеницу да се напр. број задружних економија и у 1951 у односу на 1950 смањило за 208 или за 18,10%, пошто у овој години немамо више фронталну борбу за стварање што већег броја радних задруга, већ имамо много више него раније борбу за организационо и економско учвршћивање већ постојећих радних задруга. Чињеница да се и поред тога и даље смањивао број задружних економија може се уствари добрим делом објаснити привредним неуспехом тих економија. А тај неуспех био је између осталог последица лоше организације и недостатака искуства у раду. Економије су углавном биле препуштене саме себи, нису добијале потребну помоћ ни од општих земљорадничких задруга, у чијем су оквиру радиле, а тако исто ни од среских и осталих задружних руководства. Није обраћана потребна пажња учвршћивању и јачању постојећих економија и налажењу таквих облика рада и таквог система награђивања који би обезбедио заинтересованост задругара за напредак и успешно пословање појединих економија. Све ово је, с једне стране, пословање задружних економија чинило нерентабилним, а с друге стране, у великој мери је сметало њиховом афирмирању као угледних задружних газдинстава. Поред тога, производња многих

задружних економија, скоро њиховог највећег дела, носила је мањевише натурални карактер. На имањима економија махом су се гајиле оне културе које су служиле подмиривању непосредних потреба самих чланова економија, а није се водило рачуна да се производња прилагоди захтевима ближих или даљих тржишта. Производиле су се, на пример, по правилу житарице, а није се обраћала пажња на производњу поврћа, на гајење стоке итд., иако су се многе економије налазиле у близини великих индустријских и градских центара, иако су постојали и климатски и остали услови за овакву производњу. Тако су опште земљорадничке задруге, према подацима о извршеној сетви у економској 1952/53, користиле своју земљу (уствари највећим делом земљу која се непосредно обрађује путем задружних економија), на следећи начин: житарицама је било засејано 68,3% укупних површина којима су располагале задруге, индустријским биљем 9,5%, поврћем 2,9%, сточним крмним биљем 8,5% и осталим културама 10,8%.

Све ово је, уз остале, раније наведене узроке, доводило до тога да су се многе економије постепено гасиле и престајале са радом.

(4) Задружне економије нису показале задовољавајуће резултате у своме раду и због тога што и саме опште земљорадничке задруге, у чијем су оквиру оне радиле, нису показивале довољно интереса за њихов рад. Опште земљорадничке задруге радије су се бавиле другим привредним делатностима а мање важности су придавале организовању пољопривредне производње, па су зато запостављале рад на оснивању, учвршћивању и развијању задружних економија. Напр. у Хрватској где је организација и рад општинских земљорадничких задруга био релативно најбољи, опште земљорадничке задруге су у току 1951 само 3,5% од свог укупног дохотка оствариле кроз пољопривредну делатност, а од локалне привреде су оствариле 15%, од трговине 65,3% и од угоститељства 16,2% од свог укупног дохотка (15). Сличну ситуацију имамо и у 1952. Тако су опште земљорадничке задруге у ФНРЈ у овој години оствариле чистог прихода од трговине у износу од дин. 2.973.906.000, од локалне привреде и занатства 1.588.161.000, од угоститељства 482.173.000, а од пољопривредне делатности (у коју спадају поред сточарских фарми, припусних станица итд. и задружне економије) — само 169.980.000 дин. Из свега овога се, макар и посредно, види како је био од стране општинских земљорадничких задруга запостављан рад на развијању и унапређењу задружних економија.

Разуме се да би било погрешно претпоставити да су задружне економије, и поред свега овога што је досад наведено, показале потпуно негативне резултате. Велики део од њих је слабо радио, али су оне, укупно узевши, ипак постигле извесне успехе, иако су свакако ти успеси могли бити већи и потпунији. Напр. за-

(15) Мома Марковић: О неким актуелним питањима земљорадничког задругарства, „Социјалистичка пољопривреда“, бр. 10/1952, стр. 16.

дружне економије су, гледано у целини, своје пословање у 1951 завршиле са добитком. Тако су у Србији 273 економије оствариле у тој години чисту добит у износу од дин. 35,268.890, у Хрватској 253 економије оствариле су чисту добит од дин. 13,089.000, а у Босни и Херцеговини 89 економија оствариле су добит од дин. 14,374.000 итд. Чиста добит са једне економије просечно је у тој години износила у Србији 129.190, у Хрватској 51.735, а у Босни и Херцеговини 161,505 динара. А било је економија, напр. у Хрватској, па и у другим републикама, које су биле одлично организоване и које су у извесним годинама произвеле велике количине житарица, поврћа, семена, које су имале доста стоке, живине итд. и које су остваривале и до 1,200.000 динара чисте добити.

Све ово показује да су постојали услови за успешан и рентабилан рад задружних економија у периоду од 1948 до 1952. Иако стоји чињеница да су многе економије радиле и са губицима, ипак је било могућно да се ово великим делом избегне и да се њихов рад тако организује да оне заиста постану напредна и узорна задружна газдинства која би с једне стране доприносила општем подизању задружне пољопривредне производње, а с друге стране била од економске користи и самим члановима који би у њима радили.

III. — У току 1953 створени су много повољнији услови за развитак и рад општих земљорадничких задруга, а исто тако и задружних економија. Уредба о имовинским односима и реорганизацији сељачких радних задруга од 30 марта 1953 и Закон о пољопривредном земљишном фонду од 27 маја исте године омогућавају општим земљорадничким задругама и задружним економијама да прошире и појачају материјалну базу свога рада. Тако према прописима чл. 11, 12, 15, 17, 31 и 32 поменуте уредбе ако се цела радна задруга реорганизује у општу земљорадничку задругу, односно ако се споји са њом, онда се бившим члановима радне задруге враћа земља и сва средства за рад, а целокупна имовина радне задруге, стечена из средстава и добити коју је остваривала задруга или из кредита које је користила, предаје се постојећој општој земљорадничкој задрузи. По правилу та општа задруга налази се у истом месту у коме је била и сељачка радна задруга која се реорганизује. У ову имовину спадају економска дворишта, разне зграде и слично, а тако исто и пољопривредне машине, справе и радна и приплодна стока. Поред тога и срески народни одбор може, у споразуму са среским савезом земљорадничких задруга, уступити на трајно и бесплатно коришћење одређеној општој земљорадничкој задрузи целокупну општенородну имовину која је раније била дата на коришћење радној задрузи, и то уколико се оваква радна задруга реорганизује у општу земљорадничку задругу, или уколико сасвим престаје са радом и ликвидира се. У ову имовину спада и земљиште које је из некадашњег земљишног фонда створеног аграрном реформом или из неких других фондова било дато на ко-

ришћење појединим радним задругама. А пошто је у току 1953, као што је познато, велики број радних задруга био реорганизован у опште земљорадничке задруге или је сасвим престао са радом, то су на овај начин многе опште задруге добиле знатне површине земље, инвентара, стоке итд. Тако су уствари на овај начин и задружне економије које су већ постојале и деловале у оквиру општих земљорадничких задруга, добиле извесне површине земље, инвентар, стоку и слично. Али још важније од овога јесте чињеница да су у многим селима почеле да се обнављају некадашње економије које су у 1949 и 1950 биле претворене у радне задруге, припојене њима или су из других разлога престале са радом. Исто тако су у великом броју села почела да се оснивају и сасвим нове задружне економије на земљишту, на економским двориштима и са радном стоком и инвентаром бивших радних задруга које су на овај или на онај начин ликвидирале са својим радом.

Према чл. 7 и 8 Закона о пољопривредном земљишном фонду земљишта која улазе у овај фонд могу под тачно одређеним условима бити додељивана и задружним организацијама, па према томе у крајњој линији и задружним економијама. Иако задружне економије по својој досадашњој организационој структури не испуњавају све ове услове, предвиђене у чл. 8 поменутог закона, нема никаквих сметњи да опште земљорадничке задруге и њихове економије прилагоде своја правила и своје пословање условима које поставља овај закон и да тако добију потребну земљу. Уосталом и нова Уредба о земљорадничким задругама од 26 јануара 1954, предвиђајући могућност постојања различитих облика задружне делатности, допушта задружним организацијама, међу којима свакако и задружним економијама, да могу ускладити своја правила и прилагодити своје пословање условима које за додељивање земље задружним организацијама поставља Закон о пољопривредном земљишном фонду.

Пошто од априла 1953 па све досад траје процес реорганизације или ликвидације низа радних задруга, што је довело и до проширивања и реорганизовања и многих општих задруга и задружних економија, и пошто је у овом времену вршен и откуп пољопривредних површина од индивидуалних газдинстава која су имала изнад 10, односно 15 ха, тако да су многе задружне организације добиле земљу из општенодродног фонда, — то због свега тога засад још нема довољно сређених података из којих бих се могао видети број задружних економија и површина које оне данас обухватају. Међутим, из ниже наведених података о обрадивим површинама општих земљорадничких задруга пре и после реорганизације сељачких радних задруга извршене у 1953, можемо да закључимо да се свакако повећао и број задружних економија и нарочито површине земље коју оне обрађују.

Обрадива површина општинских земљорадничких задруга у ха пре и после реорганизације сељачких радних задруга

	пре реор- ганизације	после реор- ганизације	од тога	
			унели задругари	из општенар. зем. фонда
Србија	9.184	48.244	1.931	46.313
Хрватска	10.509	13.022	826	12.196
Словенија	3.474	6.435	1.811	4.624
Босна и Херцеговина	6.778	8.328	2.503	5.825
Македонија	789	2.914	635	2.279
Црна Гора	320	1.704	41	1.663
ФНРЈ	31.054	80.647	7.747	72.900

Гледано у целини, повећање обрадивих површина општинских земљорадничких задруга после реорганизације радних задруга у односу на стање пре тога износи 170%, али је ово повећање највећим делом дошло из општенародног земљишног фонда. Напр. само у Србији је у току 1953 основано 350 економија земљорадничких задруга са око 18.000 ха земље која је добијена на основу Закона о пољопривредном земљишном фонду (16).

*

Све ово показује да су у 1953 наступиле значајне промене у условима рада општинских земљорадничких задруга и задружних економија. У овим условима ће и досадашње задружне економије добити пунију садржину рада и јачу и солиднију материјалну основицу за своје пословање и за свој рад. Њихов рад и пословање и њихови резултати биће, нарочито с обзиром на принципе на којима се заснива Уредба о земљорадничком задругарству од јануара 1954, у много већој мери него досад издвојени из опште земљорадничке задруге, у чијим оквирима оне делују, и неће се догађати, као што је то досад често био случај, да задруге покривају губитке из разних грана свога пословања добицима стеченим радом појединих економија. Тако ће се и кроз ову врсту задружних организација, као и кроз друге врсте које предвиђа поменута уредба, с једне стране постићи повећавање и унапређивање задружне пољопривредне производње а с друге стране ће се остваривати постепено укључивање индивидуалних произвођача у извесне облике крупних колективних газдинстава.

Др. Велимир Васић

(16) М. Гојковић: Новим пољопривредним организацијама потребна је велика помоћ, „Политика“ од 9 јануара 1954.

ЈЕДНА ДИСКУСИЈА О ПОЈМУ ЗАКОНА КОД КСЕНОФОНТА

Међу малобројним и крајње штурим подацима који нам данас једино стоје на расположењу за проучавање генезе грчког правно-философског и политичког мишљења, од изванредног је значаја једна занимљива белешка о разговору између младог Алкибијада и Перикла која је сачувана код Ксенофонта у првој књизи његових *Успомена о Сократу* (I 2, 40-6). У модерној филолошкој и историско-философској литератури овај разговор је остао готово потпуно незапажен, а једини покушај систематске интерпретације његове правнофилософске садржине, који је предузео познати историчар правних и политичких теорија античког света А. Менцел, није успео да пружи такве закључке који би могли бити опште прихваћени, мада је иначе неоспорно да изнета интерпретација није лишена сваке убедљивости.

У разговору који је забележио Ксенофонт — и то ослањајући се вероватно на неки писани извор чијег би аутора требало тражити међу претставницима старије генерације софиста — расправљен је, у неколико кратких, али врло карактеристичних потеза, један од основних проблема философије права, проблем логичке дефиниције њеног централног појма: шта је закон? Разговор између Алкибијада и Перикла дат је код Ксенофонта у облику једне историске анегдоте („прича се да је Алкибијад, с непуних двадесет година, водио с Периклом, својим тутором и шефом државе, овакав разговор о закону“), али питање аутентичности овог сведочанства за нас је овде од другоразредног значаја, тако да се нећемо упустати у њега. Сам разговор компонован је из два упадљиво различита одељка. У краћем, уводном делу, Перикле суверено доцира свом штићенику. У нешто дужем, другом делу разговора, Алкибијад преузима иницијативу, и вештим обртом приморава свог стараоца да знатно допуни и модификује првобитно постављену дефиницију закона.

Ксенофонтова белешка о разговору између Алкибијада и Перикла у целини гласи:

„Реци ми, Перикле, питао је Алкибијад, да ли би могао да ме научиш шта је то закон? — Свакако, одвратио је Перикле. — Онда ме научи, за име богова, рекао је Алкибијад. Јер кад чујем људе како се хвале да су законски људи, мени се чини да онај који не зна шта је то закон, не може с правом да претендује на такву хвалу. — Ти тражиш нешто што уопште није тешко, Алкибијаде, одговорио је Перикле, ако желиш да знаш шта је то закон. Јер закон је све оно што окупљени народ одлучи и писмено утврди о томе шта треба чинити а шта не треба. — Сматрајући да треба чинити оно што је добро или оно што је рђаво? — Тако ми Зевса, младићу, рекао је Перикле, оно што је добро, а не оно што је рђаво. — Али ако се окупи и писмено утврди оно што треба чинити не народ, већ неколико њих, као што је то случај тамо где постоји олигархија, шта је онда то? — Све оно што

највиша државна власт одлучи и писмено утврди о томе шта треба чинити, зове се закон, одговорио је Перикле. — Дакле, кад неки тиранин влада у држави и прописује грађанима шта треба да чине, и то такође треба сматрати законом? — Закон је и оно што тиранин, доклегод влада, прописује, одговорио је Перикле.

„А шта је то насиље или безакоње, о Перикле, питао је Алкибијад. Није ли то кад јачи присиљава слабијег да чини оно што се њему свиђа, и то не убедивши га, већ помоћу принуде? — Мени се чини да је тако, одвратио је Перикле. — Дакле безакоње је када тиранин присиљава грађане да чине нешто у шта их није убедио? — Рекао бих, одговорио је Перикле. Повлачим моје тврђење да је закон оно што тиранин писмено утврђује не убедивши грађане. — А оно што неколицина њих, подвлашћивањем других а не убеђивањем, писмено утврди, треба ли онда да зовемо законом или не? — Мени се чини, рекао је Перикле, да је све оно на шта један присиљава другог, не убедивши га претходно, без обзира да ли је то писмено утврдио или није, да је све то више насиље него закон. — Према томе, и оно што народ, будући да подвлашћује оне који су имућни, писмено утврђује не убедивши претходно, и то је више насиље него закон? — Доиста, рекао је Перикле.“

Ако се занемари литерарни оквир Ксенофонтове белешке и узме у обзир само њено рационално језгро, увидеће се одмах да су овде уствари дате две у суштини различите дефиниције појма закона: обе, разуме се, врло примитивно формулисане, али ипак хипермодерне. Према првој, формалној дефиницији — коју Перикле без колебања износи као своју, стављајући истину притом до знања да је она по себи разумљива, па према томе и опште позната — закон није ништа друго до правило о понашању које прописује један признат спољашњи ауторитет. Све оно што највиши државни орган нареди да треба чинити односно забрани — али и једно и друго у писаном облику, као специфичном облику сваког организованог стварања правила о понашању — потпада под појам закона, без обзира да ли је у питању демократски, олигархиски или аутократски политички режим. Основни критериј за утврђивање правног карактера једне норме — по овој дефиницији — чисто је формалан: чињеница да је једну норму издао највиши државни ауторитет несумњиво показује да је у питању закон, а не морал, обичај или нешто треће.

По Менцеловом мишљењу, међутим, Периклова дефиниција појма закона укључује и једну садржајну карактеристику: за разлику од тзв. „народних одлука“ (*psefizmata*), које регулишу само појединачне, конкретне случајеве, закон је овде наводно схваћен као једно апстрактно правило о понашању, као норма која садржи наредбу односно забрану која важи за неодређен број случајева, управо за све грађане на које се односи. Као аргумент у прилог овог тврђења Менцел је истакао да дата појмовна одредба потпуно одговара ондашњем атичком позитивноправном разликовању. Слабост Менцеловог аргумента је очигледна. Да је, наиме, просто упо-

зорење на један податак из законодавне праксе Агине онога доба недовољно да послужи као било какав доказ за тврђење да Периклова дефиниција појма закона доиста имплицира појмовно разликовање између општег и појединачног правила, јасно је већ на први поглед. Јер, пре свега, Менцелова претпоставка да је већ у Периклово доба законодавна пракса атинске народне скупштине оштро одвајала законе (као општа правила с неограниченим временским важењем) од „одлука“ (као појединачних правила с ограниченим важењем у времену) нема никаквог поузданијег основа: штавише, сачувани извори говоре готово потпуно супротно, тако да би се чак са далеко више права могло рећи да у оно доба практично није чињена никаква разлика између једног и другог облика (упор. напр. Eur. Iph. Taur. 970 Kirch.). С друге стране, ако се и остави по страни тешкоћа која је управо истакнута, настојање да се једно теориско разликовање постулира као нужан рефлекс једног правнотехничког, дакле практичног разликовања, методолошки се не може оправдати: не зато што правнофилософско резонување не би уопште претпостављало било какво позитивноправно искуство, већ управо због тога што оно долази тек као крајњи резултат једног акумулираног искуства. Отуда се појмовни реkvизит општости појављује као битна карактеристика појма закона тек у даљем развоју грчког правнофилософског мишљења (упор. Plat. Pol. 293e — 297b, и нарочито Arist. Eth. Nic. V 10, 1137b).

У оквиру тумачења Периклове дефиниције појма закона, Менцел је даље упозорио на Алкибијадову интерполацију, на његово питање о тенденцији закона („сматрајући да треба чинити оно што је добро или оно што је рђаво?“), па је дошао до закључка да је првобитно чисто правно резонување овде прекинуто једном етичком дигресијом. По Менцеловом мишљењу, Периклов одговор на Алкибијадово питање („тако ми Зевса, младићу, оно што је добро, а не оно што је рђаво“) има за циљ да покаже да је етика претпоставка политике односно да законодавац треба да се руководи етичким мотивима приликом доношења закона, што тобож претставља алузију на идеју рационалног у праву, или, према једном модерном изразу, на тачно односно логичко право (Штамлер). У даљем току разговора између Алкибијада и Перикла ова алузија је — по Менцеловом признању — остала, међутим, потпуно занемарена. Ако се боље размотри Алкибијадова односно Периклова напомена у контексту Ксенофонтове белешке, утисак усиљености Менцелове интерпретације неодложно се мора наметнути. Да ли је могуће претпоставити да је у једној дискусији која несумњиво није била првенствено етичко-политички оријентисана, да ли је могуће да је у таквој дискусији питање о етичкој везаности сувереног државног органа уопште могло бити покренуто? И, ако јесте, није ли онда чудно како је једно тако важно питање могло бити потпуно испуштено из вида у даљем развоју разговора о појму закона? Уствари, Периклово тврђење да закон обавезује на чињење онога што је добро а забрањује чињење онога што је рђаво, има сасвим

друкчији — позитивистички — смисао. Њиме се, уствари, хоће да каже само то да је законодавац тај који одређује шта је добро односно шта је рђаво, и да су према томе грађани дужни да чине оно што он сматра да је добро а да се клоне онога што он сматра да је рђаво, ма каква иначе била њихова интимна мишљења о етичкој вредности ових наредби односно забрана.

У првој, Перикловој дефиницији појма закона дошло је, дакле, до изражаја схватање о правној неограничености највише државне власти, тако да се без двоумљења може рећи да је међу грчким изворима Ксенофонта белешка можда најзначајнији документ о антиципацији модерне теорије суверености. Према другој, материјалној или природноправној дефиницији појма закона — коју код Ксенофонта најпре износи Алкибијад, а с којом се најзад и сам Перикле саглашава — битна карактеристика закона није у томе да је он једна ауторитативна заповест, већ пре свега то да су они који му се покоравају убеђени у његову тачност. Правни карактер једне норме — по овој дефиницији — не зависи више само од једног спољашњег момента: свака заповест коју издаје највиши државни орган није самим тим и закон. Онај који прописује правила о понашању мора уствари — сходно овој дефиницији — да убеди грађане у њихову оправданост и разложност, како би се на тај начин они којима су та правила упућена осетили обавезани да их и врше. Ако се, дакле, има у виду ово инсистирање на унутрашњим мотивима као критерију појма закона, онда се неоспорно мора признати да ова друга дефиниција недвосмислено садржи први наговештај модерне теорије аутономне покорности.

Природноправне (или тачније: анархистичке) конзеквенције ове друге, Алкибијадове дефиниције појма закона, лако се могу уочити. Ако правила о понашању која прописује државна власт постају закони, тј. добијају обавезну снагу тек када се грађани, под дејством њихове унутрашње садржине, осете обавезани да их из слободног уверења врше, онда важност позитивног права — у крајњој линији — зависи од његове сагласности с једним рационалним, идеалним правом чија је обавезност једино а *limine* призната. Ако грађани врше норме које је држава прописала не због тога што се покоравају једном вишем ауторитету који их намеће снагом своје спољашње, физичке супериорности, већ због њих самих, због тога што оне одговарају захтевима њихових властитих правних појмова, онда је — у том случају — право доведено у зависност од извесних виших правних принципа чије је важење *implicite* претпостављено. Док је Периклова дефиниција појма закона радикално отстранила сваку помисао на условљеност правних норми интимним признањем њиховог важења у свести појединаца, и, штавише, пошла од идентитета законитог и праведног као нечега што се по себи подразумева, овде је, напротив, унутрашњим мотивима дата таква превага над спољашњим чиниоцима, да је обавезност закона препуштена на крају крајева слободној оцени оних који по њему треба да се понашају.

Софистички карактер ове дискусије између Алкибијада и Перикла у науци је данас опште признат, и нема, доиста, никакве сумње да се овде ради о једној минијатурној дијалектичкој параболу која носи очигледне трагове оних расправљања која су претстављала најомиљенију тему првих грчких правнофилософски оријентисаних мислилаца. Мање је, међутим, извесно да ли је ова дискусија стварно историски аутентична, тако да би је евентуално с резервом требало узети само као посредно сведочанство о изванредној распрострањености и популарности појединих софистичких правнофилософских ставова, или је ову еленктичку параду Ксенофонт унео у свој спис о Сократу служећи се неким оригиналним софистичким текстом у коме су Алкибијад и Перикле (или можда само један од њих двојице) фигурирали као партнери у једном ширем дијалошком оквиру. У сваком случају, чак и под претпоставком да је ова дискусија одиста била вођена између Алкибијада и Перикла, њено софистичко порекло ни најмање не би долазило у питање: јер Перикле је, као што је добро познато, био не само лични пријатељ најугледнијег софистичког ветерана Протагоре из Абдере (Diog. Laert. IX 50; Plut. Coms. ad Apoll. 33, 118E), већ такође врло заинтересован за расправљања о политичким и философским питањима (Plut. Per. 35), док је Алкибијад, прошавши најпре, вероватно, кроз Сократову школу (Isocr. Busir. 5; Xen. Mem. I 2, 12), завршио као ученик софиста и ватрени приврженик софистичког идеала образовања.

Један математички доказ за софистичко порекло разговора који нас овде интересује не може се, наравно, навести. Али ако се има на уму да је на терену историје старе грчке философије — нарочито у закључивањима о међусобној идејној зависности појединих аутора, а због фрагментарног карактера извора којима располажемо — вероватност готово редовна замена за недостижну извесност, онда је хипотеза о Протагори као вероватном инспиратору овог разговора односно литерарном узору Ксенофонтове белешке, далеко више оправдана него било која друга (напр. Менцелова, која упућује на млађу генерацију софиста, али без икакве аргументације). Међу софистима, Протагора је, наиме, први јасно формулисао основне тезе оног позитивистичког правног схватања које је, као што смо видели, карактеристично и за Периклову дефиницију појма закона код Ксенофонта. У познатој „апологији Протагоре“ у Платоновом дијалогу *Theaitetos* (166D — 167C; 172A), где је концизно изнего Протагорино схватање о закону као конвенционалној, али ауторитативној државној заповести о томе шта је добро односно рђаво, налази се и чувена формула: закон = „мишљење државе“ (dogma poleos) — коју, иначе, касније наводи и сам Платон (Def. 415B) — и ова формула недвосмислено стоји на истој линији с Перикловом дефиницијом, иако је истина, по свему судећи, Протагора у првом реду помишљао на искуства демократске државне организације.

С друге стране, она бизарна претпоставка обеју Ксенофонових дефиниција о непостојању једног јединственог појма закона, односно претпоставка о нужној релативности овог појма с обзиром на облик политичког режима у коме се закон као норма о понашању јавља (демократска, аристократска и тиранска врста закона), највероватније је такође да — у крајњој линији — упућује опет на Протагору. Јер, ако се и остави по страни она фамозна дебата о исономији, олигархији и монархији код Херодота (III 80—2), за коју је у неколико махова (можда с извесним претеривањем) истичано да није ништа друго до извод из једног Протагориног политичког списка, неоспорно је, свакако, да су расправљања о различитим политичким облицима, па према томе и о различитим врстама закона, морала бити заступљена код Протагоре већ с обзиром на Фавориново сведочанство код Диогена из Лаерте (III 37). Утолико је хипотеза о Протагорином утицају на дискусију између Алкибијада и Перикла бар колико-толико прихватљива, мада се, доиста, природноправна импликација у другој, Алкибијадовој дефиницији појма закона не може објаснити никаквом паралелом из Протагоре. Да ли би због тога требало овде упозорити и на неког другог софистичког претставника као вероватног симултаног идејног претходника — пре свега на Хипију, чија се дефиниција закона код Ксенофонта (Mem. IV 4, 13) готово и језички подудара с уводним Перикловим излагањем, а затим и на Трасимаха (Plat. Rep. 338C) — или би евентуално требало рачунати с непотпуношћу докумената о Протагори, остаје неизвесно, али, можда, и потпуно излишно.

Др. Михаило Ђурић

ЛИТЕРАТУРА: A. Menzel: Beiträge zur Geschichte der Staatslehre, 1929, str. 257—60. — K. Joël: Der echte und der xenophontische Sokrates, II, 1901, str. 377, 2. 727, 1. 1108. — K. Joël: Geschichte der antiken Philosophie, I, 1921, str. 682. — C. H. McIlwain, The Growth of Political Thought in the West, 1950, str. 16.0. — M. Pohlenz: Staatsgedanke und Staatslehre der Griechen, 1923, str. 35. — M. Untersteiner: The Sophists, 1954, str. 323, 342.4. — Schmid-Stählin: Geschichte der griechischen Literatur, I 3 1940, str. 225.7. — G. Jellinek, Gesetz und Verordnung, 1919, str. 35—40. — R. Hirzel: Themis, Dike und Verwandtes, 1907, str. 200.0. 377.1. — W. Nestle: Xenophon und die Sophistik, Philologus, 94, 1939, str. 31—50. — W. Nestle: Politik und Aufklärung in Griechenland im Ausgang des V Jhr. v. Chr. Neue Jahrbücher, XXIII, 1909, str. 18 — 21. — M. Pohlenz: Nomos, Philologus, 97, 1948, str. 141 — 2. — H. Rehm: Geschichte der Staatsrechtswissenschaft, 1896, str. 11 — 20. — H. Diels: Bragmente der Vorsokratiker, II, 1922, str. 219 — 35. — E. Maass: Zur Geschichte der griechischen Prosa. Hermes, 22, 1887, str. 581. — H. Meier: Sokrates, 1913, str. 236—8.

ДИСКУСИЈА

О НЕКИМ ПИТАЊИМА ИЗ ОБЛАСТИ ТЕОРИЈЕ ДРЖАВЕ И ПРАВА

— Поводом најновијих радова из ове области —

У последње време се код нас појављује све више радова како из опште теорије о друштву тако и из области теорије државе и права. Ова појава се може само поздравити. Задржавајући се овде само на ужој области теорије државе и права, треба потсетити како смо били сиромашни у тим радовима све до недавна и како борба мишљења у тој области скоро није постојала, док је наша пракса остајала необрађена. Међутим, с појавом нових радова почиње се теориски обрађивати наша пракса и развијати борба мишљења. Тек с појавом тих радова постаје јасно колико велики број питања из ове области захтева поновно разматрање и колико су велики задаци пред научницима који се њима баве. У циљу продубљивања те борбе мишљења, овде ћемо се задржати на неколиким питањима у вези с најновијим радовима.

1. — У Зборнику Правног факултета у Загребу за 1953 проф. др. О. Мандић је објавио чланак „Друштвена функција права“, који смо приказали у *Аналима* бр. 4 за 1954, те ћемо се овде задржати само на оним питањима која нису била додирнута у приказу. У погледу саме основне мисли заступане у чланку треба овде додати да се друштвена функција права не може одвајати од друштвене функције државе, пошто су држава и право међусобно тесно везани. Уствари, држава и право су оруђа владајуће класе за одржавање датог начина производње. С друге стране, при одређивању друштвене функције државе и права не треба ићи за подвајањем више таквих функција. И држава и право имају само једну функцију, ако се под функцијом разуме основни циљ државе и права, основни задатак који ставља пред њих њихов творца — владајућа класа. Постојање више функција упоредо значило би да држава и право имају више паралелних циљева исте вредности. То, међутим, није случај. Ако пажљиво извршимо анализу покушаја издвајања више државних, односно правних функција, видећемо да ти циљеви, односно функције не могу бити стављени упоредо једни с другима, да се увек показују једни као средства за остварење других — дакле, да немају самосталности; и да се сви свде на један једини. Тај врховни циљ, та функција — јесте одржавање, заштита

датог начина производње. Овом циљу служи све остало као средство. Зато се не бисмо сложили ни с утврђивањем да постоје две функције права у друштву, како сматра проф. Мандић.

Друго важно питање које стоји у вези с овим схватањем проф. Мандића јесте да ли је уопште могуће одвајање правне од политичке функције права, како то сматра проф. Мандић. Као што смо и у приказу рекли, нама изгледа немогућим то одвајање јер је правна функција, по тој терминологији, само облик политичке садржине, облик без сопствене садржине и самосталности. Оно што проф. Мандић назива политичком функцијом права јесте циљ који се правом жели постићи, док је оно што он назива правном функцијом права уствари само право као средство за остварење датог му циља, задатка. Међутим, ако се овде правна и политичка функција права не могу одвојити, поставља се у вези с тим питање колико се уопште може одвојити право и политика у рукама државе, тј. питање да ли се може сматрати да се државна делатност може вршити само у облику правних аката или и у облику политичких аката, одвојених од правних, тј. који не би имали облик правних аката. Кад је реч о праву, то је очигледно немогуће, јер политички акт који не би имао правни облик не би уопште имао никакве везе с правом; међутим, код државе је то, апприори гледано (тј. с обзиром да таква препрека не постоји), могуће. Али то треба ближе испитати у вези с односом државе и права уопште, тј. испитати да ли се целокупна државна делатност мора обући у правни облик, исцрпсти у праву.

У овом чланку је занимљива друга мисао проф. Мандића према којој се држава не сме схватити „само као средство класне принуде“, већ као организација „која стоји над становништвом, подијеленим на класе, и која има своје одређене циљеве“. Поред ове релативне самосталности државе, проф. Мандић истиче и релативну самосталност права, па у вези с тим сматра да се право има класификовати „по категоријама, у којима долазе до изражаја опће особине правних појава, а не према класификацијама економских система“, тј. друштвено-економских формација. То исто важи и за државу. Из тога излази да треба одбацити класификацију држава по класним типовима. Ови ставови проф. Мандића тичу се уствари питања класне природе државе и права, једног од најважнијих питања теорије државе и права. Ми се сви слажемо да постоји релативна самосталност државе и права, да се држава у извесном смислу издиже над завађеним класама и да се поставља као „трећа“ сила и сл. Исто тако је јасно да постоје формалне особине права, као и државе, које могу служити, и служиле су вековима, као основ за класификацију држава и права. Али се изгледа може, насупрот становишту проф. Мандића, бранити и становиште да су држава и право тако тесно везани за друштвено-економске формације да се могу класификовати и према овима, у тзв. „типове“ државе и права. Ово стога што је највећи део садржине државе и права одређен том формацијом и што се, будући да садржина утиче на форму,

и форма државе и права, тј. технички елементи у њима, морају разликовати сходно овим типовима, односно у оквиру једног истог типа — имати иста основна својства. Тако би се добиле оне „опште особине правних појава“, за које проф. Мандић захтева да буду основ класификације, и видело би се да и те особине, или бар неке од њих, зависе од „економских система“. Узмимо, на пример, појаву „правног субјекта“, или „ствари“, или „уговора“ итд., итд. Све су ове појаве сасвим друкчије зависно од тога о коме је економском систему реч, тј. у којој друштвено-економској формацији се та појава манифестује. У сваком случају питање које овим покреће проф. Мандић веома је значајно и заслужује расправу.

У вези с одређивањем друштвених односа које регулише право, ми бисмо ставили једну напомену. Проф. Мандић каже да држава регулише оне друштвене односе који су од важности за остварење циљева државе. Међутим, као што смо то изложили у *Теорији права*, овакво одређивање није потпуно прецизно. Јер, има односа који су важни за остварење циљева државе али које држава не регулише правом, просто зато што нису подобни за такво регулисање. У вези с тим је и питање могућности раздвајања права и политике, односно правних и политичких аката, тј. питање да ли држава може да регулише извесне друштвене односе чисто политичким актима, неправним, јер су правни за то неподесни. Ми смо склони потврдном одговору. Кратко речено, држава регулише, односно треба да регулише (јер држава може и погрешити при одређивању односа које треба да регулише) правом само оне друштвене односе без чијег регулисања правом она не би могла извршити своју функцију.

Најзад, у вези с тврдњом проф. Мандића како је код нас занемарено проучавање друштвене функције права, као пример чега наводи и II део *Материјала за изучавање теорије државе и права*, нек је потписаном допуштено да скрене пажњу да је у тој истој књизи на стр. 42 изрично речено да треба проучити функцију права у класном друштву и да се у даљем излагању о тој функцији дошло до у основи истих констатација до којих и у овом чланку проф. Мандића, иако, природно, изражених на нешто друкчији начин.

2. — У љубљанском *Правнику* (бр. 4—6 за 1954) проф. др. М. Шнудерл је објавио чланак „Федерализам социалистичне демократије“, који, као и сви чланци проф. Шнудерла, потстичу на размишљање и дискусију. Нека нам је допуштено овде рећи да је карактеристика проф. Шнудерла оригиналност и смелост, односно новина мишљења. Сваком питању које расправља проф. Шнудерл прилази пре свега с гледишта шта се ново о том питању може рећи с обзиром на социјалистичку политичку и правну стварност. Он се брижљиво труди да избегне потпадање под утицај старих, буржоаских гледишта и да нашу правну науку ослободи олаког понављања таквих гледишта, што, мора се признати, није ретко. Међу-

тим, у свом новаторству и смелости проф. Шнудерл, чини нам се, често заступа и мишљења која се не би могла усвојити, или бар која захтевају извесна ублажавања. То је, мислимо, случај и с овим чланком.

Он овде заступа гледиште с којим се и ми слажемо да федерацију чине чланице које су сличне државама али нису државе јер немају суверености. Мислимо да је велика заслуга проф. Шнудерла што је код нас усвојено гледиште да државе-чланице федерације нису суверене. Исто тако се слажемо с мишљењем да су федерације међусобно веома различите јер су настале у различитим условима, и да социјалистичку федерацију у Југославији треба посматрати као посебан тип федерације. Такође се треба сложити с истицањем одлучујуће важности друштвених односа за федерацију и с мишљу да промена ових основних друштвених односа доводи до промене суштине и смисла односне федерације. Овде проф. Шнудерл правилно истиче оно што су често „чисти“ правници склонили да забораве, гледајући искључиво у правне норме и зато сматрајући, природно, да, док се те норме не промене, није се променила ни федерација.

Задржаћемо се, међутим, овде на питању социјалистичке федерације. Проф. Шнудерл лепом анализом показује битне промене које су у нашој федерацији наступиле с Уставним законом од 1953. Нећемо се овде упуштати у расправу питања да ли су пре тог Уставног закона наше републике биле суверене, као што тврди проф. Шнудерл, или не. Размотрићемо само закључак проф. Шнудерла по коме се социјалистичка федерација у првој фази развитка (државни капитализам) ствара ради решења националног питања, а у другој фази, кад је национално питање већ решено, она остаје федерација ради „развијања јединства радног народа у комуни и активизирања демократских облика народне суверености“. У постојању федерације у другој фази национално питање не игра никакву улогу. Притом се проф. Шнудерл позива на мисао друга Кардеља да би Југославија била федерација и кад не би била многонационална. Исто тако проф. Шнудерл замера што је у *Теорији државе* потписаног истакнуто да је социјалистичка федерација створена ради решења националног питања. То је, каже он, тачно само за њену прву фазу.

Ми се слажемо с проф. Шнудерлом у суштини. И ми сматрамо да се социјалистичка федерација, као и свака друга, уосталом, може мењати — она може настати из једног разлога а продужити своје постојање из сасвим другог разлога. Што се тиче замерке проф. Шнудерла на *Теорију државе*, треба имати у виду да је та књига дата у штампу непуна три месеца по доношењу Уставног закона, кад развој није још био тако јасан. Но, и независно од тога, треба истаћи да је у тој књизи на истом месту истакнуто да је постојање федерације у социјалистичкој држави увек конкретно питање — тако да може бити федерације и у једнонационалној, а унитарне државе и у многонационалној држави пролетаријата. Тим

самим је речено да у одређеним конкретним случајевима могу социјалистичку федерацију изазвати и други узроци а не национално питање. С друге стране, међутим, чак и ако се прихвати гледиште да у нашој садашњој федерацији национално питање не игра баш никакву улогу, како мисли проф. Шнудерл, а то мишљење бисмо ми тешко примили као без остатка тачно, нико неће моћи порећи да је наша федерација настала због националног питања и да је своју федеративну поделу задржала непромењену (а ова је створена с обзиром на нације), тако да посредним путем национално питање утиче бар преко те поделе и на данашњу нашу федерацију. Али, најважнија тачка у којој се не бисмо могли сложити с проф. Шнудерлом јесте што он често Југославију замењује са социјалистичком државом, и оно што је за Југославију специфично проглашава за закон социјалистичке државе. Тако би изишло да свака социјалистичка многонационална држава мора бити федеративна, и да се природа те федерације мора мењати у две фазе итд. Ми остајемо при том да је то конкретно питање које ће се у свакој социјалистичкој држави решити на одговарајући начин, и да социјалистичка држава не мора бити увек федеративна у другој фази свог развика (у периоду социјалистичке демократије), као што би излазило из става проф. Шнудерла, уколико смо га ми добро схватили.

Друга тачка у којој се не бисмо сложили с проф. Шнудерлом тиче се његовог схватања федерације. По проф. Шнудерлу федерација није унитарна држава, јер је то противречност; федерација је сложена држава, упркос тога што њене чланице нису државе већ само личе на државе. С друге стране, он сматра да се те чланице федерације не могу сматрати децентрализованим јединицама, и да федерација није облик врло високе децентрализације, јер децентрализација претпоставља централизам и давање права децентрализованим јединицама одозго, док су наше републике постале одоздо, непосредно од сувереног народа преко устава. Позивајући се на проф. Ђорђевића, проф. Шнудерл се слаже с његовим мишљењем да је децентрализација код нас била метод изградње нашег самоуправног система а не облик државне организације. У вези с тим он одбацује мишљење потписаног да је федерација унитарна држава с високим ступњем децентрализације.

Најпре треба истаћи да би се овај спор могао свести на терминолошки спор — проф. Шнудерл назива унитарном државом, односно децентрализацијом нешто друго но потписани. Витно је притом то да и он и потписани утврђују постојање истих објективних појава, наиме, да код нас републике нису државе, да имају врло широку самоуправу, да су више од обичних децентрализованих јединица. Но, нама се чини да спор није само терминолошки, већ да проф. Шнудерл пада сам у противречност. Пре свега, тешко је схватити разлику између „метода изградње државне организације“ и „облика“ те организације, како чини проф. Шнудерл идући за проф. Ђорђевићем — метод се мора уобличити у стварности

— децентрализација као метод не може значити ништа друго до да се децентрализација уствари употребљава као облик. Но, важније је да се по мишљењу проф. Шнудерла децентрализација везује за централизам, тј. да децентрализоване јединице морају постојати истовремено с централистичком влашћу, да централизам и децентрализација морају постојати истовремено („децентрализам је облик централизма а не федерализма“ каже проф. Шнудерл). Притом он децентрализацију дефинише као „систем државне организације у коме се задаци централног државног органа деле на извештан број нижих јединица с тим да централни орган има већа или мања права над овим последњим“. Међутим, где постоји децентрализација, ту, по логици ствари, нема централизма — децентрализација је супротност централизму, његова негација, а не један од његових облика. С друге стране сам проф. Шнудерл сматра да су и наше ниже самоуправне јединице, комуне, добиле самоуправу непосредно од народа, преко устава, као и републике, па се не види разлика између република и њих. Исто тако је јасно да и код нас централни орган, савез, има већа или мања права над републикама, што би по самој дефиницији проф. Шнудерла, говорило за децентрализацију. У супротном, с обзиром да комуне имају такође власт непосредно од устава, ФНРЈ би била федерација комуна а не република. На основу свега тога мислимо да је боље сматрати федерацију обликом унитарне, тј. високо децентрализоване државе. У погледу оригиналности њихове власти, видели смо већ да то не може по самом проф. Шнудерлу бити карактеристика федерације, јер такву власт имају и комуне. Федерација је нарочити облик децентрализације. Ако проф. Шнудерл жели да разликује децентрализацију од федерације, признајући притом да је федерација скуп несувверених јединица, тј. да није сложена већ унитарна држава, треба да децентрализацију и федерацију тако дефинише да избегне противречности на које смо указали.

3. — У љубљанском часопису *Правник* (бр. 10—12 за 1953) проф. др. Ј. Горичар објавио је, поводом прве књиге *Теорије државе и права* потписаног, чланак „Filozofska in sociološka problematika v naši teoriji države in prava“. Ова чланак треба поздравити као један од ређих примера у нашој правничкој штампи да се повodom објављивања неког дела овом не посвети само више или мање конвенционалан и сажет приказ већ да се дубље уђе у расправљање проблема које то дело обрађује и у изношење и супротних мишљења. Такав начин приказивања би требало развијати, јер је нужно, расправљати опширније о добрим и рђавим странама појединих дела и о решењима питања која се у њима дају.

Прво питање које се у чланку расправља јесте питање о односу теорије државе и права и тзв. социологије државе и права, односно филозофије државе и права. Писац долази до закључка да социологија државе и права, филозофија државе и права, као и нормативистичка (догматичка) теорија државе и права, не могу по-

стојати као самосталне друштвене науке поред марксистички, тј. историскоматеријалистички схваћене теорије државе и права. Разлози за то су што је марксизам свео филозофију на логику, дијалектику и теорију сазнања и укинуо могућност постојања других, „посебних“ филозофија, као самосталних наука о појединим предметима, па тако и филозофију државе и права. То што су некад проучавале посебне филозофије сада треба проучавати позитивно-научним методима у оквиру посебних наука о односним појавама. С друге стране, историски материјализам треба схватити као марксистичку општу социологију. Отуд је немогућа нека посебна социологија државе и права, јер примена историског материјализма, односно дијалектичког метода, за изучавање државе и права доводи до марксистичке теорије државе и права а не до посебне социологије државе и права. Према томе, из дијалектичког метода и историског материјализма произлази да постоји само теорија државе и права, која ће се, као дијалектичка негација претходног развоја наука и метода у тој области, служити и позитивним резултатима тих наука и метода, па, дакле, и резултатима филозофског, правног и социолошког метода, односно филозофије, социологије и догматике државе и права.

И ми се у начелу, као што и писац истиче, слажемо с тим гледиштем. Разлог за то, поред наведених теориских, јесте и практичан: такве посебне науке не могу да нам даду потпуно знање о суштини државе и права; такво знање нам може дати једино примена дијалектичког метода, а овај захтева свестраност; свака од ових наука, међутим, по самој својој дефиницији, проучава само једну страну појаве (филозофску, социолошку, правнодогматску). Али, чини нам се да проф. Горичар сувише оштро осуђује и релативну оправдаћност постојања ових наука. Нама се чини, напротив, као што смо и изнели у I књизи *Теорије државе и права* (стр. 47—50), да и филозофија, и социологија и догматика права имају своје релативно оправдање да постоје као релативно самосталне, посебне науке, при свем том што не дају потпуно знање о држави. За то говори више разлога. Најпре, треба поставити питање да ли могу постојати посебне филозофије, односно социологије појединих појава *дијалектички схваћене*, тј. у оквиру примене дијалектичког метода, као општег научног метода. Нема никакве сумње, дакле, да посебне филозофије, односно социологије схваћене *недијалектички*, тј. ван оквира примене дијалектичког метода, онако како су се развиле у буржоаској науци, немају оправдања за своје постојање с гледишта дијалектичког материјализма. Чини нам се да је то оно што је проф. Горичар хтео нарочито да истакне. Али из тог не излази, мислимо, да примена филозофског, односно социолошког метода, *дијалектички схваћеног* не може бити довољан основ да заснује једну релативно самосталну филозофију, односно социологију, рецимо, права или које друге појаве. Ово најпре стога што би доследно спроведено начело да је дијалектички метод једини научни метод одвело стварању једне једине науке која би била

потпуно оправдана као самостална — универзалне науке о свету као целини. То је, међутим, бар засад, немогуће, и цепање наука према појединим посебним предметима и методима је нужност. Отуд свака наука добија само релативну самосталност, а самим тим и релативно оправдање свог релативно самосталног постојања. Научни рад и проблеми тако се развијају и у области државе и права да захтевају извесну специјализацију. И тако је могућно, а у извесној мери и корисно, да се развију посебне „науке“ или „дисциплине“, које ће испитивати специјално филозофску, односно социолошку, односно правнодогматичку (или, например, такође и политичку и другу) страну појаве државе и права. Резултатима тих релативно самосталних наука користиће се теорија државе и права, као потпуна и у пуном смислу речи самостална наука о држави и праву која примењује у пуној мери и свестрано дијалектички метод. Филозофија, односно социологија и друге релативно самосталне науке о држави и праву примењивале би, пак, пре свега, филозофски, односно социолошки и други одговарајући метод. Битно је притом да тај метод мора бити дијалектички схваћен. То значи да ћемо у филозофији права испитивати филозофску страну права дијалектички схваћену, тј. да ћемо под филозофијом разумети само логику, односно теорију сазнања, и истраживати који се логички, односно сазнајно-теориски проблеми постављају у праву. Притом ћемо исто тако примењивати сва начела дијалектичког метода: свестраност, потпуност итд. У социологији права ћемо социологију схватити такође дијалектички, тј. као историски материјализам, итд. На тај начин би се, мислимо, могло решити питање упоредног постојања више теориских наука о држави и праву.

Друго питање о коме расправља проф. Горичар тиче се предмета теорије државе и права. Он ту замера потписаном што је у одређивању тог предмета недоследан, јер на стр. 19 и 20 одређује предмет као појам о држави и праву, док на стр. 36 и 38 утврђује да су предмет теорије државе и права опште карактеристике и опште везе државе и права као дела материје, објективне стварности. У вези с тим он правилно утврђује да се предметом неке науке (сем филозофије) не смеју сматрати појмови већ део материје. Ова недоследност у поменутој књизи, међутим, само је привидна — на стр. 19 и 20 није дата потпуна обрада питања предмета теорије државе и права већ је само укратко и узгред поменуто уствари коју врсту појмова конституише теорија државе и права, док је на стр. 36 и 38 дата потпуна и доследна обрада. Разуме се да треба изменити поменуте формулације на стр. 19 и 20 да би се избегла свака забуна. — Даље проф. Горичар замера што је за теорију државе и права употребљен назив апстрактна наука, за разлику од конкретних правних наука (исторископравних и позитивноправних). Притом он тачно утврђује да је теорија државе и права општа наука а да су остале правне науке у односу на њу посебне, док су и једне и друге науке и апстрактне и конкретне, уколико стварају појмове, тј. апстракције, на основу проучавања конкретног постојећих квали-

тета материје. — И у свему томе се слажемо с проф. Горичарем. Термин апстрактан, односно конкретан у поменутој књизи употребљен је тачно у значењу општи и посебан, као што захтева проф. Горичар, која је употреба код нас довољно одомаћена. Можда би, међутим, у интересу добре терминологије требало заиста ограничити значење ових термина. Проф. Горичар прави и разлику између општих, посебних и појединачних правних наука, према разлици између општег, посебног и појединачног. Ова подела захтева пажљиво разматрање, у које се овде не можемо упуштати. Рећи ћемо само да појмове опште, посебно и појединачно није лако примењивати на разликовање правних наука, иако у начелу треба прихватити да се и правне науке могу тако поделити.

У вези с тим проф. Горичар додирује и врло тешко питање разграничења између тзв. општих и основних појмова о држави и праву, односно општих и основних појава у области друштвених појава државе и права, које појаве само одражавају односни појмови. Он притом закључује да се дефиниције ових појмова дате у књизи могу прихватити као непротивречне само ако се као основни појмови (односно појаве) схвате појмови који одражавају појаве које постоје у друштву ван државе и права а које су нужне за постојање државе и права (као што су класно друштво, револуција и др.), док се као општи појмови (за разлику од посебних и појединачних) имају схватити појмови у оквиру саме државе и права који се налазе у свакој држави и праву. — Морамо се сложити да је ова конструкција проф. Горичара веома привлачна својом јасношћу и доследношћу, али да се, нажалост, она не слаже с нашом мишљу коју, уосталом, признајемо, нисмо сасвим јасно ни изложили у књизи, јер нисмо до краја ни рашчистили то питање. Мислимо да треба учинити напор да се утврди има ли разлике између општих и основних појмова у оквиру саме државе и права, прихватајући уз то, разуме се, као самосталну, ону групу друштвених појмова (односно појава) које проф. Горичар наводи.

Најзад, проф. Горичар, истичући потребу монистичког схватања и третирања државе и права, налази да би се у једној теорији државе и права сви проблеми државе и права могли обрађивати заједно, истовремено, и да би одвојено требало расправљати једино о организацији и облицима државе, с једне, и структури правне норме и правној техници, с друге стране. Уствари, и једно и друго је у основи ствар технике државе, односно права. Мислимо да је то у суштини тачно, мада однос између државе и права захтева како и сам проф. Горичар, уосталом, напомиње, дубље проучавање из кога ће се моћи с више сигурности извући одговарајући закључци о начину заједничке обраде. Овде се не можемо задржавати више ни на том питању. Закључићемо само да је расправа проф. Горичара врло користан прилог обради проблема државе и права.

4. — Проф. др. А. Лазаревић и др. А. Гамс су у *Аналима* (бр. 2 и 3) повели дискусију о правној личности наших привредних предузећа, односно радних колектива. Ова дискусија је и врло занимљива и врло значајна за наше право. Таквих дискусија нам је потребно много више, нарочито с обзиром да је наше право још неразвијено и многи прописи недостају. Практична вредност ове дискусије такође је очигледна, јер од решења оваквих питања може зависити одговорност у имовинском погледу која је данас необично важна за правилно функционисање привреде. Но ми се овде нећемо упустати у саму главну садржину дискусије. Скретућемо само пажњу на једну вишемању узгредну ствар, теориског карактера.

Наиме, чини нам се да проф. Гамс заступа гледиште да нема правног лица без имовине, будући да је правно лице, као и грађанско право уопште, надградња над робноновчаним односима. Није, међутим, јасно да ли он имовину као услов поставља само за правна лица грађанског права или за сва правна лица уопште. Нама изгледа сасвим јасно да се за лица ван грађанског права не може поставити као услов имовина. Али нам се чини да се могу и у грађанском праву појавити правна лица без имовине; у сваком случају, могу постојати таква правна лица код којих имовина није битан већ споредан елемент — то су лица којима није главни циљ имовинска већ која друга делатност и која стога имовину употребљавају само као средство за остварење тог главног циља. Уопште, као што тачно каже проф. Лазаревић, кад има неко субјективно право, мора да постоји, у доброј правној техници, и субјект који то право врши, и без обзира коју теорију о правном лицу усвајамо. Чини нам се да баш у социјалистичком драву, које треба да изрази и потстакне широку иницијативу маса у организовању разних облика удруживања и делатности, да баш ту није могуће ограничити правно лице на уско имовинску област. Правним лицем треба ту сматрати много већи број појава. Иако је сасвим тачно да је грађанско право „надградња над робноновчаним односима“, да је то чак, у суштини, и физичко лице уколико се признаје као субјект, ипак то не треба схватити у дословном смислу већ само као правило, као оно што је просечно. Поред тога могу постојати и правна лица заснована на другим елементима и потребама друштвеног саобраћаја.

5. — У љубљанском *Правнику* (бр. 7—9 за 1954) проф. др. О. Мандић је објавио теориски важан чланак „Циљеви државе и теорија отуђења“ у коме се поставља поново проблем класне природе државе. Овај проблем проф. Мандић посматра у светлости теорије „отуђења“, једне од врло сложених и важних теорија Марксових о друштву која, нажалост, није ни довољно разрађена ни довољно искоришћена при проучавању друштвених појава. Потписани у својој *Теорији државе и права* није се формално позивао на ову теорију, сматрајући да би то било сувишно оптерећење једног ионако доста тешког уџбеника, намењеног ипак у првом реду

студентима, иако је саму суштину ове теорије покушао применити у конкретном разрађивању појединих проблема. Заслуга је проф. Мандића што је и формално јасно поставио овај проблем и указао на значај теорије отуђења за расправљање природе државе.

Међутим, иако се слажемо с основном мишљу проф. Мандића, наиме да и држава претставља једну манифестацију појаве отуђења у дурштву, као и са схватањем да је основни циљ (оно што ми кажемо: функција) државе одржавање датог начина производње, ипак се не бисмо сложили с многим подробностима у разради ове мисли класика марксизма. Најпре, идући за наводима из *Немачке идеологије*, проф. Мандић је утврдио да држава остварује опште интересе владајуће класе, који изгледају туђи појединцима, припадницима те класе, јер су њихови појединачни интереси супротни овим општим интересима. Тако се припадницима владајуће класе њихова сопствена држава чини туђом, отуђује се од њих. Требало је објаснити откуда ово отуђивање, односно појава да држава остварује *опште* интересе класе који изгледају *туђи* самим припадницима те исте класе. У том објашњавању, међутим, проф. Мандић није остао доследан основној мисли и задатку, тј. да треба објаснити како се држава отуђује од класе све остварујући њене основне опште интересе. Уместо тога, он појаву отуђивања државе објашњава тиме што утврђује, и то доказује многобројним историјским примерима, да владајућа група владајуће класе кроз државу остварује своје *посебне* интересе који су супротни *посебним* интересима других група те исте класе. Услед овога, држава се отуђује од своје сопствене класе. Други облик отуђивања он види у отуђивању бирократије од сопствене владајуће класе и наводи за то пример Совјетског Савеза. Сматрамо да је овакво схватање и објашњење отуђења супротно полазним поставкама.

Најпре, сам појам отуђивања не треба схватити дословно. Отуђење државе се не састоји у томе што држава престаје да штити интересе владајуће класе и почне да штити интересе неке друге класе. Таква појава не спада у отуђивање државе већ је то прелазак државе у руке друге владајуће класе, тј. то је револуција. Зато навођење Совјетског Савеза као типичног примера отуђења државе не одговара. Уколико се остаје при тврђењу да бирократија у Совјетском Савезу остварује само своје сопствене интересе а да, напротив, *гази* интересе пролетаријата, тј. уколико се остаје при тврђењу да је пролетаријат у Совјетском Савезу потлачена класа којом влада и коју експлоатише бирократија, утолико се мора закључити да је бирократија владајућа класа и да се њена држава није отуђила од ње. Отуђење постоји само онда кад држава штити интересе владајуће класе а ипак изгледа да је од ње отуђена, тј. да њене интересе не штити. Питање је управо како се држава у самом процесу остварења интереса владајуће класе отуђује од ове, кад би логично било очекивати баш обрнуто. Према томе, ни први облик отуђења, односно објашњења отуђења државе, не одговара уствари правом појму отуђења. Наиме, не састоји се отуђење државе

у томе што држава, поред остварења општих интереса владајуће класе, остварује још посебне интересе владајуће групе у тој класи. Јер је битно да се држава отуђује баш остварујући интересе целе класе а не појединих њених делова. Овим последњим се држава не отуђује од целе класе већ само од појединих њених делова.

Мислимо да је проблем могуће решити на један једини начин (а и по извесним мислима проф. Мандића изгледа да и он помишља на такво решење) — заштита општег интереса класе, тј. одржавање њеног начина производње, постаје тако очигледан циљ владајуће групе (најчешће бирократије), јер је услов њене власти, да се ова објективизира и по правилу боље види тај интерес но и сама владајућа класа, односно њени чланови који се нису специјализирали у управљању. То је, уосталом, потпуно јасно, јер ти специјалисти управо зато и владају што су се специјализирали за управљање, тј. што боље виде интерес класе на власти и од саме те класе.

Овим се, мислимо, решава проблем отуђења државе од владајуће класе. Остаје проблем њеног отуђења од целог друштва. Упоредно с појмом отуђења од владајуће класе, требало би и отуђење од целог друштва схватити тако што држава изгледа друштву туђа упркос тога што остварује његове опште интересе. Овакво схватање појма отуђења од друштва је теже прихватити од одговарајућег појма у односу на владајућу класу, пре свега зато што, по смислу теорије о класној природи државе, државу треба схватити као браниоца посебних интереса владајуће класе, супротних интересу потлачене класе. Ако два саставна дела друштва имају посебне и супротне интересе, могу ли имати заједнички, општи интерес? И ако имају такав интерес, да ли га држава штити или она штити само посебан интерес владајуће класе? Најзад, ако држава штити општи друштвени интерес, може ли се остати при тврђењу да је држава по својој природи класна и не треба ли усвојити тврдњу да је она заштитник општег интереса, тј. наткласна, како тврде солидаристичке теорије? Сва су ова питања необично важна и необично тешка. Међутим, проф. Мандић њих уопште и није додирнуо, иако је утврдио да се држава отуђује и од целог друштва.

Овде је сувише мало простора да бисмо могли подробније ући у ова питања. Нагласићемо само да су могуће углавном три варијанте њихових решења које ћемо овде и назначити, уз истицање потребе да се оне пажљиво проуче и утврде која је од њих тачна (или, евентуално, пронађе и која друга, тачна варијанта).

Најпре, могло би се тврдити да отуђење државе у односу на целокупно друштво не може да се схвати у истом смислу као њено отуђење у односу на владајућу класу, тј. да отуђење државе у односу на друштво не значи да држава штити опште интересе целог друштва него, да значи да она штити интересе само једног дела друштва, владајуће класе. Отуђење државе би се у том случају састојало у томе што је држава настала из једне друштвене организације која није била туђа друштву, јер је бранила његове опште

интересе — оно би се састојало у томе што се, како каже Енгелс, држава из слуге друштва претворила у његовог господара.

Друге две варијанте би се разликовале од ове прве у томе што би претстављале покушај да се конструише појам отуђења државе у односу на друштво који би био истоветан с тим појмом у односу на владајућу класу, тј. да се утврди да постоје извесни општи, заједнички друштвени интереси друштва које држава штити и упркос тога се од друштва отуђује. Прва оваква варијанта би се састојала у томе што би се тврдило да има две врсте држава у том погледу: једне, реакционарне државе, штите интересе само владајуће класе, тј. штите реакционаран начин производње; друге, прогресивне, штите напредан начин производње. Реакционаран је онај начин производње који влада онда кад је већ објективно могуће да се уведе нов начин производње који би био прогресиван. У том случају очигледно држава стоји насупрот већини друштва штитећи само интересе једног његовог дела. Ту се, дакле, не би могао применити овакав појам отуђења, јер нема никаквих општих интереса које држава штити. У случају прогресивне државе, пак, уз услов да су реакционарна класа и бивши реакционарни начин производње већ ликвидирани, а да нов, будући начин, производње, још напреднији, још није објективно могућ (случај с буржоаском државом у периоду кад је капитализам напредан начин производње, кад је феудализам ликвидиран а социјализам је објективно још немогућ), може се рећи да је и интерес потлачене класе (овде — пролетаријата) да постоји и да се развија тај нови начин производње, упркос тога што тај начин значи њену експлоатацију. Ту би се могло рећи да држава у специфичном смислу остварује заједнички интерес обе друштвене класе, дакле, да остварује општи друштвени интерес и да се истовремено отуђује од друштва, јер тај интерес она боље види и последније га остварује од обеју класа. Држава би се овде отуђивала од друштва самим тим што би се отуђивала од владајуће класе, како смо видели, пошто „непосредно“ друштво које се састоји из класа без државе, не би било онакво какво је са државом, „посредним“ друштвом, јер се не би онако развијало и владало без државе како је то случај кад у њему постоји држава. Држава би и овде остала класна по својој суштини јер би штитила начин производње владајуће класе а не потлачене класе, начин који изазива отпор потлачене класе. Уосталом, и овај отпор је мањи но у случају реакционарне државе, јер, како каже Енгелс, и потлачена класа тада увиђа да је друштвено могућ једино тај начин производње.

Најзад, могло би се рећи да је држава у општем интересу целог класног друштва посматраног у његовом историском развоју, у том смислу што омогућава опстанак и напредак тог друштва које би међусобне класне борбе прогутале без државе, како опет каже Енгелс, и да је стога држава носилац тог општег интереса друштвеног опстанка и развоја, који интерес класе не види у међусобној заслеп-

љености борбе. И тада би држава, међутим, остајала класна, јер је тај друштвени интерес у сваком датом тренутку развоја отеловљен у класном интересу дате владајуће класе, тј. у њеном начину производње. Разлика с другом варијантом би се састојала у томе што се не би чиниле разлике између реакционарне и прогресивне државе.

Др. Радомир Лукић

ЗАШТИТА ПРАВА РЕПРОДУКТИВНИХ УМЕТНИКА

1. — Извођачка права (*le droit des artistes exécutants*, *das Recht des ausübenden Künstlers*, *protection of performers*), тј. права репродуктивних уметника на заштиту њиховог уметничког извођења, су нова форма ауторских права која се тек отскора појављују у модерним правним системима. Појава грамофона, магнетфонских трака, филма, радија и телевизије ствара проблем заштите репродуктивних уметника или боље рећи проблем заштите њиховог уметничког извођења. Техничка средства за регистрацију угрожавају имовинскоправне, а врло често и личноправне (моралне) интересе репродуктивних уметника, јер омогућавају да се понављањем извођења или путем преноса прошири број оних који слушају или гледају уметничко извођење. Тиме се смањује број послиједних на концертима или у позоришту, што материјално погађа уметнике, док се с друге стране неосновано обогаћују предузећа за производњу грамофонских плоча, радиодифузна и филмска предузећа. Уметничко извођење сада се може умножавати, преносити, тако рећи, у бескрај, а постојећи правни системи нису давали уметнику-извођачу никакву заштиту да би се спријечила не само експлоатација његовог рада већ и искоришћавање резултата његовог рада. Од појаве нових техничких средстава почиње да се разматра могућност правне заштите уметника-извођача која би им загарантовала право на контролу искоришћавања резултата њиховог рада. Данас су сви сагласни да се репродуктивним уметницима мора дати заштита. На многобројним међународним конференцијама то је био предмет живог расправљања. Но, иако је опште призната потреба да се нормира заштита репродуктивних уметника, није постигнута сагласност, не само међу теоретичарима већ ни међу националним законодавствима, у погледу правне природе извођачког права и његове садржине. Да ли рад уметника-извођача представља у правном смислу „стварање“, другим ријечима да ли је извођач „аутор“, у коме случају треба му признати ауторско право или тај његов рад не садржи ништа стваралачког, већ претставља само вјерну репродукцију туђег књижевног или музичког дјела и стога му треба признати једну врсту права које је различито од ауторског али је с њим средно (*le droit voisin*, *angren-*

zende; Recht). То је један врло деликатан проблем коме је теорија посвећила велику пажњу и о коме се и данас дискутује (1).

2. — Обично прије сваког извођења умјетници-извођачи закључују уговор о ангажовању. Тај уговор утврђује услове под којим ће се извести умјетничко извођење и одговарајућу награду. Иако умјетник-извођач ради за награду, ипак он не ступа у радни однос, као ни аутор књижевног или музичког дјела. И код умјетника-извођача, као и код аутора, предмет заштите није рад већ резултати интелектуалног рада. У почетку, доиста, једино правно средство за заштиту које је било на расположењу умјетнику-извођачу, био је уговор о раду, али тај уговор није му обезбјеђивао право да извлачи и даље економске користи од преноса његовог умјетничког извођења. Како ауторско право по својој природи није радно право, то није ни извођачко право. Радно право није у могућности да потпуно заштити резултате рада умјетника-извођача.

Извођење је креација репродуктивних умјетника, а извођачко право претставља скуп прерогатива одређених да обезбједе правну заштиту и економску експлоатацију ове креације. Ово право настаје истом онда кад је умјетничко извођење извршено, било да је оно материјализовано у виду грамофонских плоча, магнетофонских врпца, филма или је преношено путем радиодифузије, под којом подразумјевамо звучну и телевизиску радиодифузију. Активност умјетника-извођача нема само економски карактер, јер је она уско везана за личност титулара овога права. Извођачко право, стога, има и личноправни аспект, иако се не може идентификовати са личним правима, као што је учинио Колер (2). Како Колер сматра да предмет ауторског права може бити само творевина језика (*Sprachgebilde*) а не и начин на који је ова језична творевина изражена, то он извођачима не може признати ауторско право, али им признаје лично право на њихово извођење. Ово схватање Колерово је потпуно разумљиво кад се зна да су по његовој теорији ауторска дјела еманација ауторове личности, али да се она одвајају од ауторове личности као нематеријалне имовинске вриједности (*Immaterialgüter*) и тако постају предмет имовинског права. Али ако се усвоји да је ауторско право јединствено, апсолутно право своје врсте (*sui generis*) у коме су спојени личноправни и имовинскоправни елементи, онда нема сметње да се извођачком праву призна карактер ауторског, тим више што предмет ауторског права није само творевина језика, већ и резултати који се постижу интерпретацијом ауторског дјела, његовим оживотворењем. У тој реал-

(1) В. радове Elster-a, Marwitz-a, Cahn Speyer-a i Pirro-a у Archiv für Urheber — Film, — und Theaterrecht; Homburg: Le droit d'interprétation des auteurs et des artistes exécutant, 1930; Lehman: Le droit de l'artiste sur son interprétation, 1935; Röber: Der Leistungsschutz der ausübenden Kuenstlers, 1935; Olagnier: Les droits des artistes interprètes et exécutants, 1937; Straschnov: Le droit d'auteur et les droits connexes en radiodiffusion, 1948; Saporta: Les droits dits connexes au droit d'auteur (Rev. int. de droit comparé, 193, 2); Moll: Die Rechte der ausübenden Künstler (Rev. suisse Prop. Ind. Litt. Art., 1953).
(2) Kohler: Urheberrecht an Schriftwerken und Verlagsrecht, Stuttgart, 1907, 136 ff.

лизацији имамо изражене не само идеје ауторове већ и извођачеве. То је сада нови предмет ауторског права, то је нова форма у којој се врши манифестација идеје. Како је извођач „стваралац“ новог „дјела“, а његова активност има не само економски већ и лично-правни карактер, морамо извођачком праву признати карактер ауторског права, јер само на тај начин можемо у потпуности заштитити умјетника-извођача. Извођачко право је апсолутно право умјетника-извођача на његову креацију и интерпретацију, што уствари претставља његово дјело (3). Стога умјетнику извођачу треба дозволити да се може супротставити свакој репродукцији своје креације која се врши без његовог претходног одобрења, и мора му се накнадити цјелокупна штета коју је претрпио, и то не само материјална већ и нематеријална. — Према томе, код извођачког права није у питању тзв. конексно право ауторском праву које је са ауторским само слично (4).

3. — Ако смо сагласни да је извођачко право по својој природи ауторско право, онда је његов садржај сличан ауторском праву. Стога у извођачком праву налазимо имовинске и личноправне елементе. Имовинска права извођача састоје се у томе да се без његове дозволе не може вршити регистрација његовог извођења или пренос преко радија, телевизије, звучника или на било који други начин. Поред тога, он је једини овлашћен да дозволи даљно извођење своје репродукције механичким средствима. Значи да репродуктивни умјетник има право на хонорар не само за своје оригинално умјетничко извођење већ и за свако даљно извођење посредством механичких инструмената помоћу којих се његово извођење ставља у промет. Да би се у потпуности омогућила заштита извођача није довољно признати му само имовинска права. Потребно му је признати и лична (морална) права. Извођач се може одупријети сваком кварењу, скраћивању и преиначењу његове интерпретације, што би могло бити од штете по његов углед или част.

Признајући да је извођачко право идентично са ауторским, да ли тим не признајемо репродуктивним умјетницима и право на заштиту од плагијата. Сматрамо да код умјетничког извођења не може уопште доћи до плагијата. Може бити сличности у начину интерпретације истог дјела код репродуктивних умјетника, но сличност не значи и истовјетност, па стога ни плагијат. Може неки репродуктивни умјетник да изведе, интерпретира неко дјело на начин својствен неком другом умјетнику. Но, то није плагијат. Начин извођења својствен је сваком умјетнику као одраз његове личности, па се, стога, о плагијату у извођачком праву не може говорити. Неоснован је, према томе, приговор оних који сматрају да ће при-

(3) Homburg: Le droit des artistes exécutants, Arch. f. Urheberrecht, 1928, 293.

(4) Међу присталицама схватања да је извођачко право конексно од модерних теоретичара нарочито се истичу: Ulmer: Urheber und Verlagsrecht, Berlin - Göttingen - Heidelberg, 1951, 108 и Runge: Urheber und Verlagsrecht, Bohn-Stuttgart, 1953, 340 i sl.

знавање извођачких права за ауторска услијед плагијата онемогућити развој репродуктивне умјетности, као и да ће то довести до разбијања цијелог система заштите ауторских права (5). Напротив, управо признавање извођачког права као ауторског омогућиће најпотпунију заштиту извођачевог стваралаштва, што може бити само потстрек за постизање све већих успјеха на пољу репродуктивне умјетности. Овим се не разбија систем заштите ауторских права већ се само допуњује новом формом ауторског права која одговара новонасталим условима а у циљу што потпуније заштите интелектуалних производа. Гаранција за очување система ауторске заштите јесте и детаљно регулисање односа између аутора и извођача у националним законодавствима која признају извођачко право као ауторско.

4. — Проблем извођачког права посматраћемо и кроз призму упоредног законодавства, да би се упознали са начином заштите репродуктивних умјетника у појединим националним законодавствима. Ово је потребно тим више што засада још не постоји нека ефикасна заштита извођачких права међународног карактера, иако се на том врло озбиљно ради, како ћемо то даље показати.

Њемачки закон о заштити ауторског права новелиран 22 маја 1910 (§ 2) штити извођаче у случају да своје умјетничко извођење пренесу на механичке инструменте и то као прерађиваче дјела. Тако је извођач титулар фиктивног или тзв. квазиауторског права које се уговором или извођењем преноси на фабриканте грамофонских плоча. Уствари, закон и штити само индустрију механичке музике чији су власници титулари овлашћења на искључиво искоришћавање јавног извођења (6). Претпројекат закона Западне Њемачке од 15 марта 1954 не признаје умјетницима извођачима интелектуалну креацију, али им, ипак, даје заштиту аналогну ауторским правима (7).

Енглеска има специјални закон који се односи на заштиту извођача (*Dramatic and Musical Performers' Protection Act* од 31 јула 1925). Закон уводи кривичну заштиту репродуктивних умјетника забрањујући, без њиховог писменог одобрења, регистровање музичких или драмских репродукција на фонографским плочама, као и њихово растурање и јавно извођење. Репродуктивни умјетници, међутим, по овом закону не уживају грађанскоправну заштиту (8). Између енглеског радија и удружења музичара склопљен је 1946 споразум према коме радиостанице могу фонографске плоче снимати и користити их за емисије, дајући накнаду према уговореној тарифи.

Аустриски закон од 9 априла 1936 (измјене од 8 августа 1953 — § 66) признаје извођачима искључиво право као и енглески закон и штити их само у случају регистрације њиховог извођења на

(5) Runge, *op. cit.* 34.

(6) Runge, *op. cit.* 342.

(7) *Revue int. de droit d'auteur*, 1954, V, 57.

(8) Copinger and Skone James: *On the Law of Copyright*, London, 1948, 190.

механичке инструменте. Извођачко право нема овдје карактер ауторског већ радног права.

На сличним концепцијама базира и фински закон од 31 јуна 1937, јапански од 3 априла 1899 (новелиран 1 маја 1935) и швајцарски од 7 децембра 1922. Швајцарски радио склопио је 1936 уговор са фабрикантима грамофонских плоча који су чланови „International Federation of the Phonographic Industry“. На основу тог уговора радио може емитовати све плоче које су фабрикат потписника уговора, плаћајући за то годишњу накнаду. Трајање дневних емисија је ограничено. Исплата накнаде врши се према листама које састављају управе радио-станица, а у којим је означен број, марка и трајање емисије сваке фонографске плоче (9).

Италијански закон од 22 априла 1941 (измењен 23 августа 1946) у чл. 80—85 усваја један нарочит систем заштите репродуктивних умјетника, не признавајући им ауторско право на искључиву заштиту њиховог извођења. Ово је учињено стога, како се у теорији наводи (10), да би се избјегли конфликти између аутора и извођача. Извођачко право је по овом закону конексно право различно, али ипак врло блиско ауторском. Закон даје извођачу имовинску заштиту на бази радног права. Извођач има право на правичну накнаду у случају регистрације извођења или преноса. Извођач, међутим, нема права на накнаду ако је извођење вршено у циљу регистрације или преноса, јер је у хонорару за извођење садржана и накнада за репродукцију извођења. Право на накнаду извођача траје 20 година од извођења. Извођачко право је овдје по својој природи радно право на основу кога се извођачу признају и нека друга права која излазе из његове личности. Норме које штите лична права извођача двојачке су: једне се односе на интегритет извођења, а друге обезбјеђују право на име. Та лична права имају сличност са личним правима ауторског права, али по својој природи она су радно право.

Турски закон од 10 децембра 1951 (чл. 80—82) (11) даје имовинску и личноправну заштиту извођачима. Имовинска заштита састоји се у томе што се без одобрења умјетника не може директно или индиректно вршити пренос преко радија или регистрација на инструменте који служе за пренос знакова, слика или звука, као ни умножавање и даљи пренос. Извођачи уживају и личноправну заштиту свога имена. Ни овај закон не признаје извођачко право као ауторско већ као сродно право ауторском.

Треба навести још аргентински закон од 26 септембра 1933 (чл. 56) који признаје извођачу право на накнаду сваки пут кад је његово извођење регистровано или пренесено. Овдје се, уствари, штити умјетничка професија од бесправног снимања и стога се извођачко право сматра као заштита умјетничког рада а не као ауторско право.

(9) Bianco: Le droit d'auteur et ses limites, Lausanne, 151, 189.

(10) Nicola de Pirro: Das Recht des ausübenden Künstlers, Arch. für Urheberrecht, 1942, 161.

(11) Le droit d'auteur, 1952, 85—96.

Одавно је већ истакнуто да се умјетницима-извођачима мора обезбједити међународна заштита. На Римској конференцији 1928 италијанска администрација и међународни биро предложили су да се конвенцијом призна заштита умјетницима-извођачима приликом радиодифузије и преноса на механичке музичке инструменте. Конференција није овај предлог усвојила јер је сматрала да проблем извођачких права треба претходно да буде ријешен националним законодавством, па да тек онда буде унесен у једну међународну конвенцију. Конференција је препоручила државама учесницима у форми жеље (*vœu*) да приступе испитивању овог проблема.

На Бриселској конференцији 1948 за ревизију Бернске конвенције формулисане су три жеље (*vœux*) у којима се препоручава проучавање средстава за заштиту: 1) произвођача инструмената за механичку репродукцију музичких дјела; 2) емисија које су извршиле радио станице, да би се избјегло њихово неовлашћено коришћење; 3) умјетника извођача (12).

У циљу реализације тих жеља одржано је неколико међународних конференција (у Невшателу 1949, у Лисабону 1950, у Паризу и Стреси 1951) на којима су присуствовали поред стручњака УНЕСКО и претставници Међународне федерације фонографске индустрије, Европске уније за радиодифузију и Међународног бироа рада (за умјетнике извођаче). Комисија стручњака на конференцији у Риму 17 новембра 1951 усвојила је Претпројекат међународне конвенције о заштити права умјетника, глумаца и извођача, произвођача фонограма и радиодифузних органа (13). Осврнућемо се само на прописе који се односе на заштиту умјетника-извођача. У претпројекту се истиче да се земље потписнице обавезују да штите умјетнике-извођаче не дирајући у права која припадају ауторима књижевних и умјетничких дјела. Заштита се регулише законодавством земље у којој се заштита тражи, осим у односу на она права која су специјално призната овим претпројектом. Без дозволе умјетника-извођача не може се вршити снимање њиховог извођења у виду фабриковања фонограма и сличних инструмената који се јавно продају и филмова намењених за пројектовање у јавним салама; јавно преношење њиховог извођења путем звучника или сличног инструмента који разноси знаке, звуке или слике; емитовање путем радија и снимање извођења у сврху емитовања путем радија, ако се ово извођење не врши за рачун радиодифузног предузећа. Јасно је да предње одредбе признају умјетницима право дозволе, што је синоним за искључиво право. Али, ипак, претпројекат одбија да им призна то право *ex iure conventionis* у слиједећа два случаја: а) ако извођење емитују путем радија или га публикују на какав други начин не служећи се механичким

(12) Bodenhausen: Problèmes actuels du droit international de la propriété industrielle, littéraire et artistique (Recueil de cours de l'Académie de Droit int. 1949).

(13) В. текст Претпројекта и реф. Bodenhausen-а у Droit d'auteur, 1951, 137.

средствима и б) ако извођење преносе путем жице, бежичне телеграфије или било којим другим средствима. Поред тога, предвиђа се факултативно ограничење извођачких права умјетника у погледу снимања њиховог извођења у сврху емитовања путем радија или непосредног емитовања путем радија, јер национално законодавство може да уведе режим принудне лиценце (*licence obligatoire*), али овим се не дирају права умјетника-извођача на правичну награду. Претпројекат предвиђа (чл. 5 bis) *iure conventionis* заштиту личних (моралних) права умјетника. Питање да ли умјетницима треба признати и ово право изазвало је живу дискусију међу члановима редакционе комисије. Једни су били против тога, бојећи се да такав пропис не би спријечио САД да приступи конвенцији. Други, међутим, сматрају да негација ових права значи одузимање апсолутног карактера извођачком праву. Стога је у претпројекат и ушао алтернативни пропис који даје заштиту умјетницима у односу на емисије, регистрације или репродукције које би шкодиле њиховој части или угледу. Како видимо, претпројекат признаје извођачко право као ново интелектуално право апсолутног карактера. По својој природи оно је ауторско право.

Проучавајући проблем извођачког права кроз упоредно право примјетили смо да су извјесна законодавства признала извођачима једну врсту ауторског права аналогну ауторском праву преводиоца. Друга законодавства, међутим, признају извођачко право као „лично“, „сусједно“ или „конексно“ ауторском праву. Проблем је како избјећи евентуалне сукобе интереса аутора и извођача. Видјели смо да је на међународном плану то постигнуто поменутиим претпројектом, јер је умјетницима признато извођачко право као ауторско, не наносећи тиме повреду права аутора дјела које је заштићено Бернском конвенцијом. Исто тако у националном законодавству може се овај сукоб избјећи детаљнијим нормирањем односа између аутора и извођача, обезбјеђујући у потпуности заштиту права аутора дјела.

5. — Како је ријешен проблем заштите умјетника-извођача у нашем праву? Предратни закон о заштити ауторског права од 26 децембра 1929 нема ниједног прописа који би се односио на извођачко право. У отсуству националних или интернационалних правних прописа имовинска права умјетника-извођача обезбјеђивала су се само колективним или индивидуалним уговорима. Наш нови Закон о заштити ауторског права од 25 маја 1946 води рачуна о заштити имовинскоправних интереса репродуктивних умјетника, јер предвиђа издавање упутстава који ће то питање рјешити. Савезно извршно вијеће донијело је 6 маја 1953 Опште упутство о хоноарима извођача музичких и књижевних дјела за репродуковање њихових снимљених извођења, којим се код нас регулише извођачко право наших држављана. Првенствено се штите њихова имовинска права у односу на репродуковање њихових извођења снимљених било којим средством и начином за регистровање звука.

Хонорари за репродуковање се слободно уговарају између извођача и лица које врши репродуковање. Између њих се закључује писмени уговор чије битне састојке одређује Упутство. Овај хонорар не припада лицима која су запослена у радиостаницама као извођачи. Упутство штити и лична (морална) права извођача јер може захтијевати да се обустави репродуковање снимака који штете његовом умјетничком угледу. Ова заштита је непотпуна јер не обухвата и право на име.

Савези репродуктивних умјетника Југославије закључили су 26 јануара 1954 са удружењем радиостаница колективне уговоре у којима су прецизирани, између осталог, висина хонорара за снимање и посебан хонорар за репродуковање. У границама овог уговора извођачи закључују индивидуалне уговоре за свако снимање. Заштиту права репродуктивних умјетника могу у смислу Упутства да врше њихови Савези односно Завод за заштиту ауторских права коме су Савези повјерили ту заштиту (14).

Из предњег се види да Упутство даје заштиту само нашим а не и страним репродуктивним умјетницима у односу на тзв. механичка права, тј. репродуковање снимљеног извођења механичким средствима са трака, филмских врпца, тврдих плоча и сл. Стога, непосредан пренос, без снимања, путем звучника или сличног инструмента који преноси знаке или слике, као и непосредан пренос, без снимања, путем радија са мјеста гдје се врши извођење — није заштићено. Надаље, извођачи у сваком случају морају допустити да се врши снимање њиховог извођења, без обзира да ли они на то пристају или не. Штавише, немају права ни на награду ако се репродуковање снимљеног извођења врши у лукративне сврхе (arg. a contr. т. 1 Упутства). Значи, да њихово право није апсолутног карактера што је, иначе, карактеристично за ауторско право. Како је и поред тога и личноправна (морална) компонента извођачког права непотпуна, јасно је да према нашим прописима извођачко право репродуктивних умјетника није по својој природи ауторско право. Оно је уствари по својој природи радно право јер штити рад репродуктивних умјетника и настоји да им се загарантује правична накнада. Извођачи се не сматрају као креатори новог дјела, свога умјетничког извођења, и стога не уживају ауторску већ њој сличну заштиту.

Како је умјетник-извођач по нашем мишљењу сарадник ауторов, техничка регистрација неког дјела садржи истовремено стваралаштво писца или композитора чије је дјело и стваралаштво умјетника-извођача који то дјело оживотворује. Обојици треба

(14) Од 1 јануара 1955, извршена је реорганизација Завода за заштиту ауторских права и сада је подијељен на Завод за заштиту малих ауторских права (тј. права на јавно извођење музичких дјела са текстом или без текста, изузев континуираног извођења музичко-сценских дјела, и то путем концерата, филма, радија, грамофонских плоча или другим средствима за репродуковање звука) и на ауторску агенцију која штити велика права (тј. права на објављивање књижевних и научних дјела и права на приказивање драмских, музичко-драмских, пантоминских и сл. дјела, као и њихове механичке и радиодифузне репродукције).

признати ауторско право на тако регистрованом дјелу које претставља плод њиховог заједничког талента. Без њиховог заједничког пристанка не може се дозволити јавно извођење регистроване репродукције. Предвиђа се да ће у току ове године бити донесен наш нови закон о заштити ауторских права који треба да буде у сагласности са Бернском конвенцијом за заштиту књижевних и умјетничких дјела измењеном у Брислу 26 јуна 1948, а којој је наша држава приступила Указом о ратификацији од 23 јуна 1951. Сматрамо да је ово јединствена прилика да се и код нас рјеши у цјелини проблем извођачких права. У условима социјализма појединцу морамо пружити што потпунију заштиту у погледу резултата његовог рада, онемогућавајући сваки покушај експлоатације интелектуалног стваралаштва што би у основи било противречно социјалистичким принципима на којима почива наша држава и право. Дајући пуну заштиту ауторима књижевних и умјетничких дјела, логично је да наша држава пружи исту квалитетну заштиту и репродуктивним умјетницима. Јасно је да код нас репродуктивни умјетници имају бољи положај него у буржоаским државама, јер се код нас социјално осигурање протеже и на њих. Међутим, код извођачког права није у питању само заштита извођачевог рада већ и резултата тога рада — само умјетничко извођење — које треба да ужива аналогну заштиту као и ауторско дјело. У новом закону треба признати извођачко право као ауторско да тако рећи ауторско право асимилује извођачко право. Стога треба поздравити нацрт нашег новог закона који истиче да се без штете по права аутора оригиналног дјела штите и „извођење каквог књижевног или умјетничког дела“ (чл. 1). Извођачима је признато ауторско право на њихова остварења која су регистрована на техничким средствима за визуелну или звучну репродукцију. Односи између аутора и умјетника-извођача регулисаће се посебним прописима и тиме ће се избјећи сви евентуални сукоби између њих.

Нацрт не третира, дакле, извођачка права као такозвана конексна права сродна ауторском, већ их изричито признаје као ауторска. Надамо се да ће и наш нови закон усвојити ову концепцију. Тиме би наша држава била међу првима у свијету која би у потпуности рјешила проблем извођачког права.

Др. Војислав Спаић

ПРИЛОЗИ

ПРАВНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ НА ЛИЦЕЈУ ПОСЛЕ 1844 ГОДИНЕ

Најзначајније промене у школском образовању Србије прве половине деветнаестог века извршене су Устројенијем јавног училишног наставленија од 23 септембра 1844. Њиме је учињена прекретница у развоју све наставе, почев од основношколске, па до највише — лицејске. Ово не значи да је тај снажни заокрет дошао изненада. Низ напора и предузетих мера је уложено да би први закон о школама Кнежевине Србије осигурао модернизовање школскопросветног живота.

I. — Јасним одредбама први школски закон српске државе дефинише место и улогу Лицеја где постоје два факултета: филозофски и правни, на којима школовање траје две године, али тако да се на Правни факултет ступа после завршеног Филозофског факултета.

У „правословном“—правничком отсеку Лицеја утврђено је да се у првој години предају ове науке: Право природно, Полиција, Народна економија и Финансија, Статистика „поглавити Европски држава; — и особито Србије, Право јавно Србије и Право каноничке цркве источне, Француски језик. — У другој години заступљене су ове дисциплине: Право грађанско српско, Право криминално, Поступак судејски грађански, с образцима и Поступак судејски криминални с образцима, Право јавно народа „положително.“

Одредбама члана 53 Устројенија утврђен је и број наставника на Лицеју, и то: за Веронауку и канонско право један наставник, за Француски језик један; четири професора за филозофски одсек Лицеја и три професора за правнички одсек. — Као што се види, у првој и другој години „Правословија“, изузев „Права каноничког и цркве источне“ које предаје вероучитељ и Француског језика који предаје специјални наставник, у плану студија су десет правничких дисциплина; њих узимају на себе три професора, како то Устројеније прописује.

Пошто је закон учврстио програм лицејске наставе у најопштијим цртама, остало је да се разради обим градива за сваки предмет посебно. То је извршивао Лицејски савет на предлог његових чланова.

На почетку 1844 обнародован је Законик грађански Кнежевине Србије чији је творац био угледни новосадски адвокат и писац Јован Хаџић. За тај законик наша правничка литература је рекла

да је био скраћено издање аустриског законика од 1811, прилагођено унеколико српској друштвеној стварности са одликама схватања једног космополите, сасвим у духу филозофије која је прожимала друштвена и културна стремљења доба. — Тада је припреман и први закон о школама Србије који је итекако узео у обзир важну правну област за факултетску наставу на Лицеју.

Стварно, на основу Устројенија наставни рад је могао почети школске 1845/46 године. Доцније, школске 1847/48 године „Законик грађански у полугодишњем школском теченију толкован је“ ученицима друге године права од професора Максима Симоновића. Он је тада имао тринаест слушаца, од којих је само један из Београда (1).

О томе шта је у овом предмету обрађивано, које су теме биле, нема података, тако да нам недостаје преглед наставне материје.

Исте школске године предавао је професор Игњатије Станимировић „Мудрословно право криминално“ у другој класи „правословаца“. Његова предавања је слушало дванаест редовних и један „изванредни“ слушалац. Станимировић је тада, као оно од раније, предавао и Статистику којом је започео своју професуру на Лицеју.

Шаљући списак слушаца за прво полугодиште 1847/48, професор Игњатије Станимировић дао је и преглед предаваног предмета. „Мудрословно право криминално“ захватало је увод у коме је изложено: „Обште доњатије права криминалног или казнословног. Основ права криминалног. Право казни је природно, па зато како у држави тако и ван ове подат се. Полза и разделеније права криминалног.“ — У даљем излагању овај предмет је обухватио две „части“, и то прва „О злочинству и казни у обште“, и дурга „О наособном праву криминалног.“

Прва „част“ садржи шест глава, од којих су три савлађиване током првог полугодишта друге године, а остале током другог полугодишта, заједно са „наособним правом криминалним.“

Предмет прве главе је „познаније и разделеније злочинства“. Овде је узето у обзир: „Изјасненије злочинства у обште. Определеније строгоправословног злочинства наособ. Разделеније и по овоме наименованије разни злочинстава, и то: а) по призренију на злочин твор имајућем, б) по призренију на закон и предмет повређени, в) по призренију на последујући казн.“ — Глава друга бави се „подлогом, предметом и начином злочинства.“ У њој се третира: „О подлогу правословног злочинства наособ. О предмету злочинства с наособним примечанијама. О начину злочинства по грубом свом виду, и то: а) по спољном твору, коим је злочинац на зло дело притекао. При овом опет нарочито дејствовати се има: О стицању на злочинство, и то наименце: сезаклјатију и ајдуклуку. б) О начину злочинства по внутреној злочинца сведомости и неправедном и противзаконом делу свом. — Извори и од куда последујући степени.

(1) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф I, 15—1848.

Еда ли при збившем се злочинству, такође и злочинства предпоставити се има. О неспреченом, необтуженом, и одобреном злочинству другога.“

Трећа глава првог дела овог предмета расправља „О нарави и естеству казни.“ — Најпре ту је обрађено „Поњатије и одређење православне казни наособ. Разлика православне казни од сродни зала. О цели православне казни, и то: а) у смотренију обшти примечанија. б) У смотренију разни о таковој мненија. в) У смотренију истине и својствене цели при правословној каштиги. — О досуђивању, задавању и качеству правословне казни. Разни родови и видови при правословној казни. О праву казни и смрти. Разни начини при задавању казни. О телесним каштигама. О слободукидним казнима. О глобителним и озлогласителним казнима.“

У другом семестру друге године настављено је излагање материје „Мудрословног права криминалног.“ — Током тог времена пређена је глава четврта прве „Част“ која је обрађивала „О примењивању злочинства у казн.“ — Пета глава имала је за предмет излагања: „О прилагању или употребленију закона криминални.“ — И последња, шеста глава првог дела расправља „О помиловању превремену или застарелости.“

Део други „Мудрословног права криминалног“ излаже „О наособном праву криминалног“ где се најпре говори о јавним злочинствима. Осим тога предмет је предавања: „I Газење јавне власти државне, II Злоупотребљавање јавне власти државне, III Застојавање или закидање власти државне“ (2).

Током школске 1847/48 године професор Сергије Николић предавао је Природно право и Полицију у првој класи „правословаца“. — Из прегледа предавања Природног права, после увода у коме су изложени општи појмови, види се да је прва „част“ обухватила „право приватно изван: друштвеном у следејућа три теченија. — Прво теченије, о праву безусловном, содержавајућем у Глави 1. Основ и својства права безусловни; Глава 2. Понаособна права безусловна; Глава 3. Дужности правне безусловне. — Друго теченије, о праву условном изван увредном, гди је изложено у Глави 1. Право условно; Глави 2. Право уговорно, и то у делу а) поњатија и својства уговора уобште, делу б) уговори понаособни: добротворни, теретни и жребни. — Треће теченије, о праву условном постајућем, из увреде, или о праву ратном, које дејствује у Глави 1. О природи у обште; Глава 2. О начинима права увређења подржавати.“

Професор Сергије Николић је током првог семестра школске 1847/48 предавао и Полицију. Кад је 27 јануара 1848 слао свој извештај о слушаоцима и наставном градиву које је обрадио, дао је преглед предавања овог предмета. „Полиција предавана је под предписаном ауктору“ (Јовану Раићу).

Наставно градиво Полиције и Статистике или државоописнице приказано је у прошлом чланку (*Анали Правног факултета у Београ-*

(2) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф I, 15/1848.

ду, бр. 2 за 1954). — Статистику је предавао исти наставник — Игњатије Станিমировић — од оснивања Правног факултета на Лицеју (3). Предмет је савлађиван у првој години учења.

На крају школске 1847/48 године прву класу права завршава школу. Иначе, сви су положили испит са „превасходним“ успехом из Права криминалног, док је „Поступак судејски“ отпао услед одласка професора са Лицеја.

Од живих језика Француски језик био је обавезан за правнике прве године. Школске 1847/48 године у програму овог предмета били су „граматикални анализис и толковање ауктора Шатобријана.“

Правници са Лицеја имали су обавезу да недељом иду на „почученија евангелска“ и у цркву. Они су били у повољнијем положају од филозофа — „мудрослова“ — који су по наставном плану и програму били дужни да уче „Науку Христијанску.“ Овај предмет фигурирао је за њих на првом месту (4).

Шаљући писмо и приложене извештаје појединих професора Лицеја Попечитељству правосудија и просвештенија, после обављених испита у првој половини јуна 1848, ректор Јанко Шафарик је на крају напоменуо: „Другогодишњи пак Правословија слушатељи из Поступка судејског испит положити нису могли, зато што ову науку нису никако свршили“ (5).

Уз преглед градива предмета које су излагали, професори Лицеја су дали и спискове ученика. На крају 1847/48 „првогодишњи правословија слушатељи“ били су: 1) Василије Петровић, 2) Вељко Радонић, 3) Ђорђе Мишковић, 4) Димитрије Димитријевић, 5) Живан Јовановић, 6) Живко Јовановић, 7) Миајло Дамјановић, 8) Павле Петронијевић, 9) Стефан Лењиновић, 10) Тома Јанковић. — А „другољетни Правословија слушатељи за друго училиштно теченије 1848“ били су 1) Алекса Солдић, 2) Андрија Петровић, 3) Димитрије Петровић, 4) Јован Стефановић, 5) Константин Драгутиновић, 6) Константин Младеновић, 7) Милан Ковановић, 8) Милован Николић, 9) Милош Поповић, 10) Нован Сретић и 11) Риста Спасојевић (6).

II. — Да би се олакшало савлађивање наставног градива било је неопходно имати уџбенике. Ово питање је постављено на годину дана после објављивања Устројенија јавног училишног настављенија али нема података да је решено. — По извештајима појединих професора Лицеја поводом препоруке Попечитељства просвештенија (7) да се олакша учење састављањем уџбеника, види се да се том питању озбиљно приступило. — Тако је Сергије Николић 16 октобра 1845 саопштио да ће он до почетка идуће школске године спремити за штампу Природно право. Што се тиче Народне економије и финансија Николић је известио да је предузео „Предварител-

(3) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф I, 15/1848.

(4) Иста архива, исти предмет.

(5) Исто.

(6) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф I, 15/1848.

(7) Иста архива и одељак, II No 774/1845.

на нужна истраживања“. Осим тога он јавља да је приступио и преради Полиције.

Максим Симоновић, професор „Толкованија грађанског поступка. Поступка судског (при грађанским парницама, изванпарнични, криминални)“ је у исто време кад и Сергије Николић писао Попечитељству да Судски поступак није за штампу, јер се очекује нови закон о поступку. А „Поступак изванпарнични и криминални“ не може се штампати без одобрења законодавне власти, иако би их, како Симоновић наглашава, могао спремити у кратком року.

Кад је реч о Грађанском законнику, професор Максим Симоновић истиче да је његово тумачење тежак посао и да спремање овог уџбеника изискује дуже времена; то је врло важан и одговоран посао и захтева велику брижљивост.

Игњат Станимировић је 19 октобра 1845 кратко јавио да свој предмет за штампу није спремио (8).

Потреба за уџбеницима се све више осећала. То је Попечитељство нарочито изразило у свом писму од 23 августа 1848 (9), кад је критиковало метод диктирања професора, као и захтев да Лицејци уче „наизустно“. Супротно томе, код ученика треба неговати „расужденије“; сваку механичност треба одбацити. — Кад је тадашњи начелник „просвештенија“ Димитрије Исаиловић постављао нове захтеве за бољи методски поступак у настави, он је Лицејском савету саопштавао наступање младих снага школованих на Западу, с препоруком да буду примљени и помагани од стране старих професора. То су били Димитрије Матић и Константин Цукић.

У споменутом писму Попечитељства просвештенија Лицеју (10) извештен је Савет лицејски да је Кнез у сагласности са Совјетом на предлог Попечитељства установио нову катедру Политичке економије, финансије и науке трговине. — „Учезни“ предмети на које ће се „ограничити“ правничко одељење Лицеја у новом течају школске 1848/49 године биће: 1) Право природно, 2) Обшта штатистика, 3) Право грађанско српско, 4) Поступак грађански и криминални, 5) Политичка економија, 6) Криминално право, 7) Полиција, 8) Француски језик. — Овом приликом, као што је и раније чинило, Попечитељство просвештенија је извршило поделу предмета на наставнике. Тако је Константин Цукић добио „Политическу“ економију; Игњат Станимировић: Криминално право и Општу статистику Европе; Сергије Николић: Природно право и Полицију; Димитрије Матић: Право грађанско српско и Поступак грађански и криминални. — Мислећи на новопостављене професоре Косту Цукића и Димитрија Матића, у акту упућеном Ректору Лицеја се каже: „Попечитељство се поуздано нада, да ћете савестне, вредне и неуморне саделатеље у трудном и полезном занимању вашем имати“ (11).

(8) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, П No 774/1845.

(9) Иста архива и одељак, No 830/1848.

(10) Исто.

(11) Исто.

Коста Цукић убудуће држи Политичку економију у првој и другој години, а Димитрије Матић своје предмете Грађанско право и Поступак грађански и криминални у другој години. — Осим тога што су „правословци“ добили два млада професора образована на немачким универзитетима и нове предмете у наставном плану, на почетку нове школске 1848/49 године био је постављен „строго обвезателно“ захтев у погледу учења Француског језика, заступљеног у оба полугодишта како на филозофском, тако и на правничком отсеку Лицеја. По обиму градива које је прописано за правнике види се да је Француском језику поклоњено више пажње него што је случај у филозофском одељењу. Док је у првој години филозофије за Француски језик одређено да се савлађује граматика „до синтагсиса са надлежним упражненијама, и читање“ и у другој години синтакса са „надлежним упражненијама и читање“, дотле у првој години права захтева се: 1) „наизустно учење кратки прозаични састава; 2) казовно писање (*Dictée*); 3) толковање следећих дела: *Montesquieu-a* (*Grandeur et décadence des Romains*), *Fénélon* (четврта и девета глава „Телемака“), *Buffon* (*Discours sur le style*); у другој години права савлађивање Француског језика састоји се у следећем: 1) „наизустно учење кратких стихотворних састава, 2) казовно писање (*Dictée*), 3) толковање следећих дела: *Corneille* (*les Horaces*), *Racine* (*Britanniens*) *Molière* (*le Misanthrope*).“ Као што се види на филозофском одељењу удара се основа знању из Француског језика, а проширивање се врши тек на Правном факултету, али не текстовима из области струке већ из уметничких дела.

Што се више ишло ка средини прошлог века, све је више разграђавана правничка настава на Лицеју. Због тога је Попечитељство просвештенија, у коме је тада био начелник предузимљиви Димитрије Исаиловић, 10 децембра 1848 упутили Совјету своје образложење у погледу потребе повишења студија на „правословном оделенију“ од две на три године. — „... Данас је искуством доказано да је правословно оделеније Лицеума нашег у смотренију предавања у њему предмета, велики недостатак трпило“ (12).

Несумњиво, наступило је време да се уведу још неки нови предмети, као на пример административно право, наука о „државоправленију“ и јавно право Србије. И они већ новоуведени предмети политичке економије претстављају не малу материју коју треба распоредити.

Попечитељство правосудија и просвештенија предложило је Совјету: 1) да се трајање „правословног настављенија у Лицеуму“ повиси од две на три године и 2) треба отворити још једну катедру са годишњом платом од 600 талира. — На „правословном“ факултету било би заступљено 14 предмета, од којих су нови: „Јустинијанови институти, Скраћена Јустинијанова пандекта, Право народа, Право јавно Србије, Право административно, Право грађанско србско.“ — Убудуће предвиђају се шест наставника правничког отсека Лицеја.

(12) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, II No 1226-Ф I, 60/1849.

Кнез је, у сагласности са Совјетом, 4 фебруара 1849, после проученог предлога, решио да се продужи школовање на Правном факултету и да се отвори још једна катедра са годишњом платом професора у износу од 600 талира. Исто тако усвојен је предлог Попечитељства у погледу броја предмета како их је оно утврдило (13).

По новом наставном плану предаваће се у првој години следећи предмети: 1) Право природно, 2) Јустинијанови институтути, 3) Политичка економија, 4) Општа штатистика Европе, 5) Француски језик. — У другој години: 1) Право грађанско србско, 2) Право криминално, 3) Скраћена Јустинијанова пандекта, 4) Наука финансије и трговине, 5) Француски језик. — У трећој години права предвиђа се савлађивање ових предмета: 1) Поступак грађански, 2) Поступак криминални, 3) Право јавно Србије, 4) Право народа, 5) Право административно.

По овоме како је замислило Попечитељство просвештенија један професор који треба да наступи предаваће: 1) Право природно, 2) Јустинијанове институте и 3) Скраћену Јустинијанову пандекту; други професор, Димитрије Матић, држаће: 1) Право грађанско, 2) Поступак грађански. 3) Право јавно Србије. — Трећи професор, Игњат Станимировић, предаваће: 1) Право криминално, 2) Поступак криминални, 3) Општу Статистику Европе. — Четврти професор, Сергије Николић, предаваће: 1) Право народа, 2) Право административно у „пространом смислу“, подразумевајући и право полицајно. — Пети професор, Константин Цукић, предаваће: 1) Политичку економију и 2) Науку финансије и трговине. — Шести професор: Француски језик и литературу (14).

Што се тиче катедре Природног права „високославни је Совјет решио, да се још за једну годину с надлежним професором не попуњава, док преправљајући се за исту струку отечествени питомац наш из стране земље натраг не дође“ (15). До тог времена Сергије Николић ће узети на себе из ове групе предмета Природно право. Пожељно би било, изјављује Попечитељство просвештенија, да неко од осталих професора „правословија“ прими да предаје бар Јустинијанове институте (16).

III. — Пошто је млади и подузимљиви професор права Димитрије Матић уочи нове школске 1849/50 године изнео своја „побуђенија заседанију професора Лицеума Србског“ да се Лицеј „возвиси“ на степен Академије (17), он је, откако је извршено проширивање правних студија, прионуо да се пође и новим начином рада како би се кандидати што боље стручно опремили за свој будући позив. Корак за што успешније извођење правничке наставе Димитрије Матић је учинио крајем 1849. Да би могао изводити наставу „Отечественог права“ он је писао Попечитељству просвеште-

(13) Државна архива у Београду, Кнежева канцеларија, В No 61/1849.

(14) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф I, 60/1849.

(15) Иста архива, исти предмет.

(16) Исто.

(17) Иста архива и одељак, Ф III, 302/1849.

нија да издејствује код Попечитељства правосудија да му се шаљу „све закони и уредбе, које одсад издаване буду, истим оним начином, као што се и осталим надлежностима доставља“ (18). Другим својим писмом из истог времена, професор Димитрије Матић моли за дејство код Попечитељства правосудија „како би се судовима вароши Београда и окружија Београдског налог издао, да они мени, кад поштем, акта окончани парница издају.“ Ово потоње је потребно ради бољег извођења наставе Грађанског судејског поступка, да би „слушатељима своим и практични начин вођења парнице при нашим судовима показивати, на што је нужно имати парница, које су код судова већ окончане“ (19). Том приликом Димитрије Матић предлаже и препоручује да слушаоци стекну извесно искуство и у непосредном додиру са стварношћу. У том циљу врло би погодно било: „да се слушатељима законика и поступка судејског, као онима, који се за будуће слушатеље и званичнике при судејској струци преправљају, дозволи, да они, који оћеју и кад времена имају, особито после подне кад часова немају, могу у овдашње судове на рад одлазити и тамо помагати судејском персоналу и себе у поступању судејском при парницама упражњавати“ (20).

Како су тада били заступљени поједини предмети, — са колико часова седмично?

У првој години Право природно обрађивано је са 4 часа седмично; Народна економија са 4; Економија политичка са 4; Статистика са 6 и Француски језик са 3. Укупно, настава права на Лицеју за прву годину изводи се на 19 часова седмично.

У другој години заступљеност појединих дисциплина је следећа: Финансије са 4 часа седмично; Економија политичка са 2; Право криминално са 4; Законик грађански са 6 и Француски језик са 3. Укупно: 19 часова; дакле, као и у првој години.

У трећој години настава права тече по овом плану: Финансије са 4 часа седмично; Народно право са 2; Административно право са 3; Економија политичка са 2; Јавно право са 2; Грађански поступак са 3 недељно (21).

Такво је било „расположење“ предмета и часова правничке наставе на Лицеју школске 1849/50 године. Рад је текао пре и после подне, и то: од 8 до 10 часова пре и од 2 до 4 часа после подне (22).

*

Несумњиво, после озакоњења школског искуства 1844, правничко образовање које је било од велике државне и друштвене користи све више напредује. О њему одговорни фактори брину много више него о осталим школама, Филозофском факултету Лицеја и

(18) Ф V, 413/49.

(19) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф V, 414/1849.

(20) Иста архива и предмет.

(21) Иста архива и одељак, Ф V, 448/1849.

(22) Исто.

средњим и нижим школама. На овом примеру јасно се показује велика зависност званичног образовања од система који влада у једном добу и интереса оних слојева који имају и власт и највећа средства у својим рукама. — Свемоћна олитархиска управа Совјета у периоду 1838—1858 потчинила је себи српско друштво баш захваљујући бирократији коју образује на страни и у земљи. Међутим, то не значи да су млади образовани људи гледали равнодушно на конзервативно држање врхова државе.

Чврст систем јавног образовања изграђен под уставобранитељима претставља напредак према школским приликама које су владале до четрдесетих година прошлог века у младој српској држави која се отимала од заосталости. Тада је Правнички факултет Лицеја у Београду одиграо значајну улогу у културном и друштвеном развиту земље.

Др. Владимир Грујић

СУДСКА ПРАКСА

ЗАШТИТА ДРЖАВИНЕ МЕЂУ ЛИЦИМА У УГОВОРНОМ ОДНОСУ.
— ДРЖАВИНА ПРАВА ОДНОСНО ПОСРЕДНА И НЕПОСРЕДНА
ДРЖАВИНА. — СУКОВ РАСПОЛАГАЊА ДРЖАОЦА СА РАСПО-
ЛАГАЊЕМ ВЛАСНИКА

I. — Петар је купио 1935 године добровољачку парцелу у величини од 5 кј и 400 кхв од наследника М. О., добровољца. Посед није био уписан у земљишне књиге ни пре ни после куповине, а Петар га је имао непрекидно у својој државини.

Ујесен 1953 издао је посед у закуп (наполицу) Алекси.

У међувремену, такође у току 1953, Народни одбор у месту Б. где се посед налазио, унео је Петров посед у земљишни фонд општенородне имовине на основу Закона о ликвидацији аграрне реформе до 6 априла 1941 на великим поседима у АП Војводини, тврдећи да Петар није постао власник стога што је добровољачку парцелу могао продати само добровољац који је земљишнокњижни власник и има одобрење за продају, што овде није био случај. Но Петар је остао и даље у истом фактичком односу према земљи као и раније, сматрајући себе власником, а против решења народног одбора којим му је земља била одузета поднео је жалбу.

Народни одбор, сматрајући да има право управљања над спорним поседом, непосредно по уношењу тог поседа у земљишни фонд општенородне имовине, издао је земљу такође у закуп и то двојици: Алекси, значи ранијем закупцу, и Радисаву.

Петар је поднео тужбу за сметање државине и против Алексе и против Радисава.

Срески суд у Б. својим решењем бр. Г 2874/54 одбио је тужбу из следећих разлога:

„...неспорно је да је тужилац ујесен 1953 издао у наполицу туженику Алекси сву предметну земљу и да је туженик Алекса већ ујесен 1953 почео са обрадом земље, тј. да је туженик Алекса већ ујесен 1953 ступио у посед целе површине предметне земље. Из ове неспорне чињенице произилази, да туженик Алекса није извршио чин сметања поседа према тужиоцу јер тужени ову земљу поседује и обрађује на основу споразума — наполичарског односа.

„По становишту овога суда тужилац има једино право према туженику Алекси да по завршетку економске 1953/54 год. тражи половину плодова за себе, па ако му туженик Алекса то одбије, да га тужи редовном парницом за испуњење уговора.

„Што се тиче прворедног туженика Радисава, суд такође налази да ни овде нема сметања поседа, јер ако је Радисав сметао некога у поседу, то је могао сметати само туженика Алексе, а никако тужиоца. Према предњем, тужбени захтев је и према туженику Радисаву неоснован.

„По становишту овога суда ирелевантно је за тужиоца, а и за доношење одлуке у овој ствари чињеница што је туженик Алекса касније на лицитацији узео у закуп предметну земљу и закупнину исплатио Општини, јер је туженик Алекса то на свој ризик учинио.

„Суд је ценио приговор тужиоца да је споразум између туженог Алексе и тужиоца о наполичарском односу престао оног тренутка када је туженик Алекса узео земљу на лицитацији у закуп, али сматра да је тај приговор неоснован са већ напред изнетих разлога.

„Чињеница је да је предметну земљу још ујесен 1953 народни одбор издао у закуп туженицима и да је председник Општине још ујесен 1953 рекао тужиоцу да ће се земља издавати у закуп као општенародна имовина, па би се у оваквој ситуацији, по становишту овога суда имало сматрати да је у ствари народни одбор у Б., ако већ сметања поседа има, извршио чин сметања онога тренутка када је земљу у закуп туженицима издао, па према томе да би тужилац једино могао подићи тужбу против народног одбора због сметања поседа, а ни у ком случају против сметања туженика који спорну земљу само обрађују као закупци.

„Дакле, суд се, расправљајући ову ствар, није упуштао ко је власник предметне земље, него је утврдио само да је тужени Алекса још ујесен 1953 ступио у посед предметне земље на основу споразума са тужиоцем о наполици, па према томе да сам себе не може сметати у поседу, а што се тиче туженика Радисава, овај је могао сметати у поседу само туженика Алексе, а никако тужиоца.

„Суд сматра да тужилац има једино право од туженика Алексе да тражи што му припада на основу споразума о наполици, а у том случају ће туженик Алекса моћи да истиче приговор да је земљу узео у закуп од Општине и закупнину исплатио и да позове у заштиту Општину, па да се ово питање коначно реши.

„Са свега напред изнетог суд налази да овде нема сметања поседа“.

II. — Спор који је решен овом одлуком Среског суда у Б. има у себи неколико проблема интересантних са гледишта правне теорије. Овде се додирује пре свега проблем да ли може лице које стоји у уговорном односу са држаоцем, вршити сметање државине; затим проблем државине права односно посредне и непосредне државине; и најзад сукоб располагања држаоца са располагањем власника.

1. — Поставља се питање да ли је Алекса као закупца могао извршити сметање државине према Петру као закуподавцу.

Старија теорија је сматрала да није могуће сметање државине између лица која стоје у уговорном односу. Српски грађански законик као ни његов изворник Аустриски грађански законик нема о томе дрописа, а аустриски теоретичари, на пример Ранда (*Der Besitz nach österreichischem Rechte*, Leipzig, 1895, стр. 293) и Еренцвајг (Sy-

stem des österreichischen allgemeinen Privatrechts, I/2, Wien, 1923, стр. 87) изражавају се негативно о тој могућности.

Али новија теорија има супротно становиште. Истина, ни модернији законици, на пример Немачки грађански законик и Швајцарски грађански законик, не предвиђају изричито ту могућност. (§ 866 Немачког грађанског законика који говори о заједничког државини има у виду суддржаоце, аналогно сусвојини.) Но неки немачки теоретичари, на пример Гирке (Deutsches Privatrecht, — Sachenrecht, Leipzig, 1905, стр. 255) дозвољавају да и сауговорач изврши сметање државине према другом сауговорачу (посредни држалац према непосредном и обратно). Војвођанско право такође дозвољава сметање државине међу сауговорачима. Ту тужилац може бити онај сауговорач који је извршио своју обавезу из уговора. Пројекат Мађарског грађанског законика (§ 456) изричито је предвиђао могућност тужбе због сметања државине за онога сауговорача који је испунио битне тачке уговора против другог сауговорача.

Правилна је солуција да и сауговорач може вршити сметање државине под два услова: 1) ако врши радњу која је по себи сметање државине и 2) ако том радњом истовремено прекорачује своја уговорна овлашћења.

Према томе сматрамо да је одлука суда правилна утолико уколико изриче да Алекса није извршио сметање државине, пошто он „земљу поседује и обрађује на основу споразума — наполичарског односа“. Али то још није довољно јер и поред постојања уговора међу странкама могуће је сметање државине једне странке према другој. Зато би ваљало додати да Алекса није извршио никакву радњу којом би прекорачио своја уговорна овлашћења а која би истовремено претстављала сметање државине. То што је заједно са Радисавом поново склопио са Општином закупни уговор, јесте једна правно релевантна чињеница која може утицати и на његове уговорне обавезе према Петру, али није радња која претставља сметање државине.

2. — Други се проблем појављује у вези са околношћу да ли је Радисав извршио сметање државине, и према коме га је извршио, према Петру или према Алекси. Одлука на име каже: „Ако је Радисав извршио сметање некога у поседу то је могао сметати само туженика Алексу а никако тужиоца“.

Према старијој теорији коју заступа и Српски грађански законик (§ 199, ст. 2, у вези са § 182) као и Аустријски грађански законик (§ 311 у вези са § 285) купац није држалац ствари, он је само притежалац (детентор) ствари а истовремено „држалац права“ (вид. на пример и Лазар Марковић, Грађанско право, I, Београд, 1927, стр. 325 и сл.; Еренцвајг, нав. књига, стр. 62 и сл.; Кланг Kommentar zum allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche, коментар уз § 311). Према томе схватању држалац ствари може бити само једно лице.

Гледајући конкретан случај кроз ово схватање ту би држалац могао бити само Петар, а Алекса, као купац, био би само прите-

жалац земље. Погрешно узима одлука да је држалац земље, и то једини држалац, Алекса. Додуше и он би уживао државинску заштиту као „држалац права“ закупа по горњем схватању и по пракси аустријских и наших предратних судова, ако би био сметан. Но Радисав својом радњом није сметао Алексу као закупца — они су земљу заједно узели у закуп — већ је управо сметао Петра као држаоца земље (иако је притежање, детенцију, те земље имао Алекса). То што је он обрађивао земљу коју је Петар имао у државини на основу закупног уговора склопљеног са Општином Б. не одузима његовој радњи својство сметања државине Петра. Петра као држаоца, у државинском спору, то не интересује. Власник (уколико је Општина у Б. заиста орган управљања друштвене својине) може да склопи закупни уговор (као што може да склопи и купопродајни уговор) али тај уговор не може да оствари док нема државину ствари. Услов за извршење уговора је државина са стране закуподавца, јер кад нема државину не може да преда закупцу ствар у притежање. А народни одбор као претставник Општине Б. овде није имао државину. Према томе Радисав је могао извршити, и стварно је извршио сметање државине према Петру, те је због тога наведени део горње одлуке погрешан. Уколико је сматрала да стварно има право управљања над спорним поседом, Општина је имала да дође до државине поседа (извршењем управног акта, покретањем реивиндикационе тужбе или неким другим начином, што зависи од конкретне ситуације), па тек би онда могла остварити према Радисаву своју обавезу из закупног уговора. А Радисав то није могао самовласно учинити.

Иначе тврдња одлуке да је у овом спору само Општина Б. могла извршити сметање државине, ако већ сметања има, није тачна. Акт народног одбора Општине Б. могао би евентуално бити сметање својине (разлог за негативну тужбу) а не акт сметања државине.

Кад је већ реч о „државини права“, узгред напомињемо да је то једна застарела и нелогична конструкција. Модерна права напуштају то схватање и уводе, као што је познато, појам својинске и улоубне и посредне и непосредне државине (на пример §§ 868 и 872 Немачког грађанског законика) или појам оригинарне и изведене државине (чл. 920 Швајцарског грађанског законика). У конкретном случају Петар би био својински и посредни држалац (по немачком праву) или оригинарни држалац (по швајцарском праву) а Алекса улоубни и непосредни (по немачком праву) или изведени држалац (по швајцарском праву). Но битно је то да и један и други одмах и непосредно могу тражити државинску заштиту, обојица су држаоци „ствари“, само у разним својствима. Сматрамо да би наша судска пракса могла прихватити ово схватање као тачније, једноставније и корисније.

3. — Трећи проблем, сукоб располагања држаоца и власника (односно органа управљања) о истој ствари је само додирнут а није расправљен у горњој одлуци, али није ни требало да буде расправљен. И ми користимо прилику да и о том проблему нешто кажемо.

Држалац може располагати са ствари, склапати уговоре не само о закупу него например и о куповини и продаји. Но правни послови које држалац склапа нису перфектни управо зато што он нема оно право којим располаже, што има само државину, што има само фактичку власт, не и правну, објективним правом, нормом признату власт. Они нису неважећи по општој теорији о неважности правних послова, недостатак перфектности код њих креће се на другом плану, али у то овде, у овим оквирима, не можемо детаљније улазити. Битно је то да његова располагања нису *правна* располагања већ само фактичка. Држалац када располаже предметом своје државине врши само акт економског промета, не и правног, иако је и то располагање правно релевантна чињеница која понекад непосредно ствара право за стицаоца (на пример тзв. стицање од невласника по § 221 Српског грађанског законика). С друге стране, власник који има само „голу“ својину, без државине, може да располаже својом ствари, потпуно или делимично, може да је прода или да у закуп, само не може да реализује располагање, као што смо горе видели, док не стекне и државину, фактичку, економску власт над ствари.

У конкретном случају није расчишћено ко је власник, да ли Петар или Општина Б. (односно држава или друштво, а Општина би, разуме се, имала само право управљања), но извесно је да је Петар држалац и као такав могао је издати спорни посед у закуп. Али, као што одлука тачно каже „на свој ризик“, јер уколико не победи у својинском спору и мора да преда државину земље Општини у Б., пада и његов закупни уговор а важиће правно и добиће правну заштиту у конкретном случају уговор о закупу који је склопио НО Општине Б. Такође је са тога гледишта тачно да је и Алекса склопио са Општином други уговор о закупу на свој ризик, јер уколико Општина не стекне право управљања, важи његов уговор са Петром и одговараће за своје обавезе из тога уговора. Уопште, уговор са држаоцем биће само фактички однос из кога ће ипак настати извесни правни односи (на пример однос накнаде штете, неоснованог обogaћења) и третираће се као такав.

Др. Андрија Гамс

ИСТРАЖИВАЊЕ ОЧИНСТВА КАД ИМА ВИШЕ СЛОЖНИКА

1. — Врховни суд НР Босне и Херцеговине, донео је једну веома интересантну и значајну одлуку (Решење Врховног суда НР Босне и Херцеговине Гзз 32/53 од 10 јуна 1953, објављено у *Правном животу*, 1954, бр. 6, стр. 21-22). Она значи новину у пракси наших судова кад је у питању утврђивање очинства у случају примене члана 26 Основног закона о односима родитеља и деце.

Случај о коме је судио Врховни суд НР Босне и Херцеговине састоји се у следећем. Током вођења спора против А. Н. за утврђивање очинства и плаћање алиментације појавила се сумња да би

тужиочев отац могао бити М. Д. Срески суд у Б. је без предлога заступника детета, по службеној дужности, позивајући се на члан 26 Основног закона о односима родитеља и деце проширио поступак и на М. Д. и пресудом утврдио да је он отац малолетног тужиоца. Окружни суд, решавајући поводом жалбе М. Д., потврдио је пресуду Среског суда у Б. Против ових правоснажних пресуда уложио је захтев за заштиту законитости Претседник Савезног врховног суда предлажући укидање ових пресуда. Врховни суд је уважио захтев за заштиту законитости, укинуо обе пресуде и ствар врати првостепеном суду на поновно расправљање и пресуђење, дајући следеће образложење:

„Према правним правилима процесног права парнични поступак се покреће на тужбу овлашћеног лица и пресуда се доноси против туженог о оном правном односу и спорном праву који су предмет тужбе. Ово правно правило, уколико се односи на утврђивање очинства, прихватио је и Основни закон о односима родитеља и деце, јер у чл. 25 прописује да се утврђивање очинства врши пресудом по тужби дјетиње мајке док врши родитељско право, стараоца са одобрењем органа старатељства, или самог дјетета по навршеном пунољетству. Према томе је сасвим разумљиво да суд не може утврђивати очинство против онога, против кога нико од лица наведених у чл. 25 Основног закона о односима родитеља и дјеце не тражи.

„Прописом чл. 26 Основног закона о односима родитеља и дјеце одређено је да ће суд у случају ако се установи да је мајка у критично вријеме имала односа са више лица, спровести поступак против свих тих лица ради установљења ко је од њих отац дјетета, па ће за оца огласити оног, за кога нађе највише темеља да је дјетињи отац. Одредба овог члана није у противречности са чл. 25 Основног закона о односима родитеља и дјеце, нити се из ње има разумјети да ће суд по службеној дужности без предлога овлашћеног лица проширити поступак за утврђивање очинства и против других лица, с којима је мајка дјетета имала односе. Пропис чл. 26 допушта једино да се истовремено води поступак против више лица и утврђује ко је од њих отац дјетета и да се поступак покренут тужбом против једног лица прошири и на друга лица без подизања нове тужбе. Међутим у сваком случају је потребан предлог овлашћеног лица из чл. 25 поменутог закона да се поступак протегне и на друга лица и тада ће суд у истој парници спровести поступак у смислу чл. 26 Основног закона о односима родитеља и дјеце.

„Како се у конкретном случају током вођења парнице против Н. А. за утврђивање очинства и плаћање издржавања појавила сумња да би тужиочев отац могло бити друго лице (Д. М.), суд је требало од заступника малодобног тужитеља (мајке која врши родитељско право) узети изјаву (предлог) о томе да ли проширује тужбу и на то лице или не. Уколико би мајка тужитељева ускратила предлог за проширење поступка против тога лица, а дјечји би интерес налагао да се установи прави отац, суд је могао тражити да орган старатељства постави стараоца малодобног тужитељу, пошто су његови интереси дошли у сукоб са интересима мајке која врши родитељско право, па би тај старалац могао преузети вођење парнице и ставити предлог у смислу чл. 25 Основног закона о односима родитеља и дјеце“.

Као што се види, основни проблем у овој одлуци је питање: може ли суд по службеној дужности, без предлога овлашћеног лица да прошири поступак за утврђивање очинства и према лицу које није обухваћено тужбом а постоји сумња да је имало односа са мајком детета у периоду зачећа. Одговор зависи од тумачења члана 26 Основног закона о односима родитеља и деце.

2. — Утврђивање очинства је уопште сложен и тежак посао, а у случају кад је мајка у периоду зачећа имала односа са више мушкараца, с обзиром на то да је потпун доказ очинства по досадашњем развоју науке немогућ, задатак пред којим стоји суд је још сложенији и тежи (1).

Сва законодавства која су се бавила проблемом утврђивања очинства тражила су решење овог тешког проблема. Та решења се углавном разликују према томе какав је критеријум усвојен у погледу карактера тужбе за утврђивање очинства.

Она законодавства у којима је пресуда којом се утврђује очинство статусног карактера, тј. овако утврђено очинство повлачи последице које по правилу проистичу из родитељског односа, прописују ригорозне услове за истраживање очинства и у тим законодавствима једно од најефикаснијих средстава одбране је приговор више саложника односно нечасног живота мајке (Француска, Швајцарска) (2). Чак су и неке земље у којима ова пресуда има за оца као последицу издржавање детета (напр. Немачка) увеле *exsertio plurius consubentium*. Судови у овим земљама одбијају да утврде очинство детета чим буде истакнут овај приговор и доказана чињеница да је мајка имала односа са више мушкараца у законском периоду зачећа. Дете на тај начин остаје без оца. Тиме су широм отворена врата разним злоупотребама, јер је довољно лажно сведочанство једног мушкарца, из пријатељства или ради материјалне користи, па да се тужени ванбрачни отац ослободи сваке обавезе.

У скандинавским земљама тужба за утврђивање очинства има за циљ да се оствари издржавање ванбрачног детета. *Exsertio plurius consubentium* се у овим земљама (Норвешка, Данска) не може истаћи и кад се појави случај више саложника судови не утврђују очинство једног лица — правог оца —, већ солидарно обавезују на плаћање алиментације све мушкарце за које је утврђено да су имали односа са мајком детета у законском периоду зачећа („*Zahlväter*“ — очеви који плаћају) (3). Тиме се, додуше, дете донекле материјално обезбеђује за време своје неспособности за привређивање, али му се истовремено ставља на чело жиг кога се никад неће, ни пред собом ни пред другима, ослободити — да је дете блуднице.

(1) О питању утврђивања очинства кад има више саложника видети документован чланак проф. др. М. Беговића: Утврђивање очинства према чл. 26 Основног закона о односима родитеља и деце, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1/53, стр. 29—41.

(2) G. Holleaux: *Remarques sur la preuve de la filiation paternel en droit allemand, suisse et français*, *Revue internationale de droit comparé*, Paris, 1953, No 3, pp. 477 et suiv.

(3) Tomforde: *Das Recht des unehelichen Kindes und seiner Mutter im In- und Ausland*, Berlin, 1935, стр. 24, 125.

3. — У неким законодавствима дозвољено је утврђивање очинства по службеној дужности. Тако је, на пример, у Норвешкој, Данској, а тако је било предвиђено и у § 204 Предоснове грађанског законика за Краљевину Југославију.

Наше позитивно законодавство не предвиђа могућност утврђивања очинства по службеној дужности. По Основном закону о односима родитеља и деце (члан 25) право на тужбу за утврђење очинства детета рођеног ван брака припада детету. Мајка за време вршења родитељског права односно старалац могу поднети ову тужбу у име детета само у року од пет година, док дете може то учинити у истом року по свом пунолетству. Поред детета, тужбу за утврђивање очинства може поднети и лице које себе сматра оцем детета у случајевима које предвиђају чл. 24, ст. IV, и чл. 31 Основног закона о односима родитеља и деце.

4. — Наше позитивно право искључује приговор више саложника против захтева тужбе да се утврди ванбрачно очинство. То је учињено чланом 26 Основног закона о односима родитеља и деце, који гласи: „Кад се по тужби ради утврђења очинства детета рођеног ван брака појави сумња које је од више лица отац детета, суд ће спровести поступак против свих тих лица ради установљења које од њих отац детета.“ Овај пропис поставља правило да се очинство ванбрачног детета може утврђивати и у случају кад је мајка имала у периоду концепције односа са више мушкараца, па и да се тужба може поднети против више лица као могућих очева.

Наведени чл. 26 Основног закона о односима родитеља и деце изазвао је неједнаку примену у пракси и различита тумачења у теорији. Поводом њега изнето је више схватања.

По једном схватању које је у нашој доктрини и судској пракси после доношења Основног закона о односима родитеља и деце било владајуће, поступак за утврђивање очинства може се проширити и на лица која нису обухваћена тужбом ако само постоји оправдана сумња да би неко од њих могао бити отац детета чије се очинство утврђује (4). Мајка не може одустати од тужбе, а ако би одустала или се противила проширењу поступка и на друге мушкарце такви њени поступци не везују суд.

По другом схватању, очинство се може утврђивати само према лицима која су наведена у тужби или су накнадно тужена. Суд није овлашћен да настави поступак или да га прошири на друга лица мимо воље овлашћеног лица (5).

(4) То становиште заступају проф. др. Б. Ајзнер: *Породично право*, Загреб, 1950, стр. 182, проф. др. А. Прокоп: *Права жене нове Југославије у браку и породици*, Загреб, 1950, стр. 52. У том смислу је и распис Врховног суда ФНРЈ, Су 361/50 од 10 јуна 1950, Збирка одлука врховних судова, I Београд, 1952, број 244, као и решења Врховног суда НР Србије Гзз 90/49 (наведена Збирка, одл. бр. 242) и Врховног суда НР Хрватске, Гзз 84/51 (наведена Збирка, одл. бр. 243).

(5) С. Бранковић: *Утврђивање ванбрачног очинства*, Гласник Адвокатске коморе АП Војводине, Нови Сад, бр. 2, 1953, стр. 2—6; В. Бакић: *Одустанак од тужбе уз одрицање од тужбеног захтева од стране мајке ванбрачног детета која у његово име подиже тужбу за утврђивање ванбрачног очинства и плаћање алиментације*, Правни живот, 1953, бр. 1, стр. 4—8.

По проф. др. М. Беговићу (6) треба правити разлику према томе ко подноси тужбу. Ако тужбу подноси мајка или старалац, као законски заступници у име малолетног детета, суд треба да прошири поступак по службеној дужности и на лица која нису у тужби наведена, ако то захтева интерес детета и ако постоји основана сумња да би неко од њих могао бити отац детета. То се образлаже потребом да се што боље заштити интерес детета. Ако би се остало при искључивој примени акузаторског начела, мајци би се оставила могућност да бира кога ће од саложника тужити, а суд не би могао да утврди материјалну истину. Тиме би интерес детета био осетно зајачављен. Пошто је начело заштите деце једно од основних начела нашег позитивног права, а како деца уживају поред породичне државну заштиту, суд је, као и сваки други државни орган, дужан да ову заштиту пружи детету. У овом случају суд ће то најбоље учинити проширењем поступка и на друга лица за која се оправдано може сумњати да су могући очеви.

Ако тужбу за утврђење очинства подноси дете по навршеном пунолетству суд не би могао официјелно проширити поступак, јер у том случају поступак покреће пунолетно лице које не стоји под нарочитом заштитом државе. У том случају суд је дужан да се придржава акузаторског начела.

5. — Заступници мишљења да чл. 26 Основног закона о односима родитеља и деце даје право суду да *ex officio* проширује поступак и на остале саложнике наилазили су на озбиљне сметње, нарочито формалноправног карактера, које су настојали да отклоне разним конструкцијама (7). Те су сметње долазиле искључиво због тога што је један пропис материјалног права третиран као пропис формалноправног карактера. Тако је, на пример, требало решити проблем: шта да се учини у случају кад тужилац (мајка) одбија да прошири тужбу за утврђивање очинства и на евентуалне саложнике, или ако уопште одустане од тужбе. Ако суд то учини *ex officio*, каква је улога ових у спору. Они нису тужени, испитани су као сведоци, а може проведеним доказима у поступку пред парничним судом, а то значи и пресудом, да буде и установљено и очинство неког од њих. Тако исто, у вези са овим, појављује се питање: како формулисати диспозитив пресуде у случају кад се пресудом решава спор тако да на пример тужени не буде проглашен оцем већ буде утврђено очинство једног од саложника.

Не упуштајући се у ове процесноправне тешкоће које се појављају при решавању овог питања, задржаћемо се само на основном проблему.

(6) Др. М. Беговић: Породично право, Београд, 1953, стр. 157. Изгледа да проф. Беговић иде и даље од овог схватања у свом наведеном чланку, јер донекле допушта могућност да се проблем реши и постављањем нарочитог стараоца (цит. чланак, стр. 34).

(7) Ове процесне сметње је истакао и проф. Сајовић: Тоже о уgotов-
ljanju nezakonskega očevstva, Ljudski pravnik, 1952, бр. 12, стр. 260—261).

Устав Федеративне Народне Републике Југославије (чл. 26), устава наших република, а нарочито наше породично законодавство, обезбеђују свој деци односно малолетницима без обзира на њихово порекло, брачно или ванбрачно, поред породичне и државну заштиту. Сви државни органи дужни су по службеној дужности пазити на заштиту деце, њихове личности, права и интереса (в. члан 63 Основног закона о браку, члан 21 Закона о усвојењу, члан 31 — 33 Закона о старатељству, члан 15, 18, 19 Основног закона о односима родитеља и деце, члан 10, ст. 2, Закона о јавном тужиоштву). Али основно средство државне заштите малолетника је установа старатељства. Кроз њу, путем органа старатељства, друштво врши државну заштиту деце уопште, како брачне тако и ванбрачне (чл. 20 и 21 Основног закона о односима родитеља и деце). Орган старатељства дела преко старалаца уз помоћ друштвених организација, установа и грађана. На тај начин омогућује се, најнепосреднијом везом са друштвеном средином, потпуна заштита деце, а избегава се непосредно мешање државе у породичне односе. Све државни органи су, дакле, дужни по службеној дужности водити рачуна да се обезбеди потпуна заштита деце, али је орган старатељства надлежан да ту заштиту реализује. На пример, ако се догоди да државни орган у вршењу службене дужности сазна за сукоб интереса родитеља и детета, као и то да је интерес детета угрожен, он неће моћи сам да укаже потребну заштиту, већ ће о том случају обавестити надлежног органа старатељства ради предузимања потребних мера.

Зашто би било другачије у случају кад се у спору за утврђивање очинства појави сукоб интереса детета да му се установи отац, и мајке која не жели да се том приликом установљава чињеница да је имала у периоду концепције односа са више мушараца? Суд би у оваквом случају имао дужност да установи постојање супротних интереса, ради чега би провео потребно доказивање (напр. информативно саслушање саложника итд.), да би потом, као и сваки други државни орган, обавестио о томе надлежног органа старатељства, дајући му довољно материјала да може одлучити постоји ли или не постоји сукоб интереса детета и мајке. Чим констатује да сукоб интереса постоји, старатељски орган је дужан да у смислу чл. 47 Закона о старатељству постави детету нарочитог стараоца са задатком да покрене спор за утврђивање очинства свога штићеника и тиме заштити његове интересе. На тај начин биће омогућено доследно спровођење једног од основних начела нашег родитељског права да деца уживају поред породичне и државну заштиту, с једне стране, а с друге стране суд ће у потпуности моћи да задржи улогу арбитра.

Пут којим је углавном ишла наша ранија судска пракса не би одговарао овим принципима. Истина, и њиме се остваривала тежња нашег законодавства да се омогући детету да утврди ко му је отац и да се констатацијом родитељског односа позове да врши своје родитељске дужности, али то није и не сме да буде довољно. Реше-

ње овог проблема мора испунити и остале услове. Остајање при тумачењу чл. 26 Основног закона о односима родитеља и деце у том смислу да суд може *ex officio* проширивати поступак, омогућава да се одлуке доносе без претходне борбе заинтересованих странака, дакле без дијалектичког процеса. Поред тога тиме се не примењују у потпуности нека основна начела грађанског процесног права, као што је на пример акузаторско начело.

Отуда одлука Врховног суда Босне и Херцеговине претставља, по нашем мишљењу, правилну примену члана 26 Основног закона о односима родитеља и деце.

Војислав С. Бакић

ПРАВНО СРЕДСТВО ПРОТИВ ЗБИРНОГ УПРАВНОГ АКТА

Комплексни или збирни управни акт је такав управни акт код чијег је доношења потребна сарадња два или више органа. При том, сваки од тих органа доноси по један акт или врши неку управну радњу али су сви ти акти односно радње срачунате на исти циљ: да се реши један управни предмет, а учешће више органа омогућава правно постојање и произвођење правног дејства таквом акту.

Та сарадња двају или више органа код доношења једног збирног управног акта може да буде различита: два органа заједно издају један акт, један орган предлаже а други издаје акт, један орган доноси акт у сагласности или по претходном споразуму са другим органом. Збирни управни акт може настати и на тај начин што је за доношење неког акта обавезно претходно саслушање одређеног саветодавног тела, или на тај начин што један орган доноси акт а други даје потврду, одобрење и сл. на такав акт.

Код збирних управних аката издваја се један за који се може рећи да је централни, главни, док су остали акти односно радње саставни делови збирног акта и као такви споредни — акцесорни (Лаза Костић: Административно право, II књига, Београд, 1936, стр. 101-103). Тај главни акт може али не мора да буде хронолошки последњи акт код доношења једног збирног управног акта. На пример, код збирног акта који један орган доноси на предлог другог органа главни акт би био акт органа који хронолошки последњи учествује код доношења таквог акта, тј. акт органа који доноси такав акт на предлог другог органа. Али, код збирног акта где један орган доноси акт а други даје потврду, одобрење, главни акт би био акт оног органа који такав акт издаје, дакле, не хронолошки последњи акт.

За оцену важности једног збирног акта од утицаја је чињеница да ли су код доношења таквог акта узели учешћа органи чије је учешће било нужно — прописано. Наиме, збирни управни акт неће бити перфектан тј. није правно настао ако му недостаје учешће

ма кога од органа чије је учешће код његовог доношења нужно (Никола Стјепановић: Административно право ФНРЈ, Београд, 1954, стр. 359). Тако, на пример, ако једном збирном управном акту није претходио споразум са другим органом, или није претходно затражено мишљење одређеног саветодавног тела, како је то предвиђено прописима на основу којих се збирни акт доноси, такав акт не може да произведе правно дејство јер није правно настао. У најмању руку он је правно рушлив. Исто тако, ако је за доношење неког збирног управног акта предвиђена потврда или сагласност неког другог органа, без такве потврде односно сагласности такав акт није перфектан, није правно настао и не може произвести намењено дејство. Но, за оцену важности главног акта није довољно само да постоје и остали саставни делови збирног акта (потврда, сагласност и сл.) већ да су ти акти, управне радње и правно важни. Наиме, сагласност, потврда, мишљење, треба да је дато од надлежног органа и у прописаној форми.

Иако при доношењу збирног управног акта учествују два или више органа, збирни управни акт споља се појављује као један акт. Ово је могуће стога, што, као што је напред речено, органи који учествују у доношењу таквог акта желе да реше један управни предмет. Због тога пак, што се збирни управни акт споља показује као један управни акт, поставља се питање чији је то акт. Напред смо већ изнели гледиште да се код збирног акта један акт појављује као главни, а да су остали акти саставни делови тог главног акта. Из овакве поставке произилази као логична последица да се збирни акт има сматрати као акт оног органа чији је акт главни, а то је уствари акт оног органа који један збирни акт доноси. Ово питање је од важности за праксу, јер од решења питања чији је то акт зависи какво се правно средство може употребити противу таквог управног акта, односно који се орган има сматрати туженом страном у покренутом управном спору противу таквог акта. Пракса по овом питању није сагласна. Изложимо овде гледишта која су у пракси заузела већа за управне спорове Врховног суда Аутономне покрајине Војводине и Савезног врховног суда по питању правног средства противу једног комплексног, збирног акта. У конкретном случају расправљало се о једном збирном управном акту донетом на основу одредаба Основног закона о експропријацији. Наиме, по чл. 3 овог Закона експропријација се може вршити само на основу акта о експропријацији надлежног државног органа чији акт претставља основни управни акт у поступку за експропријацију. Исти Закон у чл. 4 набраја који су органи надлежни за доношење управног акта о експропријацији. Међу тим органима су набрајани и средски односно градски народни одбори, с тим што је у чл. 6 предвиђено да се акт о експропријацији који доноси средски односно градски народни одбор подноси на потврду Извршном већу народне републике, што значи да је у таквом случају реч о једном типично збирном управном акту који се доноси уз учешће два органа од којих један, народни одбор, доноси управни акт о експропријацији а други орган, извршно веће

народне републике, даје потврду на такав акт без које потврде такав акт не би могао да произведе правно дејство.

У случају који ћемо овде изложити, Народни одбор града Новог Сада донео је управни акт о експропријацији. У упуту о правном леку противу таквог акта у диспозитиву овог акта речено је да противу истог нема места жалби. Но и поред оваквог упута, Народни одбор града Новог Сада доставио је овакво решење интересованој странци и пре потврде од стране Извршног већа уз обавест да противу таквог решења има право приговора Извршном већу Народне Републике Србије, какав је приговор странка и уложила. Административна комисија Извршног већа НР Србије потврдила је наведени управни акт Народнoг одбора града Новог Сада, после чега је овај Народни одбор тако потврђено своје решење поново доставио странци са упутом да противу истог решења може покренути управни спор у року од 30 дана од дана пријема решења. По оваквом упуту и против овако потврђеног решења Народнoг одбора града Новог Сада странка је покренула управни спор код Врховног суда АП Војводине у коме је као тужени орган означила Народни одбор града Новог Сада.

Врховни суд АП Војводине одбацио је овакву тужбу на основу чл. 27, т. 4, Закона о управним споровима са разлога што је том тужбом оспорено решење Народнoг одбора града Новог Сада које решење по чл. 6 Основног закона о експропријацији подлежи потврди Извршног већа НР Србије и да због тога акт о потврди Извршног већа прегставља другостепени акт у овој управној ствари а оспорени акт Народнoг одбора првостепени управни акт против кога се по чл. 6 Закона о управним споровима не може покренути управни спор.

Из оваквог образложења произилази да је Врховни суд АП Војводине стао на гледиште да у овом случају постоје два самостална управна акта: управни акт о експропријацији Народнoг одбора града Новог Сада као првостепени и управни акт Извршног већа о потврди акта Народнoг одбора града Новог Сада као другостепени управни акт.

По изјављеној жалби Савезни врховни суд укинуо је решење Врховног суда АП Војводине донето у овој ствари својим решењем У Бр. 2136/54 и за то изнео ове разлоге:

„Потврда коју даје извршно веће народне републике по чл. 6 Основног закона о експропријацији не може се сматрати другостепеним актом, јер се другостепеним актом не може сматрати такав акт у којем другостепени орган није решавао поводом жалбе странке у управном поступку. Тужитељима је додуше дата могућност да против решења НО града Новог Сада уложе приговор, али такав поступак није законом предвиђен, па се ти приговори не могу сматрати жалбом у редовном управном поступку.

„Међутим, околност да по чл. 6 Основног закона о експропријацији, акт о експропријацији средског односно градског народног одбора потврђује извршно веће народне републике указује да је у управном поступку могућа колаборација

управних органа код доношења управног акта. Таква колорација може имати разне облике, као одобрење, потврђивање, сагласност или слично, а она може да постоји између органа подређених и надређених или између органа истог ранга. Но, у сваком случају, ради се о једном акту независно од тога што је донет колорацијом више органа, па се ни потврда коју извршно веће народне републике даје у смислу чл. 6 поменутог Закона не може сматрати посебним другостепеним актом. Из истих разлога не може се ни акт о експропријацији који доноси срески односно градски народни одбор, сматрати посебним првостепеним актом. Сама чињеница што такав акт подлежи потврди извршног већа народне републике искључује могућност жалбе противу тога акта било ком другом органу народне републике, а услед тога противу таквог акта нема места жалби у управном поступку а то једнако следи и из тога што се такав акт о експропријацији мора сматрати заједничким актом свих органа који су учествовали код његовог доношења, па према томе и актом извршног већа народне републике.

„Може се само поставити питање ко може бити тужена страна у управном спору покренутом прогиву тог акта. С обзиром на то што код доношења таквог акта учествује извршно веће народне републике, односно његова административна комисија као виши орган, оправдано је, по мишљењу суда, да тај виши орган наступа као тужена страна у управном спору, јер нижи орган не би могао преузети одговорност за акт вишег органа, нити би пресуда донета у спору против нижег органа могла бити обавезна и за вишег органа који у том спору није учествовао.”

(Решење Савезног врховног суда објављено је у часопису *Народни одбор* бр. 10—11/54, стр. 668.)

Као што се из изложеног види, Савезни врховни суд заузео је гледиште да код збирног акта нема ни самосталног акта првостепеног ни другостепеног органа, већ да је то заједнички акт органа који су учествовали у доношењу таквог акта. Затим, да се због тога што је у конкретном случају у доношењу оваквог акта учествовао највиши орган противу таквог акта не може употребити правно средство жалбе већ да се само може покренути управни спор и да у таквом покренутом управном спору тужена страна може бити само орган који је дао потврду као виши орган.

По питању правног средства против акта о експропријацији који подлеже потврди вишег органа изложено је и једно треће гледиште у коментару Божићара Радановића и др. Миодрага Матејића Основног закона о експропријацији (Београд, 1953, стр. 20). По том гледишту управни спор у стварима експропријације по Основном закону о експропријацији покреће се против решења извршног већа народне републике (комисије или одбора) којим се потврђује или одбија потврда о експропријацији а не непосредно против акта нижег органа. Доследно том гледишту могућност покретања управног спора као и надлежност Врховног суда у таквом спору, цени се према органу који је донео решење о потврди или о одбијању потврде акта о експропријацији а не према органу

који је донео управни акт о експропријацији. Исто тако, тужена страна у том управном спору у смислу чл. 14 Закона о управним споровима је орган који је донео решење о потврди или о одбијању потврде акта о експропријацији а не орган који је донео овај акт.

Према изложеном, по истакнутом питању правног средства против управног акта о експропријацији који подлежи потврди вишег органа као збирног акта постоје три гледишта која су се одразила у пракси:

По једном које је заузео Врховни суд АП Војводине, у овом случају постоје два посебна управна акта: првостепени као акт органа који је донео управни акт о експропријацији и другостепени акт органа који је дао потврду на такав акт.

Друго гледиште које је изложено у наведеном коментару Основног закона о експропријацији сматра да се само акт о експропријацији има сматрати као самостални управни акт против кога се може употребити правно средство. И треће које заузима Савезни врховни суд по коме управни акт народног одбора и акт извршног већа о потврди таквог акта претстављају један збирни акт против кога се не може употребити у конкретном случају правно средство жалбе јер је потврду дао највиши орган те се стога у покренутом управном спору тај орган има сматрати и туженом страном.

Очевидно је да је изложено гледиште Врховног суда АП Војводине правно неодрживо. Управни акт о експропријацији који срески односно градски народни одбор доноси као надлежан по чл. 3 Основног закона о експропријацији и који по чл. 6 истог Закона подлеже потврди извршног већа народне републике не претставља још уопште један потпун управни акт. Он то постаје тек са потврдом извршног већа. До такве потврде овакав акт не може се уопште посматрати као самостални управни акт па ни као првостепени. Исто тако, ни акт о потврди извршног већа којим се на основу истог чл. 6 даје потврда на управни акт о експропријацији народног одбора, не може се посматрати као самостални другостепени акт, јер се, као што је то Савезни врховни суд правилно истакао, као другостепени акт не може сматрати такав акт у којем другостепени орган није решавао поводом жалбе странке у управном поступку. Са истих разлога неосновано је изражено гледиште у коментару Основног закона о експропријацији да се акт о потврди управног акта донетог у поступку о експропријацији има сматрати као самостални управни акт противу кога се има покренути управни спор.

Напред смо већ истакли да се збирни управни акт, иако у његовом доношењу учествују два или више органа, споља показује као један акт. Ово је могуће стога што органи који учествују у доношењу таквог акта желе да реше један управни предмет. Не само што се такав акт према споља показује као један, он се према

споља показује и као акт једног органа. Истакли смо већ да се код збирног акта један акт појављује као главни и то акт органа који такав акт доноси, док су акти или управне радње других органа који учествују у доношењу збирног акта, споредни и да се због тога збирни акт сматра као акт органа који доноси такав акт. Са ових разлога, у случају који је овде изложен, управни акт о експропријацији Народног одбора града Новог Сада чији је акт потврдило Извршно веће Народне Републике Србије, јесте самостални првостепени акт у овој управној ствари. Због тога се не би могли сложити са гледиштем Савезног врховног суда да у овом случају не постоји самостални првостепени управни акт против кога се може употребити правно средство. У конкретном случају ово јасно произилази и из самог Основног закона о експропријацији. Наиме, у чл. 3 овог Закона каже се да се експропријација може вршити само на основу управног акта о експропријацији надлежног државног органа. Који је пак то надлежни државни орган а самим тим и чији је то акт одређује чл. 4 истог Закона који лимитативно набраја надлежне органе за доношење управног акта о експропријацији а међу њима као такве органе и среске односно градске народне одборе.

Што се пак тиче питања правног средства жалбе против једног збирног акта, сматрамо да то питање зависи од хијерархиског ранга органа који је учествовао у давању потврде, сагласности на такав акт. У конкретном случају како је то орган (Извршно веће) изнад кога нема вишег заједничког органа коме би се изјавило правно средство жалбе такав је акт коначан у управном поступку и против њега се може покренути само управни спор, под претпоставком да покретање управног спора посебним прописом није искључено. Али, управни спор у таквом случају има се покренути против акта органа који је донео акт о експропријацији а туженом страном односно туженим органом има се сматрати орган који је донео такав акт. У конкретном случају то је Народни одбор града Новог Сада. Нема никакве сметње да се као тужена страна у покренутом управном спору у оваквом случају сматра орган који је донео управни акт о експропријацији због тога што је у доношењу таквог акта учествовао виши орган (Извршно веће) од органа који је донео такав акт, јер Врховни суд у покренутом спору расправља о законитости управног акта против кога је тужба поднета и о правилној примени закона при доношењу таквог акта, а према чл. 4 Закона о управним споровима пресуде судова донете у управним споровима обавезне су за све државне органе па и за извршно веће, а у смислу чл. 14, ст. 2, Закона о управним споровима орган виши од органа чији се акт оспорава може у сваком стадијуму поступка ступити у спор на страни органа чији се акт оспорава. То, дакле, може учинити и Извршно веће. Према томе, отпао би и приговор да би пресуда Врховног суда обавезивала орган који није учествовао у поступку у доношењу те пресуде (Извршно веће).

Ово гледиште да се збирни акт у чијем доношењу учествују два или више органа, на тај начин што један орган такав акт доноси а други даје потврду, сагласност, предлог, мишљење и сл., има сматрати као акт органа који такав акт доноси, уколико нам је познато, заступљено је и у нацрту претстојећег Закона о општем управном поступку. Према том нацрту кад је у закону или на законом заснованом пропису одређено да решење доноси један орган уз сагласност другог органа, или уз потврду или одобрење другог органа такво решење сматра се као акт органа који га је донео. Према истом нацрту по жалби против таквог решења решава заједнички виши орган а ако таквог органа нема, а посебним прописима није одређено да по жалби решава извршно веће народне републике, против оваквог решења може се непосредно покренути управни спор.

А. Давинић

ПРИКАЗИ

Srđan Srđar: DA LI FNR JUGOSLAVIJA POSTAJE AGRARNO-UVOZNA I INDUSTRIJSKI IZVOZNA ZEMLJA. Zagreb, izdanje „Školske knjige“, 1953, str. 98.

Ова монографија претставља колективан рад чланова Катедре за Економику ФНРЈ на Економском факултету у Загребу. Оквир и садржај монографије израдио је проф. Мијо Мирковић, а њен највећи део обрадио је асистент Срђан Срдар. При обради појединих поглавља, као и при сакупљању и сређивању појединих података сарађивали су предавач Владимир Фаркаш и асистенти Звонимир Поточић и Иво Жувела.

Циљ овог рада био је да се анализом података о обиму производње и потрошње и о извозу и увозу појединих врста производа утврди да ли наша земља може извозом својих индустријских производа покрити увоз прехранбених производа, односно да ли она данас пролази кроз један процес постепеног претварања из аграрно-увозне у индустријски извозну земљу. То је врло важно и значајно питање за перспективе, обим и темпо даљег развитка наше индустрије, рударства и посебно пољопривреде. Питање је утолико актуелније што се у последње време а нарочито откад смо због неколико узастопних неродних година почели увозити велике количине житарица и масноће, — све више јављају схватања да се можемо и даље оријентисати на увоз прехранбених производа, пошто смо ми тобоже већ сада, а убудуће ћемо то бити још и више, у стању да извозом фабриката и полуфабриката плаћамо овај увоз.

Аутори су при обради основних проблема употребили метод приказивања и анализе структуре извоза и увоза пре и после Другог светског рата (за периоде од 1925 до 1939 и углавном од 1950 до 1952) и анализе нашег трговинског биланса уопште, а затим су прешли на приказивање и анализу структуре извоза и увоза по појединим секторима наше привреде (пољопривреда, шумарство и индустрија — рударство). Они су тако исто дали и обимне и детаљне статистичке податке и прегледе извоза и увоза по појединим деловима једног истог сектора.

Из података наведених у овом раду видимо да је у Југославији од 1925 до 1939 извоз пољопривредних производа износио од 58,74 до 62,54%, шумарских производа од 16,97 до 20,49% и производа индустрије и рударства од 19,34 до 22,13% од укупног извоза, док је увоз пољопривредних производа, укључивши овде увоз вуне и ламука, износио од 18,44 до 20,26%, шумарских производа од 0,64 до 1,33% и производа индустрије и рударства око 80% од укупног увоза. Искључивши после Другог светског рата ова слика се у великој мери мења. У периоду од 1947 до 1951 извоз пољопривредних производа износи просечно 40%, шумарских производа 28% и индустрије и рударства 32% од укупног извоза. Паралелно са овим у времену од 1950 до 1952 порастао је увоз пољопривредних производа на 36,57% од укупног увоза, док се смањило увоз производа индустрије и рударства на 63,40% од укупног увоза.

У даљим излагањима аутори детаљно анализирају податке о извозу и увозу појединих производа из сва три раније наведена основна сектора, уводећи у ове анализе и апсолутне цифре о укуп-

ним произведеним и увезеним или извезеним количинама. Из ових података се види да је вредност увоза пољопривредних производа за период од 1950 до 1952 већа за преко 15 милијарди девизних динара од вредности извоза истих тих производа, односно за 3 милијарде и 315 милиона девизних динара ако би се изузела вредност увоза вуне и памука, из чега произилази да се за овај период Југославија појављује као аграрно-увозна земља. Ако бисмо претпоставили да смо сав увоз пољопривредних производа морали платити искључиво сопственим средствима, онда бисмо за исплату вишка увоза ових производа над извозом морали употребити целокупну активу коју смо у овом периоду добили од извоза производа дрвета, па и то не би било сасвим довољно.

Ови закључци су, иако у основи тачни, ипак унеколико резултат искључивог гледања на голе цифре о послератној производњи и извозу и њиховог упоређивања са одговарајућим подацима пре рата. Међутим општи услови у нашој послератној пољопривреди, као и уопште у привреди, учинили су да развитак наше пољопривредне производње није досле 1945 могао да претставља просто наставак онога са чим се стало 1941. Последице ратних пљачки и пустошења у пољопривреди, спровођење аграрне реформе и колонизације, административне мере у питањима села и земљорадничког задругарства, брзи темпо развитка наше индустрије и рударства итд., учинили су да се пољопривредна производња развијала спорије него што је то било потребно и могућно. То је довело до тога да смо ми последњих година почели у великој мери увозити пољопривредне и сточарске производе. Аутори су додуше у III глави анализирали факторе који су условљавали смањивање пољопривредне производње и повећање потрошње, али мислимо да је било потребно обратити већу пажњу на ове и сличне чињенице, пошто оне имају мање или више само привремени карактер, па би према томе њихово дејство требало тако и оцењивати. С друге стране мислимо да је један од недостатака анализа у овом раду и тај што је по правилу за упоређивање са стањем пре 1941 узиман исувише краatak период од 1950 до 1952, у коме смо поред тога имали и две врло тешке суше, док су за период пре рата узимана три узастопна петогодишња просека. Све то у знатној мери умањује вредност анализа и закључака изнетих у овој монографији.

Па ипак, уз све ове оградe и резерве, не може се оспорити чињеница, констатована и у овом раду, да наша пољопривредна производња озбиљно заостаје. То уосталом видимо и из података који се односе на каснији период који није обухваћен у овој књизи. Напр. површине засејане житарицама у 1953 износиле су 5.373.000 ха, што претставља највеће површине под житарицама од 1948 па наовамо, али је то ипак још увек знатно мање него што је било засејано од 1935 до 1939, када су се ове површине кретале од 6.117.800 па до 6.239.500 ха (Статистички годишњак ФНРЈ за 1954, с. 119). Поред тога ми смо и у 1953 још увек имали под угарима или сасвим необрађено 613.300 ха ораница, (Статистички годишњак ФНРЈ за 1954, с. 119). Треба такође напоменути да ми од 1948 до 1953 нисмо ниједном достигли просечни ниво пожетих површина пшенице, кукуруза и јечма за период од 1930 до 1939. Ни у погледу просечне висине приноса по хектару код свих ових култура није учињен никакав нарочити напредак у односу на стање од 1930 до 1939 (Билтен Савезног завода за статистику и евиденцију, бр. 21/1953, с. 14; Статистички годишњак ФНРЈ за 1954, с. 121). То, дакле, значи да ми од 1945 па до 1953, а тако исто ни до 1954, углавном нисмо достигли просечну предратну пољопривредну производњу. Слична ситуација је и у погледу сточарства. Напр. у периоду од 1949 до 1954 ми смо само код говеда достигли предратни број, док код оваца, коња и свиња

joш ниједном нисмо достигли бројно стање које смо имали 1931 (Статистички годишњак ФНРЈ, за 1954, с. 133; Индекс Савезног завода за статистику и евиденцију, бр. 6/1954, с. 45).

Сада се поставља као основно питање да ли наша земља може извозом производа са сектора индустрије и рударства, заједно са шумарством, да покрива увоз пољопривредних производа који се у последњим годинама, с обзиром на заостајање наше сопствене производње и повећане потребе, показао као нужан. Аутори су после опширних анализа структуре увоза и извоза по степену обраде производа за период од 1950 до 1952 дошли до закључка да ми данас спадамо у групу индустријски увозних земаља, пошто вредност увоза готових производа, који износи 48,44% од укупног увоза, плаћамо само са свега 6,42% извозом готових производа, а остатак плаћамо разликом између извоза и увоза полупрерађевина. Али како ни та разлика није довољна, то преостали део плаћамо извозом сировина, и то највише извозом разних врста руда, дрвета итд. На исти начин плаћамо и вишак увоза аграрних производа над извозом истих производа. При свему овоме треба имати у виду да се последњих година постепено повећава извоз готових индустријских производа, а у нешто већој мери и полупрерађевина.

На крају књиге, приказујући укратко перспективе даљег развоја наше привреде и нашег трговинског биланса, аутори закључују да је нужно водити рачуна о томе да се и даље развија наша индустрија и рударство, али да је неопходно потребно да се постепено и стално повећава и наша пољопривредна производња. Иначе ће Југославија задржати карактер аграрно-увозне земље а да притом још није у стању да извозом индустријских производа плаћа увоз аграрних производа. Ово би се свакако врло негативно одражавало на нашем платном билансу, док је више него јасно да не можемо у овом погледу стално рачунати на помоћ из иностранства.

Ова монографија, рађена савесно и марљиво, уз спретно и значајно савлађивање врло обимног статистичког материјала, претставља користан и актуелан прилог изучавању основних проблема у вези са досадашњим развитком, као и тенденцијама даљег развитака како наше привреде у целини тако и њених појединих грана.

Велимир Васић

André Marchal: *PROBLÈMES ACTUELS DE L'ANALYSE ECONOMIQUE*. Paris, Faculté de Droit (Cours d'économie politique), 1954, 208 p.

Међу француским економистима професор Маршал иде свакако у ред најбољих познавалаца инструмената економске анализе. Он је познат са својих радова из области методологије, односа статистичке и економске анализе, теорије предвиђања, као и односа економских и политичких фактора у економској теорији. Ова књига, његов прошлогодишњи докторандски течај, претставља покушај синтезе основног карактера савремене економске теорије кроз њене инструменте анализе и аналитичко-методолошке постулате. Зато су две концепције савремене економске теорије — као спекулативне и као реалистичке науке — предмет његовог излагања.

Прва концепција економске теорије као спекулативне науке, још врло утицајна и по броју својих претставника и по теориској разради, заснива свој метод анализе конструишући економски модел

на бази хипотетичних премиса, за које се претпоставља да претстављају дате које одговарају неком идеалном обрасцу стварности. Ова концепција је логистичка, дедуктивна и своди задатак економске теорије на проверавање логичне кохерентности модела у односу на дате премисе. Против ове „игре духа“ нико не би имао ништа против, остављајући њеним ауторима задовољство у вежбању духа, да она истовремено не претендује да буде и апстрактни модел стварности, погодан за решавање стварних проблема. Пошто је конструисан теориски модел, он се проглашава обрасцем коме би требало да тежи практична економска политика као идеалном циљу, на бази претпоставке да не отступају шеме од стварности него стварност од шема. Елементе за ову теорију налазимо већ у дедуктивној анализи класичне школе уколико се и она све више, са вулгаризацијом економске теорије, откида од стварности, да би у савременој ортодоксној теорији добила своје потпуне облике, потпомогнута разним дедуктивним правцима — неомаргинализмом, математичком школом, итд.

Реакција на ову „чисту економију“ која теориски решава све а не решава стварно ништа, налазимо у савременој оријентацији ка реалистичкој економској теорији, у њеним покушајима да у апстрактни модел унесе елементе стварног економског живота, у облику статистичких и других варијабилних дата. Та се реакција може обележити једном речи као прелаз са микроанализе статичког модела индивидуалне привреде на макроанализу динамичког модела друштвене привреде. То је предмет анализе другог дела Маршалоове књиге. Овај модел се развија одбацивањем индивидуалног појединца — homo economicus-а као базе за извођење принципа које се тичу друштвене привреде; одбацивањем механицистичких концепција аутоматизма у привредном животу; одбацивањем природног каузалног реда у друштвеним наукама. На место тих категорија уводи се као претпоставка анализе — која и сама варира — друштво, са својим структуралним компонентама — групама, институцијама. Поставља се у први план анализе однос друштвене структуре и економских категорија (мисао коју је Маркс економски разрадио готово пре сто година!). Али овакав прилаз открива да стварна садржина свих економских категорија микроанализе долазе у питање. Теорија новца, равнотеже, цена, итд. добијају сасвим друге законе кретања, а и њихова садржина губи класичну интерпретацију. С друге стране, економска теорија у целини мења свој карактер стављајући се истовремено пред читав низ нових теориских проблема. Она престаје да буде општеважећа, генерална теорија, јер садржина и унутрашњи однос делова њених зависи од квалитета и квантитета „варијабила“ који се у њу укључују. Она се релативизира, постаје фрагментарна наука малих истина у ограниченом простору и времену. Има онолико економских модела колико има економских структура. Али због таквог њеног измењеног карактера ничу врло тешки нови теориски проблеми: напр. проблем хомогености друштвених заједничких величина, као нужног квантификарајућег принципа о којем општеважећа субјективна теорија вредности грађанске економске теорије — при прелазу на макроанализу — не може ништа паметно да каже; проблем преласка са шеме субјективних преференцијала на шему друштвеног одређивања економске рационалности, друштвеног благостања. Најзад, динамичко посматрање привреде у целини захтева брижљиву формулацију појмова и садржаја економског система и економске структуре (чему аутор посвећује широке филозофске, историске и економске појмовне анализе). Динамизирање структуралних дата, увођењем временског периода, прати се кроз односе структуре и коњуктеуре, структуре и циклуса, система у оквиру структура.

У закључку професор Маршал изгледа да пледира за једну врсту еклектичког прилаза залажући се за синтезу спекулативне и реалистичке методе. Он тај закључак не изводи експлицитно, помало застајући у недоумици између формалности и апстрактности „чисте економије“ која ипак даје јединствен и униформни поглед на систем, и реалистичког прилаза који јако релативизира и локализира економско поље истраживања на мале истине („petites vérités circonstanciées“) али ипак даје моделу аутентичност стварног економског збивања. У брзи шта ће остати од економске теорије као науке о општим законитостима, он је неодлучан пред алтернативама које му се нуде. Зато његова синтеза изгледа нешто шематична. Она је делимично и због тога што професор Маршал, по нашем мишљењу, није дубље ушао у Марксов модел динамичног прилаза и макроанализе. Он тачно уочава Маркову улогу у доприносу „већем него иког другог у постављању првог кохерентног динамичног система“ чији су закони развитка резултат унутрашњих снага самога система, као и блискост модерне анализе са Марксовом економском анализом. Он истиче да се концепција динамике дугог периода може сматрати Марксовим доприносом економској теорији. Али у анализи основних покретачких снага, „варијабилна“, у структури, као и у саставним компонентама њеним, он не види примарни методолошки значај за економску анализу Марксове концепције примата производних снага, везујући је за дилитки детерминизам, што професору Маршалу онемогућава да се у многобројним „подједнако важним“ варијабилнама структуре може да разабере, и што га, мислимо, у крајњој линији опредељује за еклектички став.

И. Максимовић

William J. Goode and Paul K. Hatt: METHODS IN SOCIAL RESEARCH. New York-Toronto-London, McGraw Hill, 1952, 376 pp.

У савременој социолошкој литератури врло су бројне методолошке расправе и приручници. То је условљено многим разлозима. У социологији још увек постоји, у поређењу са неким природним наукама, знатно мања уједначеност научно-методолошких критерија, а истовремено се врше бројна истраживања најразличитијих друштвених појава и све чешће долази до коришћења њихових резултата у практичне сврхе. Проблеми социолошких метода стога не интересују само научнике — социологе, већ и научнике у другим друштвеним наукама, као и оне лаике — политичаре, друштвене раднике, приватна лица која се служе социолошким радовима у непосредној животној пракси. Без изграђеног власитог критерија о научној методологији и познавања разних социолошких методских поступака не може се поуздано оценити научна вредност поједине расправе или дела. Појачан интерес за методолошке проблеме у савременој социологији није знак њене стерилности, већ напротив изазива неопходност да се оцени методолошка вредност многобројних, врло различитих поступака који су последњих 30—40 година примењивани у истраживању.

По свом теориском карактеру методолошке расправе у социологији крећу се између две крајности — изразито теориских логичко-методолошких студија и информативних приручника, који без много задржавања на теориским проблемима у појединостима износе различите технике истраживања. Ова књига настоји да

обради и једне и друге проблеме. Ипак је техници истраживања просторно дата предност пред општијим теориским методолошким проблемима.

У првом делу књиге који је претежно теориског карактера, обрађени су: однос теорије и чињеница у науци, проблем етичких вредности у друштвеним наукама, однос чисте и примењене науке, основни елементи научног метода у које аутори убрајају процес формирања појмова, поступак у изграђивању и проверавању научних хипотеза и израду плана научног истраживања.

Основном карактеристиком науке писци сматрају тесну повезаност између теорије и чињеница, одбацујући укорењено погрешно схватање да се наука бави само чињеницама, док се на теорију која се често погрдно назива спекулацијом, гледа као на ствар филозофије. Према том схватању улога теорије у науци своди се на сумирање прикупљених чињеница, али је и ту њена функција ограничена, јер се претпоставља „да чињенице саме говоре“. По мишљењу аутора, улога теорије је далеко већа: Случајно сакупљање чињеница не би никад довело до модерне науке. Научне чињенице су производ теориским разлозима руковођеног посматрања. Саму научну чињеницу писци дефинишу као „емпириским путем проверљиво опажање“ (8). Функција теорије у научном истраживању своди се на следеће: (1) одређивање основне оријентације неке науке, помоћу прецизирања врсте података које треба истраживати; (2) стварање концептуалне схеме у којој се чињенице систематизују, класифицирају и доводе у међусобне односе; (3) сумирање чињеница у емпириским и систематским уопштавањима; (4) предвиђање и (5) указивање на празнине у постојећим научним сазнањима. Повезаност теорије са чињеницама огледа се у науци и у томе што су чињенице основни потстицај за формирање, критику, измене и одбацивање застарелих теорија.

Међу основне теориске постулате модерне науке аутори убрајају следеће ставове: „Свег (world) постоји“, „Ми можемо сазнати свет“, „Свет сазнајемо кроз своја чула“, „Појаве су узрочно повезане“ (20).

У методологији и филозофији науке последњих деценија много се исправља проблем моралних вредности у свим, а нарочито у друштвеним наукама. Тај се проблем своди на социјалну употребу научних открића, а у друштвеним наукама га компликује чињеница да моралне вредности улазе у домен и постају предмет научног истраживања, али да се научници не могу ослободити својих личних предубеђења и предрасуда друштвене средине и очувати објективност која је *conditio sine qua non* науке. Писци сматрају да се наука не може одвојити од етичких вредности. Али због њене природе и специфичне друштвене функције основна етичка вредност у науци јесте вера „да је боље знати, него не знати“. Пошто се верује да знање више вреди од незнања, не само за научника, већ и за обичног човека, заступа се принцип потпуне јавности научних истраживања и свих њихових резултата (21). Искривљавање и фалсификовање чињеница, чак и без обзира на то што негира основни етички постулат науке, не може у њој дуго да се одржи. Свако важније истраживање понавља се и проверава небројено пута, те је дуже одржање научног фалсификата и теориски немогуће. Тамо где се етичке вредности и норме појављују као предмет научног истраживања, наука треба да анализира и износи логичке противречности у систему вредности, без обзира на отпор који се тиме може изазвати у друштвеној средини. Писци верују да научна анализа социјалних предрасуда може знатно допринети њиховом отклањању (25—26).

У поглављу о односу између чисте и примењене науке заступа се мишљење да међу њима нема несавладљивих супротности. Истичући да се у САД дају далеко већа средства на социјална истраживања која треба да служе неком непосредном практичном циљу, писци указују на уски практицизам, недозољан научни ниво и површност многих таквих истраживања као главне узроке што она често не доприноси готово ништа развоју друштвених наука. Запуштање теориских студија које намеће логика развоја саме социологије било би исто тако штетно, као и одвајање друштвених наука од практичних проблема.

Након изношења методолошких принципа формирања научних појмова и њиховог повезивања у научни систем, те поступака у изградњи и логичко-емпириском проверавању научних хипотеза, у чију детаљну анализу није неопходно улазити јер не претстављају неку специфичност друштвених наука, разматра се као увод у други део књиге, посвећен претежно техници социолошких истраживања, проблем научног посматрања. Наука почиње са посматрањем и завршава тражећи у њему потврду својих теорија. Оспособљавање социолога за методичко посматрање има велику важност. У социологији су се развиле разне технике посматрања. Са становишта односа истраживача према предмету проучавања оне се могу поделити у две групе. У прву спадају оне технике које претпостављају потпуно или бар делимично учешће истраживача у проучаваним друштвеним појавама, а у другу групу оне где се он поставља изван проучаваних односа, као што је то редовно и нужно случај у природним наукама. Темељно проучавање многих друштвених односа или група готово је немогуће без бар делимичног учешћа истраживача у њима. Писци су указали на извесне позитивне и негативне стране разних техника посматрања и успех њихове примене у проучавању различитих друштвених односа. Но као основни принцип научног посматрања истакнут је његов систематски карактер и такав начин изношења властитих поступака у истраживању и добијених резултата да је сваком другом научном раднику, који би то желео, могуће да изведе слично истраживање и тиме провери ауторове резултате. Посебна пажња поклоњена је анализи промена које у уобичајено „нормално“ понашање људи уноси присуство истраживача и свест да се посматрају и анализирају њихови поступци.

У приказу разних техника истраживања аутори су далеко већи значај придали испитивању субјективног аспекта друштвених односа и процеса, пошто је он теже приступачан систематском научном захвату и објективном мерењу. Опширно су обрађене појединости технике научног интервјуа, разних упитника и формулара који се употребљавају у социологији и социјалној психологији приликом истраживања јавног мишљења, схватања и предрасуда, међусобних односа између разних друштвених слојева, националних и расних група итд. Поред тога изузетна важност придана је развијању и усавршавању технике квантитативних мерења најразличитијих квалитативних друштвених процеса и то нарочито оних где су квантитативни поступци доскора сматрани потпуно неприменљивим (напр. на подручју испитивања разних појава друштвене свести) у чему се неоспорно огледа утицај социометрије. У последњим поглављима обрађени су — мада само у најширим потезима — употреба статистике у социологији и специфични проблеми проучавања кретања становништва. Књига завршава поглављима о анализи прикупљених података и о њиховој коначној формулацији.

У целини узев овај рад представља прилично солидан, мада не и довољно свестран приказ методолошке проблематике западне

социологије. Главни су недостаци што је потпуно изостављено историско разматрање методолошког проблема и критичка анализа савремених супротних методолошких праваца у социологији, који су за дубље разумевање појединих проблема готово неопходни, и донекле једнострана оријентација на технику претежно социјално-психолошких истраживања.

Војин Милић

Leopold Wenger: *DIE QUELLEN DES RÖMISCHEN RECHTS*. Wien, 1953, XVIII + 973 S., 4°.

Завршавајући свој дугогодишњи плодни рад на историји римског права, који му је донео углед једног од најистакнутијих романиста и чланство у Аустриској академији наука, проф. Венгер је написао ово дело, чија појава несумњиво претставља догађај прворазредног значаја у романистичкој литератури. Рукопис је завршен 1947 године и посвећен Аустриској академији наука поводом њене стогодишњице, а она га је објавила као свеску 2 своје едиције *Denkschriften der Gesamtakademie*. Аутор је умро непосредно после изласка књиге из штампе.

Због огромног броја извора који се из године у годину повећава новим археолошким истраживањима и нарочито новопронађеним папирусима; због све већег броја критичких анализа извора које су откриле низ интерполација из разних периода и дале низ предлога за попуњавање нечитких или изгубљених делова извора; због великог броја издања извора спремљених од присталица једног или другог начина читања или попуњавања празнина; због тога што је цео критички материјал растурен по многобројним књигама и часописима на готово свим већим језицима света, изучавање историје римског права на изворима постало је врло компликовано. Оно је практично постало могуће само великим ерудитима који усто имају на располагању велике светске библиотеке. Књига проф. Венгера, поред класичне Кригерове књиге *Quellen* и Шулцове *History*, имала је за циљ да ту тешкоћу ублажи и да рад на изворима учини једноставнијим и приступачнијим дјелеко ширем кругу људи. Она је то несумњиво и постигла: у њој се, на врло једноставан и практичан начин изложено, налази све оно што је потребно свакоме ко приступа изучавању римског права на изворима. Она је направљена тако да је истовремено и практичан уџбеник и водич почетницима и користан (сада неопходан) приручник и потсетник искусницима.

Књига почиње Општим уводом (1-45) у коме се расправља о месту и задатку историје римског права у односу на остале друштвене науке. У склопу књиге, Општи увод претставља самосталну монографију чији закључци нису имали утицаја на главну садржину књиге, односно на оно што хоћемо у њој да истакнемо и што претставља њену вредност. Зато се на њему овом приликом не задржавамо, мада се неки закључци могу дискутовати и не прихватити.

У Уводу (46-53) су, после кратког општег прегледа извора и њихове класификације, изложени појмови и задаци и наведени основни уџбеници помоћних историских наука: епиграфије и палеографије, дипломатике, правне епиграфије и папирологије. У посебном параграфу Увода набројане су (и изложене њихове основне ка-

рактиристике): збирке и издања извора, литература која се односи на историју извора, часописи који објављују изворе и њихове критичке анализе и речници римскога права.

У првом делу (под насловом Писани споменици) говори се најпре (54-101) о материјалу на коме су Римљани и Грци писали, односно на коме су сачувани писани споменици римскога права (дрвене таблице, цртежи и натписи на зидовима, натписи на камену и мермеру, металне плоче, таблице са воском, папирус, пергамент, земља, слоновача и кост, тканине, хартија), о начинима на које је сваки од њих употребљаван и о важнијим налазиштима свакога од ових споменика. Затим (102-129) су изложени начини на које се писало (историја азбуке, знакова за бројеве и акцената), списак скраћеница и симбола употребљаваних у римским писаним споменицима и списак уобичајених знакова који се данас употребљавају при издавању текстова (*Textkritische konventionelle Zeichen*). Најзад (129-148) се говори о врстама и употреби печата и отисака и њиховој вредности као извора за историју римског права.

У даљим поглављима поменути су сви познати писани и неписани, римски и грчки извори за историју римскога права и то: неправничка литература (дела историчара, дела песника, стручна литература, говори и писма, литература која се бави теоријом државе и ранохришћанска и црквена правна литература) у којој се налазе подаци о праву (174-327); писани правни споменици (327-840) и неписани правни споменици — алати, рељефи, слике, новац, медаљони и конториати — који дају податке о економском и правном животу (878-911). Писани правни споменици груписани су на следећи начин: (А) рани период и Закон од дванаест таблица (обичаји, традиција, календар, натписи на Форуму, *leges regiae* и проблеми везани са њима, Закон од дванаест таблица); (Б) република и почетак принципата (закони, сенатске одлуке, *leges datae* и *leges dictae*, наредбе магистрата); (В) императорске конституције; (Г) јуриспруденција; (Д) период домината (*ius* и *leges*); (Ђ) Јустинијанова кодификација; (Е) приватне исправе. Интересантно је да су дела која се баве државним уређењем и теоријом државе сврстана у неправничку литературу и то делом у „стручну литературу“ (напр. Плинијева прелиска са Трајаном о уређењу провинција, *Notitia dignitatum*, *Enumeratio provinciarum Romanarum* и др.) а делом под посебним насловом (напр. Полибијеви одломци о уређењу државе, Цицеронова дела *De republica* и *De legibus* и др.).

За сваки од поменутих извора назначена је историја његовог настанка и његова улога у римском правном животу; назначено је где се налази оригинал са напоменама о његовом стању; наведена су сва његова издања и карактеристике појединих издања; наведени су проблеми које изазива њихово коришћење као извора и важнија предложена решења тих проблема (аутентичност, читање нејасних оштећених места, попуњавање празнина, интерполације, неслагање са другим цитатима истих дела итд.) и литература која се односи на те проблеме (не литература која се односи на правне установе о којима извори говоре, него она која говори о самим изворима); и, најзад, дата је оцена вредности сваког од ових споменика за изучавање историје римскога права.

Посебно поглавље (841-877) посвећено је начинима критичке анализе текстова а посебно истраживању интерполација и литератури у вези са овим питањем.

Књига се завршава стварним регистром (913-944) и азбучним регистром извора (944-973).

Heinrich Foth: *REINES PROZESSRECHT* (Inaugural - Dissertation).
Münster (Westf.), 1953, XV + 71 S.

Покушај да се пружи једна синтеза основних појмова грађанског, кривичног и управног поступка су релативно ретки. Од таквих покушаја треба истаћи радове Сауера, а код нас проф. Т. Живановића. У такве радове спада и ова докторска расправа. Писац долази од тога да поменути три гране процесног права имају свака своју самосталност, али је због те самосталности њихова егзистенција правнодогматички „несигурна“. Та несигурност може се отклонити само обухватањем трију поменутих правних области у један научни систем процесног права. Овај циљ може се постићи преко конструкције заједничких основних процесноправних појмова (3), што, уосталом, претставља и садржину правнодогматичког истраживања сваке позитивноправне гране (6). За ово је, **опет**, потребно применити адекватну процесноправну методу која се јасно разликује од материјалноправног начина посматрања ствари (5). Пре него што је, примењујући своју методу, дошао до закључка о заједничком основном процесноправном појму, писац је изложио критици главне основне покушаје (углавном у области грађанског процеса) да се да један појам који би служио као основица процесноправног система. Имајући увек у виду овај циљ, он пориче вредност схватању процеса као односа (Билов), као и појму правозаштитног захтева (Бах, Хелвиг). Оба схватања су створена под утицајем материјалног права, она су, као таква, статична и не изражавају праву суштину процеса. Поред тога, појам правнозаштитног захтева (апстрактног или конкретног) је неприменив на кривични поступак (17—19). Исте начелне замерке упућује писац и Голдшмитовом „материјалном правосудном праву“ (20).

Посебну пажњу посветио је писац критичкој анализи Сауерове теорије конкретне процесноправне науке, по којој је процес у својој суштини правни преображај (обликовање), дакле једно правно стварање. По тој теорији (која претставља даље развијање Сауерових принципа изложених у његовом делу *Grundlagen des Prozessrechts*) суштина процеса је преображај од једног нејасног ка једном јасном стању, од апстрактне правне норме до конкретног правног правила које ствара судија у поједином случају, наслањајући се на закон, обичај итд. Критика коју Ф. упућује овој теорији лежи углавном у порицању преображајне, стваралачке функције суда у процесу. Чак и кад судија ствара материјалноправну норму, изналажење те норме и њена примена морају бити строго одвојени (24). Битна функција суда, — супсумпција животног догађаја под материјалноправну норму — јесте једна делатност која са правним стварањем нема никакве везе. Ова делатност састоји се искључиво у мисаоној операцији судије, дакле у једној логичкој функцији. Стварање норме, као и преображајно дејство пресуде, не спадају у област процеса (27). Полазећи од ове критике, писац долази до закључка да свака правна норма у процесу, а пре свега она која регулише процес, не може имати карактер императива за судију, пошто се делатност судије своди на мисаону операцију, логицизам. Све објективно право у процесу мора се схватити као систем хипотетичних судова који садрже условљену вољу државе за једно њено одређено држање (36). Тако је Ф. дошао до закључка о двострукој функционалној природи правне норме: ван процеса она је императив, у процесу она је само један хипотетички суд који има своје место у силогизму који судија ствара. У овој другој функцији Ф. схвата, дакле, норму онако како је Келзен схвата уопште. Значај процесноправне норме не лежи у њеном императивном, него у логичко-функционалном карактеру (36). Област процеса се карак-

терише апсолутним недостатком императивистичке правне функције: судија у процесу нема онај положај који има субјект потчињен закону, он не стоји испод него изнад закона, он закон има у рукама, закон је оруђе судије (38).

Предња поставка је тежиште целе дисертације. Она треба да претставља оригинални допринос пишчев науци процесног права и права уопште. Са том поставком тешко бисмо се сложили. Правна норма у процесу може се посматрати и као премиса у силогизму са којим судија оперише, али то није њено битно својство. У процесу или ван њега, она пре свега остаје императив државе. Кад судија примењује норму у процесу, он то не чини само по сили формалне логике, него у првом реду по сили императива садржаног у норми. У процесу, дакле, и судија је адресат норме. Тврдити да судија, напр., одбацује жалбу као неблаговремену само зато што му то налажу закони логичног мишљења, значи просто апстраховати функцију судије из друштвених односа.

Други део дисертације је мање занимљив од првога. Он је посвећен појму процесне радње и мерилима за утврђивање њене вредности. Дефиниција процесне радње — процесноправно регулисано, на свесној вољи засновано, позитивно или негативно спољње поступање физичких лица, ради добијања или омогућења једне судске одлуке о једном правном односу у једном правно регулисаном поступку који прелази из једног стања у друго (41) — не показује везу другог дела са закључцима првог дела рада. Ова дефиниција, уосталом, не даје ништа нарочито ново и показује утицај Голдшмита. Тај утицај се још више осећа у томе што писац прихвата Голдшмитову поделу процесних радњи странака на *Erwirkungshandlungen* и *Bewirkungshandlungen* (48). У мерила за оцењивање вредности прве групе радњи спадају релевантност (ретко! — 53), допуштеност (57) и основаност (58). Код друге групе постоји само једно мерило за оцену вредности, а то је релевантност (65).

Писцу овог докторског рада не може се оспорити изврсно познавање немачке процесноправне литературе. Мада он своје напоре управља на то да да једну општу процесноправну теорију, појмови којима се он служи и закључци до којих долази одговарају највише грађанском процесном праву. Његов рад показује један типично немачки начин мишљења и гледања на проблеме: строга одвојеност материјалног и формалног права не само у проблемима, него и у методи за њихово решавање, даље, склоност ка образовању појмова и, најзад, правна догматика која се уздиже изнад законских текстова.

Др. Б. Познић

Wilhelm Sauer: *SYSTEM DES STRAFRECHTS — Besonderer teil.*
Köln, Carl Heymanns Verlag, 1954, VIII + 624 S.

Посебни део система кривичног права проф. Сауера је завршни део његовог систематског излагања које је учинио после Другог светског рата у области кривичног права у најширем смислу речи, пошто је обухватио општи део кривичног права (*Allgemeine Strafrechtslehre*. Walter de Gruyter & Co, Berlin, 1949. XII + 264), криминологију (*Kriminologie als reine und angewandte Wissenschaft*. Walter de Gruyter & Co, Berlin, 1950, XXVIII + 640) и поступак (*Allgemeine Prozessrechtslehre*. Carl Heymanns Verlag, Köln, 1951, XX + 320). Овај Сауеров рад у целини је и његово животно дело

у кривичном праву. То је у седамдесет и петој години његовог живота завршни облик његових кривичноправних схватања зачетих и већ раније изложених у *Grundlagen des Strafrechts* (1921), *Grundlagen des Prozessrechts* (I изд. 1919, II изд. 1929), *Kriminalsoziologie* (1933) и другим делима. Може да дође до неслагања са Сауеровим схватањима, као што је то случај напр. код А. Маклецова у раду *Kriminalna sociologija in etika* (*Slovenski pravnik*, Ljubljana, štev. 9—10/1936, str. 225—244) када дискутује са његовим схватањима у области криминалне социологије, код Е. Селига кад приказује његово дело *Kriminologie als reine und angewandete Wissenschaft* (*Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, Berlin, 1954, H. 2, str. 272 — 275) и код других, али остаје дужно поштовање пред Сауеровим богатством знања и мисли које налазимо у његовим делима.

Стандардна појава у методолошком погледу која се у системима посебног дела кривичног права састоји у примени правног метода са фрагментима историског у Сауеровом делу је напуштена. Он врши методолошку иновацију обраде посебног дела кривичног права, уносећи поред правног метода и криминалошки метод проучавања како група кривичних дела и учинилица тако и појединих кривичних дела и њихових учинилаца. Ова новина је доследно спроведена од почетка до краја у Сауеровом систему и побуђује оправдани интерес за његово дело независно од тога како ће оно бити оцењено и прихваћено.

У развоју методологије немачке кривичне науке запажа се после Другог светског рата напор да дође до примене како правних тако и криминалошких инструмената и да се уобичајени систем кривичног права претстављен општим и посебним делом допуни и једним новим делом, наиме криминалогијом, тако напр. Мецгер. Међутим, Мецгеров начин је механистички и одговара редоследу делова његовог кривичног система, тако да се садржајно није одразило дрилицом обраде питања кривичне догматике. А. Шенке чини сличан покушај методолошке иновације само у области коментарирања немачког кривичног законика, полазећи притом од тога да кривично право обухвата проучавање не само општих и посебних кривичноправних норми већ и кривичноправних чињеница. Тако уноси у свој Коментар (од 5. издања 1951) и податке о чињеничној феноменологији кривичних дела и излагања о одмеравању казне. У овом правцу после Шенкеове смрти наставио је рад на његовом *Коментару* Х. Шредер (*Schönke — Schröder: Kommentar zum Strafgesetzbuch*, 7. Aufl. 1954). Шенкеов почетак је био срећан, али је смрт прекинула започети посао. Неизвесно је шта ће даље учинити Шредер, пошто он засада није извршио значајније измене у *Коментару*. Посматрајући у целини немачку кривичну догматику, може се без устезања рећи да она није у знатнијој мери прихватила поменути методолошку иновацију, нарочито не у делима која излажу читав систем немачког кривичног права.

Сауерова методолошка иновација у најкраћим потезима састоји се у томе што он, полазећи од онога што казује закон о кривичном делу, узима у обзир и резултате криминалносоциолошког истраживања чињеница, напр. учесталост и кретање кривичног дела, старост и позив учиниоца, средину и др. Ово му служи да би из живота дошао до бића кривичног дела и сагледао његов значај како у погледу опасности дела и учиниоца тако и у погледу заслужености казне. Подаци из живота изграђују и критички став према важећем закону, односно намећу питање одговарајућих промена у њему. Ова замисао која је остварена у Сауеровом делу несумњиво је правилна и побуђује наш интерес. Намеће се њено постављање у светлости научног материјализма и то би одлучно утицало на њу нарочито у методолошком погледу. Међутим, ово не доводи у пи-

тање њену правилност са становишта да она значи крај несметане владавине правног метода у кривичној догматици.

Кад је реч о Сауеровој примени резултата криминалносоциолошког истраживања чињеница, не треба губити из вида приговоре који се чине његовом раду у криминологији. Маклецов је оценио његову криминалну социологију као типичан пример интуитивног научног метода на бази монадолошке филозофије, постављајући питање где је гаранција о непогрешивости интуиције и да ли је позивање на људско правно осећање увек правилно. Има код Сауера много интуитивног, а његово мишљење се одликује апстракцијом за коју као да не постоји емпирички живот. Селит примећује да је Сауер покушао да својој *Криминологији* да емпирички карактер, али да у томе није успео, јер читав тај покушај претставља само накнадно оправдавање резултата до којих је дошао делом дедуктивним делом интуитивним путем.

Сауер се није сложио ни са постојећим систематикама кривичних дела у посебном делу кривичног права, те је и овде учинио покушај иновације. Руковођен мишљу о уношењу криминолошког у област кривичне догматике, он је посегао за систематиком кривичних дела коју је дао у *Криминалној социологији* и *Криминологији*. За основ систематике је узео карактер типичне воље која је основ типа кривичног дела. Тако је формирао три велике групе кривичних дела и то: (1) кривична дела користи и нужде, (2) кривична дела чистог напада (оштећења) и (3) кривична дела нагона и слабости. Нема сумње да је већ самим критеријумом који је изабрао као индетерминиста у области проблема о вољи дошао у сукоб како са детерминистима тако и са схватањем слободе воље од стране научног материјализма (Engels: *Anti-Dühring*, Zagreb, izd. Naprijed, str. 117). За наш став у погледу систематике посебног дела кривичног права и у вези с тим и за разлоге неслагања са Сауером в. чланак: Прилог питању о систему посебног дела кривичног законика, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 3/1943, стр. 434.

Сауреов Посебни део се одликује применом компаративног метода, при чему је он узео у обзир и наш Кривични законик из 1951 године.

Дело проф. Сауера у целини, независно од слагања или неслагања са гледиштима у њему заступљеним, претставља значајан прилог кривичноправној науци.

Др. Д. В. Димитријевић

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

THE AMERICAN JOURNAL OF COMPARATIVE LAW, Ann Arbor, Vol. 3, No. 4, Autumn 1954. — Victor C. Folsom: Chattel Mortgages and Substitutes Therefor in Latin America. — Rudolf B. Schlesinger: Teaching Comparative Law: The Reaction of the Customer. — A. H. Robertson: Different Approaches to European Unity. — T. B. Smith: English Influences on the Law of Scotland. — Paolo Contini: The United Nations Draft Conventions on Maintenance Claims. — F. H. Newark: Judicial Review of Confiscatory Legislation under the Northern Ireland Constitution. — Fredrik Neumeyer: Cartel and Monopoly Control Legislation in Sweden.

ARCHIV DES FÖLKERRECHTS, Tübingen, 4. Band, 4. Heft, Oktober 1954. — Arthur Nussbaum: Staatsverträge im Bereich des Schiedsgerichtswesens als Prüfstein internationaler Privatrechtsreglung. — Josef L. Kunz: Die koreanische Kriegsgefangenenfrage. — Fritz Münch: Tätigkeit der Vereinten Nationen in völkerrechtlichen Fragen. — H. A. Schwarz-Liebermann von Wahlendorf: Die Europäische Gemeinschaft. — Otto Haintz: Der Nordische Rat. — Kurt Steinberg: Die Staatsangehörigkeitsfrage in Südwestafrika seit dem Versailler Vertrag.

BULLETIN INTERNATIONAL DES SCIENCES SOCIALES (UNESCO), Paris, vol. VI, No. 4, 1954. — Claude Lévy-Strauss: Les mathématiques de l'homme. — Bruno de Finetti: La probabilité et les sciences sociales. — Colin Cherry: La mathématique des communications sociales. — Léon Festinger: L'application des mathématiques à l'expérimentation contrôlée en sociologie. — Arnold Trustin et Richard C. Borton, Jr.: Le rôle des mathématiques en matière de prévision et de stabilisation économiques. — Gerhard Tintner: L'emploi des méthodes mathématiques en économétrie et en statistique économiques. — P. Thionet: Les méthodes mathématiques dans les sondages d'opinion publique.

CALIFORNIA LAW REVIEW Berkley, Vol. 42, No. 4, October 1954 — Stefan A. Riesenfeld: Contemporary Trends in Compensation for Industrial Accidents Here and Abroad. — David D. Ring: Bulk Sales Problems in California. — Robert Kratovil-Frank J. Harrison Jr.: Eminent Domain — Policy and Concept. — W. Noel Keyes: Toward a Single Law Governing the International Sale of Goods.

No. 5, December 1954. — W. H. Parker: Surveillance by Wiretap or Dictograph: Threat or Protection? — Leon R. Yankwich: The Impact of the Federal Rules of Civil Procedure on Bankruptcy. — Ralph N. Kleps: The Revision and Codification of California Statutes 1849—1953. — Jay L. Shavelson: Survival of Tort Actions in the Conflict of Laws: A New Direction?

THE ECONOMIC JOURNAL, London, Vol. LXIV, No 255 September 1954. — E. A. G. Robinson: The Changing Structure of the British Economy. Чланак претставља један економско-историски преглед неколиких основних показатеља који су карактеристични за одређивање структуре једне привреде: расподеле радног становништва по привредним областима (односно структуре запослености); односа увоза и извоза; и шеме потрошње. Динамички развој британске привреде схваћен је као непрекидно прилагођавање но-

вонасталим ситуацијама на светским тржиштима, као и прилагођавање непрекидном техничком прогресу. Посматрајући британску историју, аутор сматра да је традиционална структура, заснована на високој специјализацији у прерађивачкој индустрији с једне стране а на увозу сировина и хране с друге стране, доживела свој пуни развој почетком XX века (до 1913). Кроз цео тај период који је трајао око 80 година, маказе цена између индустријске робе и сировина и хране обезбеђивале су знатне зараде британској привреди. У периоду између два рата међутим јавиле су се већ снаге које су захтевале да се структура британске привреде мења. Ту у првом реду треба истаћи све већу конкуренцију од стране неких индустријских земаља. Отуда је дошло до преоријентисања са текстилних на металне индустрије. Међутим, још увек велики распон између цена хране и цена индустријске робе није форсирао пољопривреду у Енглеској. Али рат и послератно снижење маказа цена истакли су застарелост извесних облика британске привреде. Стога аутор сматра да је привредни конзервативизам пре штетан него користан и да треба поставити питање измене структуре средстава, квалификације радне снаге, као и географске и индустријске расподеле радног становништва. — H. G. Johnson: *Increasing Productivity, Income — Price Trends and the Trade Balance*. Још један допринос расветљавању проблема о хроничним тешкоћама и сталним неуравнотеженостима платних биланса неамеричког света, познатим под именом „оскудице долара“. Расправа је концентрисана око теорије неких економиста који су оскудицу долара објашњавали већом продуктивношћу америчке привреде. Ова у последње време, популарна теорија има две варијанте. По првој, писци сматрају да повећана продуктивност обара цене америчкој роби тако да остали свет мора да спроводи или девалвацију или дефлацију. Према томе, овде је проблем постављен са монетарне тачке гледишта. По другој варијанти, амерички технички прогрес (= повећана продуктивност) нарочито фаворизира производњу оне робе коју САД увозе, тако да овај прогрес претставља реални губитак за остали свет. Писац оставља ову другу варијанту по страни и бави се једино првом, монетарном. Циљ му је да теоретски докаже да продуктивност, ако се узме изоловано од осталих привредних елемената, не делује једноставно на смањење увоза, него и обротно, у правцу повећања увоза. — C. A. Blyth: *The American 1948—1949 Recession*. Користећи велики статистички материјал, писац жели да табелама докаже да је најважнији узрок познатом попуштању коњунктуре у САД 1948/49 лежао у знатном смањењу инвестиција у непокретна добра (почетком 1948). Истичући ову интерпретацију, писац у основи потврђује Кејнзову идеју да најважније антициклично средство лежи у повећању инвестиционе делатности. Овим се писац супротставља неким другим објашњењима наведеног америчког опадања коњунктуре, која су као узроке истичала: смањење укупне потрошње, политику монетарне рестрикције и нагло смањење извоза робе. — J. R. N. Stone: *Linear Expenditure System and Demand Analysis: An Application to the Pattern of British Demand*. Користећи статистички материјал о структури личне потрошње у Великој Британији у периоду између два рата, аутор је врло суптилним статистичким, квантитативним анализама и операцијама покушао да пронађе законе тенденција кретања појединих група артикала које улазе у индивидуалну потрошњу. Пошто је законе квантитативно изразио, било му је могуће извршити прорачуне и за претходни период, односно за 1900. Шема коју је добио на тај начин врло мало се разликовала од стварног стања ствари у 1900. Окуражен так-

вим успехом, аутор је извршио прорачун и за 1952, желећи да прикаже ону структуру потрошње која би се формирала под „нормалним“ условима, кад не би било државне интервенције на том пољу. Поредећи тако добијену структуру са стварном забележеном структуром те године, добио је извесна отступања која се могу овако сумирати: потрошач би желео да потроши више меса, млечних производа и масти, као и покућства, горива, електричне енергије, уређаје за кухињу, намештаја итд. него што то може у данашњим приликама, а зато би био спреман да се одрекне доброг дела издатака који данас чини на алкохол и дуван (и на неке артикле из групе „разни издаци“). Циљ овакве анализе је да пружи основу и оквир за евентуална прилагођавања слободнијим тржишним ситуацијама која се очекују у Великој Британији. — D. Ellsberg: *Classic and Current Notions of „Measurable Utility“*. Теоријама које оперишу са појмом „корисности“ критика најчешће замера немогућност објективног мерења корисности, јер је она један психолошки и више индивидуални појам. Мерење корисности према томе претстављало је и претставља велики проблем за економске теоретичаре, и њиме су се бавили у своје време још Цивонс и Маршал. Чланак има за циљ да унесе више светлости у различите начине третирања овога проблема код старијих и новијих (фон Нојмана и Моргенштерна) писаца. Расправа је из области теорије тржишта и односи се углавном на спекулативна тржишта код којих појам корисности може да буде више индивидуално психолошки обојен. Фон Нојман и Моргенштерн су познати по томе што су разрадили теорију „коцкања“ — спекулације.

Предраг Михаиловић

ENCOUNTER, London, vol. IV, No. 1, January 1955. — T. R. Fyvel: *The Purposive Society*. — Raymond Aron: *Nations and Ideologies*. — George Woodcock: *Life in San Agustín (Mexico)*.

No. 2, February 1955. — Christopher Hollis: *Can Parliament Survive?* — Alfred Cobban: *Cruelty as a Political Problem*. — Maurice Cranston — J. W. N. Watkins: *Of Human Freedom — A Discussion*.

No. 3, March 1955. — Andrzej Panufnik: *Composers and Commissioners*. — Michael Polanyi: *On Liberalism and Liberty*. — Clinton Rossiter: *The Anatomy of American Conservatism*. — Marjorie Grene: *David Hume*.

FEDERATION, Paris. No. 120—121, Janvier-Février 1955. — Bertrand de Jouvenel: *De l'autorité*. — Alexandre Marc: *Crise de conscience européenne*. — Le débat à propos du livre de Robert Aron „Histoire de Vichy”.

No. 122, Mars 1955. — Situation de la Communauté Européenne du Charbon et de l'Acier: Jean Lecerf: *Le marché commun a deux ans*. — Jean-François Gravier: *Europe des Six, accident ou réalité?* — Bertrand de Jouvenel: *A Luxembourg: Naissance d'une Fédération*. — Henri Brugmans: *Pour un civisme européen*. — Jacques Bassot: *Des pourparlers franco-tunisiers à L'Union fédérale française*. — Jacques Tessier: *Fédéralisme et problème social*. — Emile Roche: *La question sociale et le néo-libéralisme*.

INDIA QUARTERLY (A Journal of International Affairs), New Delhi, Vol. X, No. 4, October-December 1954. — Ton That Thien: *The Influence of Indo-China on the Evolution of the French Union*. — Justus M. van der Kroef: *Communism and Islam in Indonesia—A Western View*. — „Humdard”: *The Indonesian Scene—A Indian View*. — V. K. K. V. Rao: *The Rise and Fall of Western Dominion in Asia*. —

M. Ladd Thomas: *Personalized Politics: Filipino Style*. — K. R. Narayanan: *Freedom in Modern Society*.

MEMOIRES DE LA SOCIETE ROYALE DU CANADA — TRANSACTIONS OF THE ROYAL SOCIETY OF CANADA (Section I en français, Section II in English), Toronto, 3e série, tome XLVIII, séance de Juin 1954. — Gabrielle Roy: *Souvenirs de Manitoba*. — Donatien Frémont: *Les Etablissements français à l'ouest du lac Supérieur: esquisse de géographie humaine*. — Gustave Lanctôt: *Aperçu des premiers peuplements de l'Ouest*. — Arthur Saint-Pierre: *Léon Gérin, un disciple canadien de Frédéric Le Play*. — S. D. Clark: *The Frontier and Democratic Theory*. — William J. Rose: *The Duchy of Teschen as „Zwischenland“*. — C. B. Sissons: *The Rights of Minorities in a Democracy*. — George F. G. Stanley: *French Settlement West of Lake Superior*.

MONDE NOUVEAU, Paris, 10e année, No. 85, Janvier 1955. — André Philipp: *La place de l'Europe dans le commerce international*. — Alain Griotteray-Brayance: *Le parti communiste en 1955*. — Jacques Mallet: *Les accords de Paris*.

No. 86, Février 1955. — Georges Bidault: *L'Ouest et l'Est*. — Lucien Bodard: *Souvenirs des temps de l'horreur*. — Jacques Mallet: *En un combat douteux*. — Daniel Pépy: *Vers un pool européen des armements?* — Alain Griotteray-Brayance: *Autocritique*. — Aux origines de l'amitié fraco-turque: Jacques-Louis Capron: *L'Occident au début du XVIe siècle*. — André Blum: *Le Très Chrétien au Magnifique*.

No. 87 Mars 1955. — Поред осталог, три чланка о Алжиру: Iba-Zizen: *L'élite autochtone*. — Jean Servier: *Les trois visages de la révolution*. — Georges Rotvand: *L'Algérie sans lunettes*.

DER NEUE BUND (Monatsschrift für freheitlichen Sozialismus), Zürich, 21. Jahrgang, No. 1, Januar 1955. — Wolfgang Abendroth: *Die Träger des Widerstandes gegen das Dritte Reich in Deutschland*.

No. 2, Februar 1955. — Wolfgang Abendroth: *Muss Deutschland wieder aufrüsten?* — Eugen Steinemann: *Von der „Entrechtung der Hausbesitzer“ und dem „Versagen der Baugenossenschaften“*. — François Bondy: *Umsturz in Ost und West*. — Max Weber: *Schweizerische Wirtschaftsprobleme*.

NOUVELLE REVUE DE L'ECONOMIE CONTEMPORAINE, Paris, An XIV, No. 61, Janvier 1955. — Maurice Allais: *Puissance et dangers de l'utilisation de l'outil mathématique en Economique*. — Jean Dayre: *Considérations nouvelles sur l'imperfection de la concurrence envisagée dans ses relations avec le gaspillage et le chômage*. — J. Correard: *Le revenu national de la France métropolitaine*. — Pierre Hamp: *La timidité de la sauvegarde*.

POLITICAL SCIENCE (School of Political Science and Public Administration — Victoria University College), Wellington, Vol. 6, No. 2, September 1954. — R. N. Kelson: *The New Zealand National Party*. — Willis Airey: *André Siegfried's „Democracy in New Zealand“ — Fifty Years After*. — Peter Campbell: *The Historical Element in Contemporary French Politics*. — R. H. Brookes: *The Editions of Lenin's „Sochinenia“*.

POLITIQUE ETRANGERE, Paris, 20e année, No. 1, Janvier-Février 1955. — Roger Lévy: *Robert Montagne*. — Suzanne Bastid: *Les conditions juridiques de la „coexistence“*. — J. Djerdja: *La Yougoslavie et les nouveaux Etats asiatiques*. — Robert Neumann: *Les consé-*

quences sur la politique extérieure des Etats-Unis de certains aspects de la vie politique intérieure du pays. — Jacques Kayser: La presse de province en France et l'évolution de la situation internationale. — Gilbert Etienne: Problèmes économiques et démographiques de l'Inde. — B. Apremont: Les récents développements de la politique agricole de l'U. R. S. S. — Roger Lévy: Le Japon entre les Etats-Unis et la Chine. — Charles Robequain: Difficultés économiques dans l'Asie du Sud-Est.

POLITICA Y ESPERITU, Santiago de Chile, ano XI, 1955. — Пет-наестодневни часопис за политичка питања у земљи и иностранству.

PREUVES, Paris, cinquième année, No. 47, Janvier 1955. — André Philip: L'avenir de l'idée européenne. — Alfred Frisch: Entrée en scène de la technocratie. — Woodrow Wyatt: Churchill au Parlement.

No. 48, Février 1955. — F. B.: Vivre ensemble ou vivre à côté? — Thierry Maulnier: Le raisonnable par les chemins de l'absurde. — Sidney Hook: Sécurité et liberté aux Etats-Unis. — Pierre Bonuzzi: Sécurité et liberté en Italie.

QUADERNI DI SOCIOLOGIA, Torino, No. 15, Inverno 1955. — F. Ferrarotti: Primi elementi per una teoria del movimento operaio. — G. Vincell: Studio sul comune di Montorio nei Frentani. — S. S. Acquaviva: Sociologia pura e marxismo.

THE REVIEW OF POLITICS (Published quarterly by the University of Notre Dame, Indiana), Vol. 17, No. 1, January 1955. — Thomas T. McAvoy: Waldemar Gurian. — Waldemar Gurian: The Catholic Publicist. — Frank O' Malley: Gurian at Notre Dame. — John U. Nef: The Significance of „The Review of Politics”. — Hannah Arendt: The Personality of W. Gurian. — Jacques Maritain: A Faithful Friend. — Philip E. Mosely: W. Gurian and Russian Studies in America. — M. A. Fitzsimons: „Die Deutschen Briefe”: Gurian and the German Crisis. — Hans Kohn: W. Gurian: Witness of the Twentieth Century. — Franz Schnabel: Modern Technique in Historical Development. — E. Raymond Platig: The „New Look” Raises Old Problems.

REVISTA DA FACULDADE DE DIREITO (Universidade de Sao Paulo), vol. XLVIII, 1953. — Waldemar Ferreira: A personalidade jurídica das sociedades mercantis no direito brasileiro. — Lino de Moraes Leme: As transformações dos contratos. — A. F. Cesarino Junior: Autonomia financeira dos municípios-Inconstitucionalidade do art. 31 da Lei Orgânica dos Municípios. — Miguel Reale: Direito e Teoria do Estado. — Alexandre Augusto de Castro Correia: Estudos de filosofia do direito latino-americano nos Estados Unidos.

REVISTA DE LA FACULTAD DE DERECHO Y CIENCIAS SOCIALES, Montevideo, ano V, No. 1, Enero-Marzo de 1954. — B. Villegas Basavilbaso: El Poder Ejecutivo. — C. G. von Waechter: Sobre la colisión entre las leyes de derecho de varios estados. — A. L. Ciasullo: El hombre y la comunidad internacional.

No. 2, Abril-Junio de 1954. — E. J. Couture: Concepto, sistemas y tendencias del derecho procesal civil. — Q. Alfonsin: Nota sobre las nuevas tendencias del derecho privado interacional. — A. L. Ciasullo: El hombre y la comunidad internacional. — J. Gamarra: El pacto comisorio en el contrato de compraventa.

REVUE DE DROIT INTERNATIONAL ET DE DROIT COM-PARE (Institut belge de Droit comparé), Bruxelles, 31e année, No. 4,

1954. — Цео овај број посвећен је прегледу новијег беглиског и страног законодавства.

REVUE DU DROIT PUBLIC ET DE LA SCIENCE POLITIQUE EN FRANCE ET A L'ÉTRANGER, Paris, No. 3, Juillet—Septembre 1954. — André Gervais: *Le régime juridique des offres de concours*. Пошто правни режим конкурса није уопште регулисан законским текстом, а поред тога ни наука није темељније обрађивала то питање, писац сматра да се може створити претстава о том режиму и његовим принципима у Француској на основу анализе обилне судске праксе у решавању спорова насталих поводом тога. У првом делу чланка аутор разматра услове важења и последице објављивања конкурса, а у другом, опширнијем делу расправља о формирању, условима важења, последицама, врстама и главним обележјима тзв. конкурсних уговора (contrats d'offre de concours). — François Grazier: *De quelques perspectives ouvertes par la récente réforme du contentieux administratif*. У вези са реформом установе управног спора у Француској 1 јануара 1954 којом су установљени посебни управни судови и унете извесне модификације у поступак вођења таквог спора, писац истиче неке основне моменте од којих ће зависити пун успех предузетих мера. — У рубрици „Европска хроника“: Fernand-Charles Jeantet: *Les intérêts privés devant la Cour de la justice de la Communauté européenne du charbon et de l'acier*. Прилично опширно су обрађена питања о карактеру судске власти и процедуралним гаранцијама којим се обезбеђује заштита интереса приватних странака пред Судом правде Европске заједнице за угља и челик. — У рубрици „Инострана уставна хроника“: John B. Whittin: *L'amendement Bricker*. На релативно малом простору писац је дао пластичан приказ правног и политичког значаја амандмана сенатора Брикера, који је изазвао велику дебату у америчкој јавности. Тим амандманом предложене су измене одредаба америчког устава које говоре о закључењу међународних уговора. Циљ предложених измена јесте знатно проширење надлежности Конгреса како путем преузимања неких компетенција које је досада имао Претседник САД тако и саучествовањем у вршењу оних прерогатива које су биле искључиво у рукама Сената. — У рубрици „Француска уставна хроника“: Paul Louis-Lucas: *Les pouvoirs propres des Commissions des Finances*. У овом чланку исцрпно је приказан развој и делатност Комисије за финансије у француској Народној скупштини. — У рубрици „Разно“: Charles Eisenmann: *Une nouvelle conception du droit subjectif*. Писац излаже и критикује концепције о субјективном праву, које су формулисане у најновијој књизи Дабена „Субјективно право“. — Marsel Waline: *L'unité et l'originalité de la période 1814—1848 dans notre histoire constitutionnelle*. Аутор излаже своје гледиште о специфичности развојка и главним карактеристикама друштвено-политичког уређења Француске у назначеном периоду и истовремено критикује гледишта изнета у књизи П. Бастида „Политичке установе Француске парламентарне монархије 1814—1848“. — У обимној рубрици прегледа праксе, поред осталог објављено је: Jean de Soto: *Responsabilité de la puissance publique. Conseil d'Etat (octobre 1953 — mars 1954)*.

No. 4, Octobre-Décembre 1954. — Jean L'Huilier: *Défense du positivisme juridique*. У Француској се и данас снажно испољава традиционално неповерење према позитивистичком схватању права те је и број доследних позитивиста релативно мали. Писац овог чланка је присталица правног позитивизма и зато брани и образлаже основне позитивистичке поставке. Он сматра да природноправна школа греша кад тражи основу важења позитивног права у неком систему виших принципа, такође и Дигијева социолошка школа отступа од правне тачке гледишта кад тражи основ важења позитивног права у друштвеној солидарности и неком „објективном друштвеном пра-

ву“. Уобичајене приговоре противника позитивизма који тврде да се недовољност и непотпуност позитивног права огледа нарочито на подручју судске праксе и међународних односа, аутор одбацује доказујући да су правила судске праксе исте практичне вредности као и законски прописи, а међународни правни обичаји су резултат понављања одређених прецедената и израз су воље држава а не неко наметнуто „објективно право“. — *Roger Bonnaud-Delamare: Observations sur les décrets de déconcentration*. Писац укратко разматра с правног гледишта декрет од 26 септембра 1953 којим су унете извесне измене у положају и надлежности префеката, а поводом кога су се појавили неки протести синдикалних организација и појединаца. — *F. Hirt: Du droit de la force publique*. Аутор јасно и прегледно анализира проблем правног карактера и места оружаних органа (војска, полиција и жандармерија) у Француској како с гледишта историског развоја од 1789, тако и с гледишта савременог стања. Оружане снаге су један од битних атрибута државе, оне су израз њеног суверенитета а не еманација суверенитета народа. Оне су намењене остварењу права да је и домен њихове интервенције веома широк и разноврсан, али увек има одређене и правно регулисане границе. — У рубрици „Европска хроника“: *André Rossignol: Les finances de la C. E. C. A. et le développement financier des institutions européennes*. У чланку су приказане финансије Европске заједнице за угај и челик. — У рубрици „Страна административна хроника“: *L. - A. Wautier: La participation des entreprises privées à l'action administrative en Belgique*. У првом делу ове опширне расправе писац укратко указује на опште карактеристике административног уговора у вези с позитивним прописима Белгије. Констатујући да је развој државних делатности изазвао потребу за повезивањем истих с делатношћу приватних установа, аутор анализира три врсте уговора. — У рубрици прегледа праксе, поред осталог објављено је: *J. de Soto: La jurisprudence du Conseil d'Etat en matière de recours pour excès de pouvoir* (1 avril 1954 — 31 octobre 1954).

С. Врачар

REVUE D'ECONOMIE POLITIQUE, Paris, 64e année, No. 5, Juillet-Octobre 1954. — *La France économique en 1953*. Као и сваке године једна велика свеска овог часописа приказује, скоро по истом обрасцу, социјалне и економске проблеме Француске у претходној години. У овом броју, поред најважнијих проблема економике Француске у 1953, појавио се први пут после рата један чланак посвећен питању француске коњуكتуре у светској коњунктури чији је писац познати француски економиста Андре Пиатие. Пред сам рат у овом се часопису већ приступило истраживањима те врсте. Сада пак не само што писац ове студије продужава једну традицију, него чини покушаје да, путем међународних упоређења и пружањем прегледа светске привреде, истакне значај савременог економског циклуса и да одреди место које у њему заузима Француска.

No. 7, Novembre-Décembre 1954. — *D. J. Delivannis: Les buts de la politique monétaire depuis la suspension de l'étalon-or*. Циљеве монетарне политике писац проучава у периоду од 1936 до данас. Све до раздобља од 1931 до 1936 укидање златног важења сматрано је као мера привременога карактера. Међутим, по пишчевом мишљењу, отада је она постала дефинитивна. Уколико постоји веровање да се у извесним случајевима враћало златно важење, несумњиво је да је потпун раскид наступио са класичним схватањем. У првом периоду, од 1936 до 1939, монетарна политика тежила је постепеној стабилизацији, затим извесном скоку цена; у исто време нови при-

вредни полет требало је да допринесе смањењу броја незапослених, и у томе смеру разне су мере биле предузете. На занимљив начин је истакнуто да се од тога момента није више придавала капитална важност скоро потпуној стабилности девизних курсева у оквиру златних тачака уласка и изласка. Поједине земље имале су у виду релативну стабилност према злату, док су друге покушавале да одрже релативну стабилност према фунти стерлинга. Откако је укинута златно важење и у многим земљама уведена девизна контрола, монетарна политика се није могла више задовољити општом равнотежом платног биланса. — За време рата једна од смерница монетарне политике била је да се не повећава каматна стопа. Сем тога требало је обезбедити свакоме који је узео учешћа у ратном напору куповну моћ која му је била потребна. Постизавање ових циљева није ишло у прилог одржавању стабилизације новчане јединице, притом и тај се задатак морао остварити, углавном помоћу мера које нису саставни део монетарне политике. Најзад девизна контрола и узајамна помоћ међу савезницима омогућили су да стабилност девизних курсева одговара куповној моћи новчане јединице. — Одмах после 1945 монетарна политика продужена је неко време у истом правцу као и у доба рата. Убрзо се вратило на међународну монетарну сарадњу између појединих група држава, што не значи да је оживело стање које је владало пре 1914. Бојазан од повећања незапослености много је имала утицаја на монетарну политику послератног периода. Смањење куповне моћи новчане јединице мање је задавало бриге од повећања државног дуга или од привредне депресије. Тек су се доцније испојиле злокобне реперкусије такве политике. Поред смањења куповне моћи новчане јединице писац набраја читав низ осталих последица. Почетком 1951 у САД и крајем исте године у Великој Британији увидела се опасност од ових развојних тенденција. Напуштена је пракса одржавања каматне стопе на ниском ступњу и поново је заведена есконтна стопа по класичној формули. Спроведене су такође многе друге мере, али девалвација се није могла избећи; једино се тим путем могла успоставити равнотежа платног биланса и изједначити куповна моћ новчане јединице и девизних курсева. Враћање на златно важење није се више узимало у обзир. — *Daniel Villy: L'économie de marché devant la pensée catholique.* Писац полази од чињенице да скоро сви католици без разлике како теолози тако и економисти, одбацују економски либерализам и своју доктрину прилагођавају корпоратизму, лабуризму, па чак и Марксовом комунизму. Међутим у данашњици спажамо ову противречност да католичке странке које су дошле до изражаја у појединим земљама, спроводе економску политику у духу крајњег либерализма. Једини изузетак представљају католици Француске који не усвајају либерални правац. Писац се мало дуже задржао на теолошким проблемима и многа његова објашњења о антилибералном ставу католика проткана су поред теолошких, етичким и филозофским опажањима. Уствари добија се утисак да се у доктринарним концепцијама католика не придаје довољно важности конкретним чињеницама. Једном суптилном формулацијом писац је нарочито нагласио да у свим чињеницама из којих проистиче антилиберализам католика треба истраживати утицај историског фактора, да бисмо могли открити теориска разилажења. Једном кад је изложио због чега су савремени католици одбацили либерализам, он покушава да открије између економске либералне мисли и католичке традиције паралелизам, аналогije, афинитете, узајамне односе, који не би били искључиви у односу на остале економске доктрине. По Д. Вилеју, при избору једне економске доктрине, не треба се само ставити на догматичку или теориску тачку гледишта. Економија тржишта није увек постојала, вели он. Економска мисао ко-

joј су привржени многи католици носи обележје предкапиталистичке епохе. У данашњим условима координација у привреди може се извести или преко тржишта или преко плана. Према томе, формула коју усвајају многи католички мислиоци „ни капитализам, ни пла-низам“ не значи ништа и лишена је конкретног историског значаја. Вилијеова аргументација да католици треба да буду консеквентни са собом и да увиде особине економског либерализма, као и понека друга његова доктринарна излагања, иако су плод рада једног ерудите, биће подвргнути оправданој критици од стране економских теоретичара. — *Jean Mouly: De la firme et de ses comportements*. Полазећи од једне дефиниције коју је дао професор Франсоа-Перу, писац наводи да се појам фирме изградио око централне личности, предузетника. По традиционалној теорији изучавање фирме и њене политике своди се на изучавање предузетника и његових односа. Та врста студија, по правилу, не треба да буде ни под каквим спољним то јест вантржишним утицајем, пошто се сматрало да ти утицаји нису били економске природе, те према томе они су били занемаривани. Позивајући се на обимну литературу по томе питању, поглавито англо-саксонску, писац је дао нову дефиницију фирме, на основу којих изводи многобројне закључке, од којих ваља поменути нову класификацију фирми према природи групе и јединица које узимају учешћа у изрази плана фирме. Ова кратка анализа не само да је интересантна због своје оригиналности, већ и по томе што на нови начин расветљава један врло сложен проблем.

M. J. Ж.

REVUE HISTORIQUE DU DROIT FRANÇAIS ET ETRANGER, Paris, 32e année, No. 3, 1954 — J. Ph. Levy: *Les stipulations de garantie contre l'éviction dans la vente romaine*. Аутор са незнатним модификацијама заступа владајућу теорију да између двеју стипулација за заштиту купца од евикције, *stipulatio duplae* и *stipulatio rem habere licere*, постоји разлика једино у погледу износа који се продавац обавезује да плати. Претежни део чланка сачињава полемика са аргументима Ch. Saumagne-а, изнетим у једном ранијем чланку у прилог тези да између поменутих стипулација постоје битне разлике и у условима примене и у основу плаћања. Писац признаје да је ова последња теза ванредно добро разрађена на основу богатог изворног материјала и да садржи много логике, али сматра да је метод рада понекад неуобичајен, закључци сувише смели а граматичка тумачења текстова неодржива, тако да цела конструкција остаје недоказана. — J. Prætor: *Etude préliminaire sur les sources et la composition du „Livre des Assises“ des Bourgeois*. Писац доказује да је у Латинском царству у Цариграду приватно право почивало на римском вулгарном (посткласичном) праву. Званична или полузванична збирка из прве половине XIII века „*Livre des Assises*“ рађена је по узору на француско провансалско право, али у њој постоје и елементи узети из сириског и италијанског обичајног права, као и из обичаја домаћег византиског становништва. — Et. Delcambre: *La psychologie des inculpés lorrains de sorcellerie*. На основу документације коју пружају многобројни записници са процеса оптужених вештица писац се упушта у психологију маса и појединаца у XVI и XVII веку и покушава да објасни држање оптужених. Различито реаговање на мучење и фантастичне оптужбе, почев од потпуног одрицања па до признања комбинованог са новим самооптужбама може се разумети, према чланку, једино ако се поступци не оцењују према концепцијама савременог човека, већ се води рачуна о дубокој религиозности и мистицизму средњовековних Француза. —

M. Duval: „*Le forestagium*” en Bretagne. У чланку су описана права и дужности шумара у феудалној Бретани XIII—XVIII века.

No. 4, 1954 — F. Pringsheim: *L'origine des contrats consensuels*. Питање настанка консенсуалних контраката као специфично римске творевине познати романиста разматра на примеру претварања купопродаје из посла где се непосредно обавља предаја ствари и исплата цене у неформални контракт са синалагматичним обавезама. О постанку *emptio-venditio* постоје четири теорије: из реалног контракта, по угледу на неформалне уговоре које је склапала држава, из двеју стипулација и из неформалног споразума који је претходио мандипацији. Писац се опредељује за ову последњу теорију, дајући јој нова објашњења и нови смисао. Претходни споразум странака који је постојао код мандипације као несвесни правни мотив, извукла је на светло дана римска јуриспруденција онда, када је мандипација претворена у апстрактни правни посао, дакле из купопродаје у обичан акт за преношење својине, признавши је као каузу мандипације *nummo uno*, а затим за утужив правни посао чак и онда када није везана ни за какву одређену форму. Узора за овако рану одлуку, односно за стварање категорије консенсуалних контраката у страним правима није било. Аутор посебно истиче улогу римске *fides* и доказује да се она суштински и по последицама разликује од грчке *pistis*. Грчки допринос је био сасвим посредан и састојао се у томе што су Римљани у грчким философским школама научили да апстрактно мисле и систематски резонују, а с друге стране, што су поштовањем трговачких обичаја научили да се држе уговора још пре увођења консенсуалних контраката. На те трговачке обичаје мислили су римски правници, када су говорили да је установа консенсуалних контраката узета из *ius gentium*-а. — J. N. Lambert: *La très ancienne succession romaine interprétée d'après le droit comparé*. Теорија изнета у овоме чланку изискује много проверавања и објашњења, тако да ју је и сам аутор назвао „радном хипотезом”. Полазна тачка је необична и доста нејасна концепција структуре генса и најстаријег итали-келтског система сродства, изложена у једном ранијем ауторовом чланку који нам је најалост неприступачан. Тумачење речи *heres* даје се према старој индоевропској речи *ghe(i)* — бити лишен нечега; *heres* би било лице издвојено од генса и лишено заједничке гентилне имовине. Писац сматра те две концепције за доказане и покушава да прикаже еволуцију дојма *heres*-а из најстаријег периода где *heres* добија у виду *heredium*-а парче земље да би се, јер је изашао из породичног колектива, могао исхранити, у наследника имовине из доба Закона XII таблица и доцније. Из тога аспекта писац истовремено посматра и стварање приватне својине на земљи. — I. Zajtay: *Le registre de Varad. Un monument judiciaire du début du XIIe siècle*. Варадски регистар је значајан правни споменик из прве половине XIII века који садржи 2 предговора и 389 забележака црквеног суда у Вараду о парницама и ванпарничним спорозима лаика, вођеним, у складу са тадашњим судским поступком, делимично или у целини пред тим судом. Он пружа драгоцен материјал за проучавање судског кривичног поступка (ордалије) и приватноправних односа појединаца тога доба. У чланку се даје историјат и садржина Регистра. — G. Le Bras: *Manuscrits scandinaves des droits savants*. Писац даје предлог рукописа канонског и римског права у великим библиотекама у Скандинавији. — J. Richard: *Les listes de seigneuries dans „Le livre de Jean d'ibelin”*. *Recherches sur l'Assebebe et Mimars*. На основу изворног материјала описани су величина и границе појединих феуда у Латинском царству у Јерусалиму почетком XII века.

RIVISTA INTERNAZIONALE DI SCIENZE SOCIALI, Milano, Vol. XXV, Fasc. VI, Novembre-Dicembre 1954. — G. Carpano: La teoria generale del commercio estero di Antonio Genovesi. — F. Oules: L'imposta diretta sul reddito e l'imposta generale sull'entrata alla luce della concezione keynesiana. — F. Vito: Ordinamento tributario e sviluppo economico. — L. Ancona: Tendenze attuali degli studi sociologici negli Stati Uniti d'America. — G. C. Mazzocchi: Il risarmio d'impresa negli Stati Uniti: a proposito di una recente pubblicazione.

Vol. XXVI, Fasc. I, Gennaio-Febrero 1955. — F. Vito: Considerazioni metodologiche intorno allo studio degli „stati di tensione sociale“. — A. Predetti: Su i criteri di priorità degli investimenti nei paesi arretrati. — E. Paterlini: Il mercato comune del carbone e acciaio e la posizione dell'Italia. — A. Benedetti: La politica contemporanea della sicurezza sociale. — G. Conserva: L'evoluzione della teoria del monopolio. — G. Giorgi: Alcuni aspetti sociologici della meccanizzazione agraria e dell'industrializzazione.

SCIENCE AND SOCIETY, New York, Vol. XIX, No. 1, Winter 1955. — M. A. Jaspán: Race and Society in South Africa. — L. S. Williamson: An Approach to the Interpretation of Dreams. — Peter Alt: The Poverty of Welfare Economics.

SWISS REVIEW OF WORLD AFFAIRS, Zürich, vol. IV, No. 10, January 1955. — Urs Schwarz: The Rearmement of Germany. — Reto Caratsch: The Constitution-Reform in France. — Salomon Wolff: Two Years of the Coal and Steel Community. — Walter Bosshard: Journey to Peking.

No. 11 February 1955. — Max Beer: The United Nations in Its Tenth Year. — Edwin Hurter: Germany's Financial Defense Contribution. — Friedrich Wlatnig: Austrian Roundup. — The „Neue Zürcher Zeitung“ Celebrates Its 175th Anniversary. — Salomon Wolff: Expansion Without Inflation-Three Years of Currency Stability in France.

No. 12, March 1955. — Albert Muller: The Experiment Mendès-France. — Franz Borkenau: The Struggle for Power in Moscow. — F. E. Aschinger: From an Economist's Journey to Egypt. — Eduard Gruner: Irrigation and Hydroelectric Planning in the Middle East.

THE TWENTIETH CENTURY, London, vol. CLVII, No. 935, January 1955. — Reginald Paget: What sort of an Army will Germany have? — Erwin Hasselmann: Germany's Desperate Dilemma. — Sander Vanocur: The Fleshpots of Berlin. — G. L. Arnold: Germany — Yesterday and Tomorrow.

No. 936, February 1955. — Graham Hough: Old Western Man. — M. J. C. Hodgart: In the Shade of the Golden Bough. — Barry Supple: The Cold Crusades. — John Allen: In Defence of Uncertainty. — Noel Annan: People. — Robin Marris: An Economist's Challenge. — D. W. Brogan: Europe 1955. — David Daiches: A Cambridge Dialogue. — Allendale Sanderson: After the University?

No. 937, March 1955. — Margaret Masterman: Belief Without Strain. — Rev. E. L. Allen: A Christian's Humanism. — Richard Lowenthal: Stalinism Without Stalin?

WELTWIRTSCHAFTLICHES ARCHIV (Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft a. d. Universität Kiel), 1954, Bd. 73, Heft 2. — Dr. Andreas Paulsen: Zins und Systemgleichgewicht — Die Entwicklung des Problems bei Wicksell und Keynes. Аутор усваја разлику између номиналне (монетарне) камате и реалне („природне“) камате. Док прва означава однос између „садашње“ и „будуће“ куповне моћи новца, друга изражава реалан однос, однос између „садашње“ и „будуће“ вредности дебара. Класична концепција економске равно-

теже, коју по аутору најбоље изражава Сејова теорема, полази од тога да реална камата претставља примарну категорију која приморава номиналну камату на усклађивање са њом. У новије време активна улога је дата монетарном феномену. Тако су настале две теорије камате — монетарна и реална, од којих свака има за основу парцијелну анализу засновану на *ceteris paribus* — претпоставкама. Реална теорија искључује активно деловање монетарног феномена, а монетарна елиминира активну улогу реалних фактора. Укупна анализа мора узети у обзир оба момента. Аутор сматра да Виксел претставља теоретичара који наставља класичну, реалну интерпретацију теорије камате. Насупрот њему, Кејнз је заступник монетарне теорије камате која има за основу другу равнотежу система, супротну Сејовој реалној равнотежи. Оба аутора раде претежно компаративно — статички иако су им проблеми динамички. Основно питање које третирају је везано за проблем претварања новчаних уштеда у реални капитал. Притом они испитују услове односа између штедње и инвестиција у оквиру једне привредне равнотеже засноване на пуној запослености фактора. — *Dr. Heinz Haller: Wirtschaftstheorie und Wirtschaftspolitik.* Док се у природним наукама може говорити о теориским и практичним истраживањима и на основу тога се може извршити одвојена класификација наука, овакав критериј се не може узети за разграничење економске теорије и економске политике. Привреда, по својој природи, претставља феномен везан за политичку активност и не може постојати економска теорија независна од проблема и мера привредне политике. У развоју економске науке аутор разликује четири фазе у којима се однос између економске теорије и економске политике поставља различито. Док у првој фази везаној за меркантилистички период економске мисли економска теорија у модерном смислу и не постоји, друга фаза је везана за постављање модерне економске теорије од стране класичне школе. Теориска истраживања су настала у тесној вези са привредно-политичким питањима. Следећу фазу претставља „научни“ период, чији је најеминентнији претставник В. Парето сматрао да научник „хоће да упозна, да сазна, и ништа више“. Однос према практичним циљевима теориских истраживања је изразито негативан. Последњу фазу претставља савремени период у коме се повезаност теориских испитивања са практичним циљевима никад не ставља под питање. У овој фази могу се разликовати различите концепције тог односа. Док је по једнима задатак економске теорије да научно изради „најбољи“ економски систем, с тим што ће економска политика показати механизме државне контроле за обезбеђење остваривања тог система, друга варијанта се заснива на интервенционистичкој концепцији. По њој је задатак економске теорије сложенији и тежи, јер она мора да установи економске међузависности које претстављају основу за једну систематску и перманентну интервенцију. — *Dr. Waldemar B. Hasselblatt: Industrieproduktion und Rohstoffzufuhr.* — Аутор прати кретање индустриске производње и увоза сировина у једној земљи и констатује да ово кретање није увек једносмислено. Однос компликује постојање стокова сировина који могу у односу на тражњу увозних сировина имати улогу акцелератора, а некад могу бити основа за јако изражену привредну шпекулацију. У другом делу чланка аутор примењује своје закључке на однос индустриске производње и увоза сировина у Немачкој и показује како између кретања ових економских комплекса постоји данас у Западној Немачкој значајно отступање. — У прилозима *Dr. Herbert Weise* излаже проблеме реформе енлеског пореза на доходак.

БЕЛЕШКЕ

Одбране дисертација на Правном факултету у Београду. — Милоило Ђурић, асистент Правног факултета у Београду, одбранио је 27 децембра 1954 своју докторску дисертацију „Идеја природног права код софиста“.

Младен Сретеновић, службеник предузећа „Центротекстил“, одбранио је 14 марта 1955 своју докторску дисертацију „Привредни положај Западне Немачке, са посебним освртом на спољну трговину“.

Милорад Максимовић, службеник Савезног извршног већа, одбранио је 21 марта 1955 своју докторску дисертацију „Уговор о поморском осигурању“.

Врлета Круљ, службеник Савезног секретаријата за послове опште управе и буџет, одбранио је 28 марта 1955 своју докторску дисертацију „Ништавост правних послова — последице ништавости“.

Трећи међународни конгрес политичких наука одржаће се у Штокхолму од 21 до 27 августа 1955. На дневном реду су следеће теме: (1) „Управљање великим градовима“; (2) „Проучавање политичких странака: (а) систем странака и његова улога у демократији; (б) улога испитивања јавног мишљења у проучавању политичких странака; (в) односи између друштвених класа и политичких стра-

нака“; (3) „Политичке компликације у вези са планирањем друштвеног развоја“; (4) „Велике и мале државе у међународној организацији“.

Трећи светски конгрес социологије имао би да се одржи у Амстердаму од 22 до 29 августа 1956. Главна тема конгреса је „Проблеми у вези са друштвеним преображајима XX века“. Рад конгреса биће подељен на шест секција које ће расправљати о следећим темама: (1) „Главни фактори друштвених преображаја; право и морал у њиховом односу са друштвеним преображајима“ (уводни колквијум); (2) „Преображаји економске структуре, нарочито индустриска организација и режим својине“; (3) „Еволуција друштвене структуре“; (4) „Еволуција породице“; (5) „Еволуција васпитања и, нарочито, услова доступности васпитног система с обзиром на друштвену покретљивост“; (6) „Извештај о целокупној проблематици и дискусија о односима који постоје између тих различитих категорија преображаја“. Извршни одбор Међународног удружења за социологију одлучио је да се једна од седница конгреса посвети проучавању „Социологије у 1956“ које ће обухватити, с једне стране, наплетке у социолошком истраживању, а с друге, наставу социологије.

V ПРИКАЗИ

Srdan Srdar: Da li FNR Jugoslavija postaje agrarno-uvo- zna i industrijski izvozna zemlja — Др. Велимир Васић	103
André Marchal: Problèmes actuels de l'analyse économique — Иван Максимовић — — — — —	105
William J. Goode — Paul K. Hatt: Methods in Social Re- search — Војин Милић — — — — —	107
Leopold Wenger: Die Quellen des Römischen Rechts — Др. Драгомир Стојчевић — — — — —	110
Heinrich Foth: Reines Prozessrecht — Др. Боривоје Познић	
Wilhelm Sauer: System des Strafrechts — Besonderer Teil — Др. Драгољуб Д. Димитријевић — — — — —	113

VI ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА — — — — —	116
-------------------------------	-----

VII БЕЛЕШКЕ

Одбране дисертација на Правном факултету у Београду	128
Трећи међународни конгрес политичких наука — — —	128
Трећи светски конгрес социологије — — — — —	128

Уредништво АНАЛА моли своје сараднике да рукописе достављају
откуцане на машини са проредом и са довољно белине са стране

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ ИЗЛАЗЕ ТРОМЕ-
СЕЧНО У СВЕСКАМА ОД ОСАМ ТАБАКА (128 СТРАНА). ПРЕТ-
ПЛАТА ЗА ГОДИНУ ДАНА 300.— ДИН. (ЗА ПОЛА ГОДИНЕ 150.—).
ЦЕНА ПОЈЕДИНОМ БРОЈУ 100.— ДИН. ПРЕТПЛАТУ СЛАТИ
ПРЕКО РАЧУНА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА БРОЈ 103-3297018.

УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА АНАЛА ПРАВНОГ ФАКУЛ-
ТЕТА — БУЛЕВАР РЕВОЛУЦИЈЕ 67, ТЕЛ. 22-086

